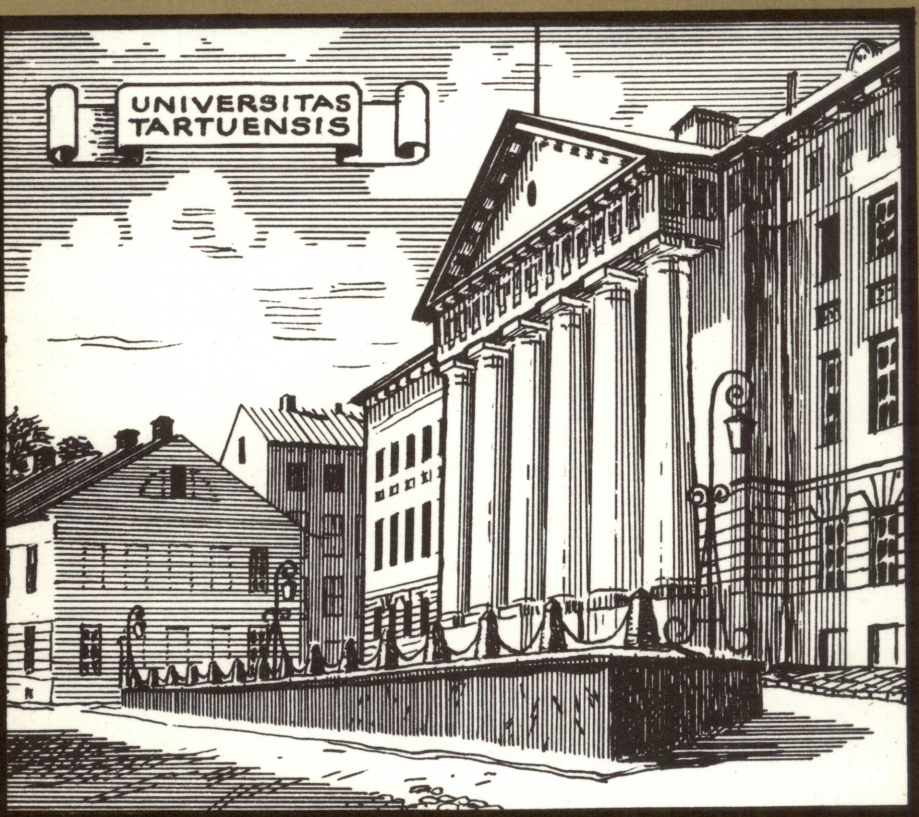

ISSN 0494-7304

0206-2798

TARTU ÜLIKOOLI AJALOO KÜSIMUSI XXVIII

**TARTU ÜLIKOOL
TARTU UNIVERSITY**

**TARTU ÜLIKOOL
LÄBI KOLME OKUPATSIOONI**

**TARTU UNIVERSITY
THROUGH THREE OCCUPATIONS**

II

Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi

XXVIII

(TÜ ajaloo muuseumi materjalid)

**(Publications of the Museum
of the History of Tartu University)**

TARTU 1993

Toimetuskolleegium: H. Piirimäe (vastutav toimetaja), E. Vääri,
A. Sepp, A.-E. Kaasik, M. Vanem

Kaane kujundanud K. Põllu

SISUKORD

K. Otter. 90 aastat hügieeniprofessor Mihkel Kase sünnist.....	3
M. Otter. Rohuteadlase A. Siimu elu ja teadustöö	9
A. Panov. Tartu Ülikooli Silmakliiniku juhataja dr. med. Jüri Suurküla	16
H. Merila-Lattik. Rahvusliku õppe- ja teaduskraadi hävitamise katsed Tartu Ülikooli Arstiteaduskonnas aastatel 1940-1952	19
E. Mäepalu. Õppejõududest ja õppetööst Kehakultuuri- teaduskonnas aastail 1944-1952	36
A. Raal. Tartu Ülikooli farmaatsiaosakond stalinismi aastatel 1944-1953	41
A. Kõdar. Hambaarstiteaduse e. stomatoloogiaosakond aastail 1942-1948	50
M. Lövi-Kalnin. Stomatoloogiaosakonna õppekavad Tartu Ülikoolis aastail 1942-1992	56
A. Panov, L. Schotter (sen.). Tartu Ülikooli Nägemise Tervishoiu Laboratoorium (1975-1991)	68
A. Sepp. Mälestusi Tartu (Riikliku) Ülikooli üliõpilaste võitlusest sõjalise õpetuse vastu	73

TARTU ÜLIKOOLI AJALOO KÜSIMUSI XXVIII

Tartu Ülikool

EE2400 Tartu, Ülikooli 18

5,48. 5,25. T. 462. 250.

TÜ trükikoda. EE 2400 Tartu, Tiigi 78

© Tartu Ülikool, 1993

90 AASTAT HÜGIEENIPROFESSOR MIHKEL KASE SÜNNIST

Karin Otter

Tartu Ülikooli saksa- ja veneaegse perioodi ajalugu tuntakse maailmas küllaltki hästi. Hoopis vähem kõnelevad eneste eest Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis töötanud õppejõudude nimed. Vähemal või rohkemal määral on selle põhjuseks nõ. Ida ja Lääne kokkupõrge. Paljude Euroopas hariduse saanud teadlaste entusiasm ja tööplaanid summutati külmade idatuultega, sel ajal kui suurel osal jahedate hoovuste eest pääsenuist polnud veel kogemusi või enam nooruslikku energiat, et ennast võõrastes oludes täiel määral teostada.

Seda enam tuleb hinnata neid, kel saatust trotsides õnnestus jääda kindlaks oma valitud teele. Kahtlemata on üheks selliseks professor Mihkel Kask, viimase sõja järgse Eesti hügienistide põlvkonna rajaja, innukas vee-uuri ja väsimatu tervisepopularisaator.

Mihkel Kask sündis riigiametniku Andres Kase ja tema naise Liisa Kase (sünd. Tamman) pojana 16. novembril (vana kalendri järgi 3. novembril) 1903. aastal Kilingi vallas Pärnumaal. Oma haridusteed alustas ta Pärnus, jätkas Võru Poeglaste Era-reaalgümnaasiumis. Oma elukutsevaliku kohta on ta ise öelnud nii: "Kui mu isa pika ja piinava maohaiguse kätte suri, töötasin hakata arstiks, kes teeb nii, et inimesed haigeks ei jäägi, kes hoiab inimesi tööde eest."

1923. aastal saigi Mihkel Kasest Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna üliõpilane. Juba tudengipõlves rakendas ta endas peituvat uurijasoont - Eesti Karskusliidu poolt väljapandud I auhinna sai Mihkel Kase võistlustöö "Alkoholi mõju loomadel neerupealiste, kilp- ja sugunäärmete hüpo- ja hüperfunktsiooni korral." [1]

Pärast ülikooli lõpetamist 1929. a. asus Mihkel Kask tööle assistendina Närvikliinikusse. 1930.a. sügisest 1931. a. maini teenis ta kaitseväes. Samast aastast sai Mihkel Kask assistendi koha Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituuti. Põhjalike uurimisretkede materjalide põhjal kirjutas ta doktoriväitekirja, mille kaitsmine toimus 30. novembril 1933. a. Töö teemaks oli "Sugemeid Tartumaa tervishoiulistest oludest", selles käsitleti piirkonna geograafia, geoloogia, kliima,

joogivee ja asustuse seoseid tervishoiuga. [1, 3, 4]

Eestimaal sündivat nähes tähendas Mihkel Kask üles terve rea juhtlauseid, mille täitmist teenis kogu tema järgnev elu. Mõned näited tänapäevalgi aktuaalsetena kõlavatest:

- Üleriiklikult tuleb nõuda, et elanike joogiveega varustamine toimuks tervishoiuunõuete kohaselt.

- Tervishoiualaste teadmiste populariseerimine tuleb läbi viia üleriiklikult, kindlate kavade kohaselt.

- Algkoolide vanemate klasside õppekavadesse tuleb võtta tervishoiutunnid, mis toimuksid vähemalt üks kord nädalas.

- Kooliõpetajate ettevalmistamisel tuleb suuremat rõhku panna tervishoiuteadmiste omandamisele. [3]

Mihkel Kase edasine teenistuskäik on seotud eelkõige Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi, hilisema kateedriga: ta töötas seal algul vanem-assistendi, aastail 1936-1941 eradotsendina tervishoiu alal, 1941. a. dotsendi kohusetäitjana sotsiaalhügieeni alal. [1]

Suviseid õppevaheaegu kasutas Mihkel Kask teiste riikide tervishoiusüsteemidega tutvumiseks. 1936. a. külastas ta Rockefelleri Uurimisinstituuti New Yorgis, Washingtoni Meditsiiniinstituuti Ameerika Ühendriikides, Nancy Hügieeniinstituuti Prantsusmaal, Varssavi Hügieeniinstituuti Poolas ja Riia tervishoiuasutusi Lätis. 1937. a. avanes Mihkel Kasele võimalus käia teadusliku stipendiaadina Ungaris, Tšehhoslovakkias ja Poolas, 1938. a. Skandinaaviamaades - Rootsis, Norras ja Taanis. [1, 7]

Lisaks tööle Tervishoiuinstituudis oli Mihkel Kask ajavahemikus 1938-1941 kohakaaslasena Tartu Ülikooli Kehalise kasvatuse Instituudi juhataja ning 1940-1941 ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi riikliku sanitaar-peainspektorina Tallinnas. [2, 4]

1941. a. küüditamiste laine viis Molotovi oblastisse ka Mihkel Kase. Tema isiklik toimik arhiivis annab täpse ülevaate järgnenud 15 aasta tegevusest.

Mihkel Kask oli 1941-1948 raviv arst, juulist 1948 veebruarini 1949 Koktšetavi oblasti (Kasahhi NSV) Tervishoiuosakonna Epidsektori ülema ajutine kohusetäitja; veebruarist oktoobrini 1949 samas Tervishoiuosakonna Ravi- ja Profülaktikaosakonna ülema kohusetäitja; 1949. a. oktoobrist 1951. a. jaanuarini Koktšetavi oblasti Veneroloogiadispanseri peaarsti asetäitja, pidades samal ajal loenguid ka Meditsiiniõdede Koolis; jaanuarist 1951. a. aprillini 1956. a. Karaganda oblasti prosektoors ja arst-laborandiks.

See oli 19. aprillil 1956. a., kui Mihkel Kask rehabiliteeriti kuriteo koosseisu puudumise tõttu. Sama aasta augustini jäi ta küll Džezkazaani-Rudniku haiglasse ametisse naha- ja suguhaiguste osakonna juhatajana, lühikese perioodi jooksul ka närviarstina. [2]

15. septembrist 1956. a. võimaldati Mihkel Kasel taas töötada nüüd juba Tartu Riikliku Ülikooli Hügieeni kateedris assistendina. Esimese praktikumikursuse hügieeni ja arstliku kontrolli alal pidas Mihkel Kask ravi-, stomatoloogia- ja farmaatsiaosakonna tudengitele 1956. a. sügissemestril. Aasta pärast lisandus sellele 16-tunnine loengutesari koolihügieenist Ajaloo- ja Keeleteaduskonna, hiljem Matemaatika-Loodusteaduskonna tudengitele. [2, 4]

1958. a. sai Mihkel Kask hügieenikateedri vanemõpetajaks ja 15. veebruarist samal aastal määrati ta sobivamate kandidaatide puudumisel kateedrijuhataja kohusetäitjaks. 25. jaanuarist 1960 töötas Mihkel Kask professori kohusetäitjana, 2. detsembrist 1962. a. juba TRÜ Hügieenikateedri professorina.

Seoses töötamisega kõrgkoolis tõusis päevakorda Mihkel Kase juba 1933. a. kaitsstud doktoriväitekirja tunnustamine kõrgkooli uue juhtkonna poolt. Selle väärtuse hindamiseks moodustati prof. A. Raatmast, prof. F. Lepast ja dots. O. Perovist koosnev komisjon. Komisjoniliikmete vahel tekkinud lahkkelide tõttu kinnitas TRÜ Teadusnõukogu Mihkel Kase meditsiinidoktori kraadi alles 21. novembril 1962. a. 41 poolt ja 7 vastuhäälega. Kujukaks näiteks nende aegade kohta on fakt, et nii Mihkel Kase dissertatsiooni kinnitamine kui professori ametikohale valimine sai teoks alles pärast tema NLKP-sse astumist 1961. a.

Prof. Mihkel Kask töötas TRÜ Hügieenikateedri juhatajana ja luges arstiteaduskonna üliõpilastele vastavat loengukursust kuni oma surmani 21. märtsil 1968. a.

Aastail 1960-1964 oli ta valitud TRÜ Arstiteaduskonna prodekaaniks. Ta kuulus nii TRÜ Arsti- kui Kehakultuuriteaduskonna nõukogusse, oli ENSV Tervishoiu Ministeeriumi meditsiininõukogu liige ja selle hügieenikomisjoni aseesimees, ENSV Teaduste Akadeemia Bioloogia ja Meditsiini Osakonna nõukogu liige, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ametkondadevahelise terminoloogiakomisjoni liige, Eesti Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituudi nõukogu liige. [2]

Professor Mihkel Kase teaduspärandist moodustavad kaalukaima osa vee-hügieenialased uurimused. Neid hakkas ta tegema juba pärast ülikooli lõpetamist, jalgrattaga talust tallu sõites ja veeproove võttes. Esimesed tulemused olid peatükiks doktoriväitekirjas ja ainetikuks mitmetes teadusartiklites.

Esimeseks suuremahuliseks tööks kateedril oli "Veeressursside sanitaar-hügieeniline uurimine ENSV lõunarajoonides". See oli üldse esimene lepinguline töö Tartu Riiklikus Ülikoolis. Uurimuse tulemuseks olid provisoorsed normatiivid Lõuna-Eesti 50-100 m sügavuste puurkaevude vee kvaliteedi hindamiseks.

1965. a. alustas hügieenikateeder prof. M. Kase initsiatiivil koos EPA keemiakateedriga mikroelementide uurimist Eesti vetes.

Prof. Mihkel Kasega eesotsas organiserasid hügieenikateedri töötajad reostusallikate sanitaar-hügieenilise uurimise algul Tartu veemajanduspiirkonnas, seejärel ka Lääne-Eestis ja saartel. Selgus, et väikelinnade ja üksikreostajate reovee koostis ja äravool muutuvad ööpäeva vältel oluliselt, mida sai suurepäraselt ära kasutada edasistes uuringutes. Oma südameasjaks pidas prof. Mihkel Kask Tartu joogi-veega seotud probleemidele lahenduste otsimist. [6]

Prof. Mihkel Kask huvitas ka töö-, toitumis- ja sporditervishoiuga seotu. 1958. a. viis ta läbi ulatuslikud üliõpilaste terviseuuringud. Uurimuste tulemusena sündisid rohked teaduslikud, kümned populaarteaduslikud ning mitmed teaduslikkuse ja populaarteaduslikkuse piiril seisvad artiklid. Professor Kase bibliograafianimestikku kuulub üle 200 nimetuse, millest enamik eesti, kümmekond vene, teist samapalju saksa keeles.

Prof. Mihkel Kase oluliseks ja väga tänuväärseks teeneks tuleb pidada Eesti sõjajärgse hügienistidepõlvkonna koolitamist. Tema juhatatud kateedris said oma esimesed teadustöö kogemused H. Tiik, I. Okk, V. Kiik, H. Pastak, L. Kampus, A. Saava, M. Uiho.

Mihkel Kask on rea õppevahendite üksik- ja kaasautoriks: "Sporditervishoid" (1939), "Inimese tervis ja heaolu" (1963), "Koolitervishoid" (1962), "Toitlushügieen" (1966), koos Malev Uiboga on avaldatud "Sõjaväe-hügieenilised uuringud" (1960), "Hügieeni praktikum" (1963). Tema sulest pärinevad kümned artiklid tervishoiukäsiraamatutes ja kogumikes. Ta andis nõuandeid tervishoiu küsimustes Eesti Riikliku Kirjastuse õpikute ja teadusliku kirjanduse toimetuse ühiskondliku nõukogu liikmena. [2, 4]

Professor Mihkel Kase kui tervishoiupopularisaatori tegevuse võib jagada üldjoontes kolmeks : artiklid ajalehtedes-ajakirjades-käsiraamatutes, tervislikku eluviisi tutvustavad esinemised raadios ja loengutekursused terviseülikoolides ja -koolides. [9]

Mihkel Kase publikatsioonide kohta võiks eelnevale lisada, et ligi sada neist oli ilmunud juba enne 1941. a. Omanäolise osa neist moodustavad välismaiste raamatute-kirjutiste refereeringud. [1]

1941. a. jaanuarist juunini töötas Mihkel Kask ajakirja "Rahva-tervishoid" toimetajana. Sõjajärgselt olid tema artiklite sagedasemad avaldajad ajalehed "Edasi", "Spordileht", "TRÜ" ja ajakiri "Nõukogude Eesti Tervishoid".

Mihkel Kask alustas raadioloenguid "Viis minutit tervisele" juba 23. veebruaril 1937. a. Need toimusid kaks korda nädalas kuni 1940. aastani. 1957. aastast oli Mihkel Kase päralt oma aja lühim raadiosaade, kus ta jagas selgelt ja rahvalähedaselt nõuandeid-näpunäiteid. Tänuks tehtu eest kingiti Mihkel Kasele 60. sünnipäevaks esimene "Eesti Raadio" hõbemikrofon. [5, 8, 9]

Prof. Mihkel Kase võib pidada üheks tervishoiuülikoolide loomise idee autoriks ja innukaks toetajaks. Lühemat aega oli ta isegi Tartu Kultuuriülikooli tervishoiuteaduskonna õppealajuhatajaks. Tema soovitusel jõudsid ka Ühing "Teaduse" loengute kaudu sadade kuulajateni. [4, 9]

Mihkel Kask lõi agaralt kaasa Eesti Loodusuurijate Seltsi tegevuses: pidas loenguid, oli seltsi rakendusbioloogia sektsiooni juhatuse liige. Tema soovitusi hinnati ka ENSV Teaduste Akadeemia looduskaitse komisjonis. [2]

Professor Mihkel Kase poolt tehtut märgiti ära Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjaga aastail 1961 ja 1963, Eesti Loodusuurijate Seltsi I järgu aukirjaga, Ühingu "Teadus" ning Eesti Raadio- ja Telekomitee tänukirjadega. Kuid küllap olid suurimaks tunnustuseks sajad kirjad, mida saatsid tema kuulajad ja lugejad.

Allikad. Kirjandus.

1. EAA. F. 2100. Nim. 1. S. 4685: Mihkel Kase isiklik toimik.
2. Tartu Ülikooli arhiiv. Nim. 18/1-k. S. 97: Mihkel Kase isiklik toimik.
3. M. Kask. Sugemeid Tartumaa tervishoiulistest oludest. Kokkuvõtte doktoriväitekirjast. Tartu, 1933.
4. Mihkel Kask (Nekroloog) // Nõuk. E. Tervish. 1968. Nr. 3. Lk. 215-217.
5. Professor Mihkel Kase juubelilt // TRÜ. 1963. 22. nov.
6. A. Saava. Mihkel Kask veeuurijana. // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIV. Tartu, 1989. Lk. 44-54.
7. Tartu arst üks aasta Ameerikas. // Postimees, 1936. 21. sept.

8. M. Uiho. Tervishoiumuuseumi tähtsus hügieeni õpetamisel ja sanitaarharidustöös kodanlikus Eestis. // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi III. Tartu, 1975. Lk. 150-156.
9. S. Vissak. Kirjutamata jäänud portree professorist. // Edasi, 1966. 22.-30. märts. Lk. 57-74.

90 YEARS FROM THE BIRTH OF THE PROFESSOR OF HEALTH CARE MIHKEL KASK

Karin Otter
S u m m a r y

Mihkel Kask was born on November 16, 1903. He graduated from the Medical Faculty of University of Tartu in 1929. Four years later he defended his doctoral dissertation.

The work of Mihkel Kask in the Institute (later Department) of Health Care of the University of Tartu started already in 1931.

In the period 1941-1956 Mihkel Kask was repressed by the Soviet power.

From September 1956 Mihkel Kask could continue his research and lectures in the Department of Hygiene of the University of Tartu. In 1962 he became professor and the head of the department. Professor M. Kask died on March 21, 1968.

Prof. Mihkel Kask has published over 150 articles on several fields of medicine, he is the author of a number of books and teaching materials. It can surely be said that professor Mihkel Kask is the founder of the post-war Estonian school of hygienists.

Mihkel Kask was very enthusiastic popularizer of medicine and health care in radio and press. He is one of the authors of the idea of public health care schools.

ROHUTEADLASE AUGUST SIIMU ELU JA TEADUSTÖÖ

Margareete Otter

Pärast Eesti rahvusliku ülikooli avamist hakkasid välja kujunema eesti rahvusest teadlased ja rahvuslik kõrgharidus, ning pandi alus eestikeelsele teaduslikule kirjandusele. Farmaatsiainstituudi juhatajaks sai eesti keelt kõnelev Tartu baltisakslane Johannes Stamm. 1921. a. hakkas J. Stamm moderniseerima ja spetsialiseerima farmaatsiateadust ja õppetööd Tartu Ülikoolis. Loodi kaks instituuti: farmatseutilise keemia ja farmakognoosiainstituut. J. Stamm jäi viimase juhatajaks. 1925.-1946. a. juhtis farmatseutilise keemia instituuti Henn Parts. Alates 1936. a. oli farmatseutilise keemia instituudi vanemassistent ja pärast H. Parts'i surma 1946.-1948. a. kateedri juhataja August Siim. A. Siimu vallandamise järel ühendati see kateeder ravimite tehnoloogia kateedriga. Algas farmaatsia senise arengu aeglustumine. Kui J. Stammist ja H. Partsist on trükisõnas ühteist ilmunud, siis prof. A. Siimu tegevus on varju jäänud. Tema lugu on üsna iseloomulik.

Järgnevalt veidi pikemalt August Siimu elukäigust ja teaduslikust tegevusest, peamiselt Tartu Ülikooli ja Eesti Põllumajandusülikooli arhiivi materjalide põhjal.

August Siim sündis 7. märtsil 1904. a. Viljandimaal Taevere vallas Sillaotsa talus. Tema vanemad - isa Hans Siim ja ema Kadri Siim (sündinud Reimann) - olid Taevere põliselanikud. Talu oli 32 hektarit suur. August Siim sündis oma pere kuuenda lapsena. Juba seitsmeaastaselt hakkas ta karjas käima. Alghariduse sai A. Siim Taevere valla ja Suure-Jaani kihelkonnakoolis. Keskhariduse omandas Viljandis Hariduse Seltsi Gümnaasiumis ja Tartus Hugo Treffneri Gümnaasiumis, mille lõpetas 1924. a. kevadel. Farmatseutilisel alal alustas A. Siim õppimist apteegiõpilasena 15. juunil 1924. a. Tartus Narva tänava apteegis. Apteek kuulus H. Siimule. Pärast eelpraktikaaja möödumist astus ta 1926. a. Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna rohuteaduse osakonda. 1929. a. sügisel esitas ta arstiteaduskonnale esimese auhinnaga hinnatud võistlustöö "Adruga - *Fucus vesiculosus*" ga - väetatud põldudel kasvanud tera-, juur- ja puuviljade joodisisaldus Vilsandi saarel".

August Siim

Ülikooli lõpetas A. Siim 1930. a. septembris *cum laude* 1930. a. oktoobris kaitses ta uurimistööga "Toitainete joodisisaldusest" farmaatsiamagistri kraadi. Pärast ülikooli teenis A. Siim kaitseväes reamehena sundaega, lõpetades selle käigus Tallinnas Kaitseväe Keskhaigla juures sõjaaegsete velskrite kursuse hindega "väga hea". Samal ajal töötas 1. aprillist 15. septembrini 1931. a. ka Kaitseväe Keskhaigla apteegis assistendina. Sõjaväeteenistuse järel oli August Siim juhatajaks H. Siimu apteegis (15. oktoobrist 1931. a. 15. augustini 1938.a.). A. Siim abiellus 25. jaanuaril 1930. a. Tallinnas. Tema naine Linda Siim (neiupõlvnimega Melsas) oli sündinud 5. oktoobril 1899. a. Jõgeveste vallas. Neil sündis kaks last: Elen-Tiiu (20.jaanuaril 1933. a., suri varakult) ja Eeva (20.mai 1936. a.). A. Siimu abikaasa oli kodune.

Alates 1. septembrist 1936. a. oli August Siim Tartu Ülikooli Farmatseutilise Keemia Instituudi vanemassistent ja ühtlasi ka Riikliku Eripreparaatide Kontrollasutiste Farmatseutilise Keemia Osakonna abijõuks. [1]

Kaitsnud väitekirja "Lisatis biokeemilisele joodiuurimisele Eestis" Arstiteaduskonna kogu ees sai A. Siim farmaatsiadoktori kraadi. Ülikooli Nõukogu otsusega omistati talle dotsendi kutse farmatseutilise keemia alal. A. Siim pidas *venia legendi* teemal "Mikrokeemia rakendamise ravimite teimimisel". Trükkis oli A. Siim selleks ajaks avaldanud 32 publikatsiooni, peamiselt ajakirjades "Eesti Rohuteadlane" ja "Pharmacia", millest 12 tuginesid eksperimentaalsetele tulemustele. Töös "Hüdroksüüdi ja karbonaadi koosmääramisest" näitas autor nende määramise käigu tuletamist ja andis vajalikeks arvutusteks üldise valemi, mis oli otstarbekohasem kui Eesti I Farmakopöas toodu.

Artiklis "Praktiline meetod hõbeda määramiseks kolloidhõbeda salvis" soovitas autor katseandmete põhjal uue meetodi, mis oli kergemini läbiviidav kui sama määramine salvi tuhastamisel.

Uurimuses "Magneesiumperoksüüdi määramisest" soovitas A. Siim oma uuringute põhjal kasutada farmakopöas esitatud määramisviisi asemel kaaliumpermanganaati. Samas näitas autor, et müügil olevad magneesiumperoksüüdid ja magneesiumperhüdrolid ei vastanud Eesti Farmakopöa nõuetele.

Töös "Seebistamisarvu arvutamisest" tõestas August Siim Eesti Farmakopöas toodud seebistamisarvu leidmise valemi sobimatuse ja andis sellele parema kuju.

Publikatsioonis "Piirituse liighappelisusest ja selle määramisest" juhiti tähelepanu varemsoovitatud meetodi puudulikkusele - täpsemate tulemuste saamiseks andis autor nõu alkoholis leiduv süsihappegaas

keetmisega cemaldada.

Artiklis "Puuvilja- ja marjamahla valmistamisest" näidati ensüüm-menetluse selgeid eeliseid tavalise alkoholse käärimise ees ning anti nendest põhjalikuni ülevaade. A. Siimu arvates on maitset ja lõhnalt paremad kääritamata mahlad apteegisiirupite valmistamiseks kohasemad.

Oma kirjutises "Rohunimetuste kirjaviisist" juhtis August Siim tähelepanu sel alal enamesinevatele õigekirjavigadele.

Teaduslikke ettekandeid esitas A. Siim ka Akadeemilises Rohuteaduse Seltsis, Loodusuurijate Seltsis, Kaunases Balti päevadel, Läti, Leedu ja Eesti rohuteadlaste kongressi sektiioonis. Oma häid pedagogilisi võimeid rakendas ta ka lektorina rohuteadlaste täienduskursustel. Pikki aastaid meenutati tema vaimukat sõnaseadimisoskust ja teravmeelseid anekdoote.

1940. a. sügisel kinnitati August Siim Farmatseutilise Keemia Instituudi vanemassistentiks. Selleks ajaks oli tal vajalik kogemus farmaatsiaüliõpilastele loengute pidamiseks. Sama aasta sügisel vabanes Tartu Ülikooli apteegi juhataja koht, mille täitmisele hakkasid kandiddeerima farmaatsiadoktorid Ulrich Kuusk ja August Siim, farmaatsiamagistrid Juhan Ardve ja Marie Vodja ning proviisor Jaan Krüüner. Et apteek oli muu hulgas ka arstiteaduskonna õppeasutuseks, siis nõuti juhatajalt eelnevat teadusliku töö kogemust. Sellest lähtudes tulid kandidaatidena arvesse U. Kuusik ja A. Siim, kellel oli võrdväärne ettevalmistus. Kuigi see tekitas semestri keskel raskusi farmatseutilise keemia kateedri töökorralduses, valiti 1. detsembril 1940. a. A. Siim ülikooli apteegi juhataja kohale. Uutes oludes olid õppejõudude palgad kõrgemad kui apteegijuhatajate omad. A. Siim ei pidanud võimalikuks vastu võtta senisest madalamapalgalist kohta ja palus otsuse tühistada. 30. detsembril 1940. a. kinnitati ta farmatseutilise keemia assistendiks ning 27. juulil 1941. a. vabastati apteegijuhataja kohalt, kus tema järglaseks sai U. Kuusik.

1941. a. jaanuaris suri A. Siimu abikaasa. Sama aasta suvel kasutas August Siim sel ajal levinud ettekäänet - vajadust "isiklikuks otstarbeks küttepuid teha" - puhkuse ajal linnast välja pääsemiseks. [3] Ent olud võimaldasid ka edaspidi, kuni 1946. aastani, pidada algul assistendi, 1945 a. sügisest vanemõpetajana farmatseutilise keemia kateedris loenguid apteegi seadusandluse ja farmaatsia ajaloo alal. 1944. a. töötas A. Siim ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi Apteekide Peavalitsuse Tartu osakonna juhatajana.

Professor Henn Partsi surma järel kinnitati farmatseutilise keemia kateedri juhatajaks vanemõpetaja August Siim, kes hakkas läbi viima ka

õppetööd farmatseutilises keemias.

Segadustele ametialases töös lisandusid ka raskused isiklikus elus. Sel ajal püüti intelligenti "ümber kasvatada", paigutades nende korteritesse elama kommunistlikult meelestatud perekondi. Ka August Siimu korteri ühte tuppa kolis punaväelane Taamali neljaliikmeline perekond, kes keeldus sealt lahkumast. Asi jõudis koguni kohtusse, kus A. Siim sai noomituse, M. Taamal aga vallandati oma õppeülesannete täitja kohalt TRÜ-s ja ladina keele õpetaja ametist Tartu 2. Keskkoolis. [4]

1948. aastal vallandati August Siim TRÜ teenistusest, ettekäändeks tööle mitteilmumine. Tegelik põhjus oli aga teine. 1948. a. augustis sai A. Siim Apteekide Peavalitsusest nõusoleku osta TRÜ farmatseutilise keemia kateedril 15 kg etüleetrit. Et TRÜ majandusosakond ei lubanud sel perioodil ega ka kogu IV kvartali jooksul katta mingeid kulutusi, siis A. Siim oli vaevaga saadud võimaluse kasutamiseks sunnitud selle eest ise maksma. Umbes 2 l eetriga tasus ta tehtud töö eest TRÜ endisele teenistujale M. Jürivetele. Süüdistatuna spekulatsioonis isikliku kasu saamise eesmärgil sattus August Siim jälle kohtusse, kus teda karistati kuueaastase vabadusekaotusega koos vara konfiskeerimisega, kuid kodanikuõigusi säilitades. ENSV Ülemkohus ei leidnud, et tegemist oleks spekulatsiooniga ning jättis jõusse otsuse kolmeaastase vabadusekaotuse kohta eetri loata edasijätkamise eest. Kohtuasja veelkordsel läbivaatusel pehmendati karistust ja võrreldes süüteo tühisust sellele eelnenud tegevusega loeti kantuks vahi all viibitud ajaga. Vahemärkusena olgu öeldud, et säärane töö tasustamise viis sai hilisematel aastatel kaunis igapäevaseks ja sellele vaadati enamasti läbi sõrmede.

Kahjuks mängisid korduvad kohtuprotsessid, samuti tema kunagise korterinaabri M. Taamali "selgitused" A. Siimu poliitiliste vaadete kohta oma rolli selles, et kogenud teadlane ja õppejõud ei leidnud Tartus enam tööd.

1949. a. septembrist sai August Siim juhataja koha Tallinna Keemia ja Farmaatsiatehase tehnilise kontrolli osakonnas. Ta jätkas innukalt isiklikku teadustööd. Sel perioodil õnnestus sünteesida Eksperimentaalse Meditsiini Instituudi uuringute põhjal tuberkuloosi ravis üsna aktiivseks ja vähetoksiliseks ühendiks tunnustatud karvasoon-101.

Kaks uurimust käsitlevad rutiini isoleerimist tatrast ja selle puhastamist. Koostöös A. Sinka ja J. Ansoga õnnestus luua tööstuslik meetod rutiini saamiseks tatraürdist. Katsed näitasid, et kõige enam on rutiini lehtedes ja õites. Äärmiselt suure praktilise väärtusega on ka nende poolt loodud meetoodika aine puhastamiseks lisanditest. [5]

1952. a. õnnestus August Siimul leida rakendust taas Tartus Eesti

Põllumajanduse Akadeemias, algul bioloogilise ja orgaanilise keemia kateedri vanemõpetaja, siis dotsendi, 1953. aastast juhatajana. 1954. a. omistati August Siimule EPA Nõukogu ettepanekul NSVL Kõrgema Atestatsiooni Komisjoni poolt professori kutse. Suure pühendumusega suhtus A. Siim oma tütre kasvatamisse, kes oli sel ajal Tartu 2. Keskkooli lõpuklassides.

Professor A. Siim luges 50-70 tundi orgaanilise keemia kursust igale agronoomia, metsamajanduse, zootehnika teaduskonna päevase ja kaugõppe osakonna üliõpilaste voorule, juhendas laboratoorseid töid, retsenseeris kontrolltöid, eksamineeris. Tema sulest ilmus "Orgaanilise keemia õpik" (1963), kolmes trükis "Orgaanilise keemia praktikum", "Lühike metoodiline juhenbd orgaanilise keemia õppimiseks", "Polümerisatsioon ja polükondensatsioon". Diafilmid rahvusvahelise tuntusega teadlastest, orgaanilise keemia alustest teenisid õppetöö näitlikustamise eesmärki. Üliõpilastele koostati 20 skeemiharjutust. Professor A. Siimu juhtimisel kasvas kateeder õppejõudude arvu ja seal tehtava teadustöö mahu poolest üheks suuremaks Eesti Põllumajanduse Akadeemias. [6]

Prof. August Siim oli zootehnika teaduskonna metoodikakomisjoni ja EPA metoodika nõukogu liige. Ta luges kaugõppeosakonna tudengitele rea raadioloenguid, nagu "Karbamiid põllumajanduses", "Kasvuregulaatorid", "Süsivesinike osa põllumajanduse kemiseerimisel", "Polümerisatsioon", "Mida on vaja teada süsivesinikust" jt. Tegemist oli oma aja kohta äärmiselt uudsete probleemidega Eesti põllumajandusele.

Professor A. Siimu teadustöö põhiteemaks kujunes söötade ja põllumajandusproduktide, näiteks kartulisortide, mitmesuguste piima-saaduste, suhkrupeedi, söödakaalika "Kuusiku", kanamunade, kalajahu, leiva väärtuse hindamine nende aminohappelise koostise alusel. Selle suure töö tulemusi on A. Siim avaldanud EPA õppejõudude teaduslikel konverentsidel, üleliidulistel biokeemiakonverentsidel, Eesti loodusuurijate päevadel.

Prof. August Siimult said juhtnööre terve rida aspirante, tuntuim neist on ehk kauaaegne põllumajandusjuht Peeter Kibe. 1962. aastast juhatas prof. A. Siim zootehnikateaduskonna üliõpilaste Teadusliku Ühingu tööd, selle raames kümneid üliõpilasi. [2] A. Siim oli mitmekümne kandidaadi- ja doktoriväitekirja oponentiks. Ta kuulus kaheksa teadusnõukogu koosseisu (Eesti NSV TA bioloogia ning keemia- ja loodusteaduste nõukogu, TRÜ Arstiteaduskonna, Kehakultuuriteaduskonna nõukogu jt.), tegutses Üleliidulise Biokeemia Seltsi Tartu osakonna ja Eesti Vabariikliku Farmaatsia Seltsi osakonna esimehena, ühingu "Teadus" liikmena.

August Siimu elutee katkes ootamatult 21. juulil 1968. a. Pärnu rannas suvepuhkust veetes.

Tõelise teoinimesena lõi August Siim käed külge paljudes praktilistes asjades. Tema elutöö on märkimiväärne. Jääb vaid kahetseda, et poliitiliste intriigide tõttu kaotas Tartu Ülikool suurepärase rohuteadlase ja organisaatori. See, et August Siimu tegevus algsega võrreldes suhteliselt erinevas eluvaldkonnas kandis nii suure praktilise väärtusega vilja, annab tunnistust tema eruditsioonist, oskusest püstitada vastust nõudvaid probleeme ja neid lahendada.

Allikad.

1. Tartu Ülikooli arhiiv. S. 962. Nim. 351. L. 6: August Siimu isiklik toimik.
2. Samas. Lk. 24.
3. Samas. Lk. 97.
4. Samas. Lk. 131-135.
5. Eesti Põllumajandusülikooli arhiiv. S. 298. L. 23: August Siimu isiklik toimik.
6. Samas. Lk. 107-112.

LIFE AND SCIENTIFIC WORK OF PROFESSOR OF PHARMACY AUGUST SIIM

Margareete Otter
S u m m a r y

August Siim (1904-1968) was born in Viljandi district. He graduated from the H. Treffner Gymnasium in Tartu and received the diploma of the Department of Pharmacy of the University of Tartu 1930. In the following period he worked in the Institute of Pharmaceutical Chemistry.

In 1948 A. Siim was repressed (arrested). In 1953-1968 he worked in the Department of Biochemistry in the Estonian Academy of Agriculture, for most years as the head and professor.

A. Siim's scientific works are dedicated mainly to determination of the content of iodine and aminoacids in natural products.

TARTU ÜLIKOOI SILMAKLIINIKU JUHATAJA DR. MED. JÜRI SUURKÜLA

Aleksei Panov

Jüri Suurküla on ainus Tartu Ülikooli Silmakliiniku juhataja, kelle nimi ja foto puudus veel hiljuti teiste fotode hulgast silmakliiniku juhataja kabineti seinalt. Et tema juhatajaks olek sattus sõja-aastaile, ei olnud seni võimalust temast pikemalt kirjutada.

Jüri (Gottfried) Suurküla sündis 21. septembril 1907 a. Haapsalus kaupmehe pojana. Alghariduse sai ta Haapsalus Läänemaa Ühisgümnaasiumis, mille lõpetas 1926. a. *cum laude*. Sama aasta sügisel immatrikuleerus Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskonda, kust läks 1927. a. üle Arstiteaduskonda, mille lõpetas 1933. a. samuti *cum laude*. Juba üliõpilaspõlves, alates 1931. aastast töötas subassistendina Tartu Ülikooli Silmakliinikus.

Jüri Suurküla edasine teenistuskäik oli järgmine: 1932. a. silmakliiniku nooremassistendi kt., 1933. a. nooremassistent, siis jälle assistent ja alates 29. märtsist 1940. a. ENSV Hariduse Rahvakomissari Nigol Andreseni käskkirjaga dotsendi kohusetäitja. Juba 10. juunil 1941. a. seoses sõjavõimuvahetusega ilmus rektor Edgar Kanti käskkiri, milles seisab: lugeda Jüri Suurküla vabastatuks oftalmoloogiakateedri dotsendi kt. kohalt, kusjuures lugeda teda silmakliiniku vanemaks assistendiks vastavalt olukorrale enne 21. VI 1940. Tema viimane valimine Tartu Ülikoolis toimus 23. VI 1942. Ta kinnitati silmakliiniku vanemassistendiks 1946. aastani. Jüri Suurkülal tuli korduvalt asendada silmakliiniku juhatajat prof. Jaan Uudeldit tema välismaasõitude ajal. Alates 10. II 1941. a. kinnitati ta silmakliiniku juhatajaks seoses Jaan Uudelti lahkumisega Eestist Saksamaale. 1944. a. sügisel lahkus Saksamaale ka Jüri Suurküla.

Aastail 1946-1948 ja 1954-1955 töötas ta Göteborgi Ülikooli Sahlgreni haiglas ning 1948-1953. a. Faluni haiglas silmaarstina. 1955. kuni 1970. aastani oli tal silmaarstina erapraktika Göteborgis. Jüri Suurküla suri 27. juulil 1970. a. ja on maetud Göteborgi kalmistule. Üks tema kahest pojast töötab Rootsis arstina.

Töö vältel Ülikooli silmakliinikus tundis Jüri Suurküla pidevalt huvi teadustöö vastu. Ta täiendas ennast 1937. a. ja 1939. a. Soomes Helsingi Ülikooli Silmakliinikus ja Saksamaal 1943. a. 1937. a. oli ta koos prof. J. Uudeltiga Kairos XV rahvusvahelisel oftalmoloogide kongressil. Peale teadusliku osa kirjutas ta aruandes, et "tegi kaasa kongressi kavas ettenähtud banketil ning väljasõidud Kairo silmahaiglatesse, muuseumidesse jt. vaatamisväärsesse kohtadesse".

1935. a. õiendas Jüri Suurküla doktorandieksamid ja 26. märtsil 1938. a. kaitses Tartu Ülikoolis väitekirja teemal "Bakterioloogilisi uurimusi normaalkonjunktivi ja konjunktiviitide üle meil", omandades sellega *doctor medicinae* astme. Oponentideks olid prof. K. Schlossmann, prof. J. Uudelt ja dots. O. Kuriks.

Meil on teada tema 10 teaduspublikatsiooni, neist 1 monograafia käsikiri "Dipterite larvidest põhjustatud silmahaigustest", 1940. a.

Tähtsamais töodes vaadeldakse silnavigastuste statistikat Tartu Ülikooli Silmakliinikus [1], pimeduse põhjusi Eestis [2], konjunktiviitide etioloogiat [3], tähtsamaks on ta pidanud mitmeid bakterioloogilisi uurimusi [4], silmatervishoidu [5] ja võitlus trahhoomi vastu [6].

Peale mainitu on J. Suurküla tõlkinud eesti keelde prof. E. Blessigi "Silnavigastused kliinikutes piltides" (1938), avaldanud rea populaarteaduslikke töid ajakirjas "Tervis", esinenud populaarteaduslike loengutega silmahaigustest raadios, rahvaulikoolis ning sõjaaegsete õdede kursustel.

Kaks Tartus elavat dr. J. Suurküla eakat töökaaslast mäletavad teda hea spetsialisti, põhimõttekindla ja täpse arstina.

Allikad. Kirjandus.

1. Silnavigastustest Tartu Ülikooli Silmakliinikus 1921-1932 // Eesti Arst. 1934. Nr. 1. Lk. 838 - 848.
2. Pimedusest ja selle põhjustist Eestis: Eesti arstidepäeva protokollid 1936.
3. Meil esinevate konjunktiviitide etioloogiast, samas bakterioloogilisi uurimusi normaalkonjunktivi ja konjunktiviitide üle meil (Eestis). Dissertatsioon, 1938.

4. Bakterioloogilise leiu hinnangust konjunktiviitide puhul // Ophthalmologica. 1939. 97, 20.
5. Silmatervishoid // Tervise käsiraamat. Vihik 12. Lk.
6. Trahhoomi esinemissagedusest Eestis // Eesti Arst. 1941. Nr. 3.

Andmed: EAA. F. 2100. N. 2. S. 1158.

**JÜRI SUURKÜLA, HEAD OF THE DEPARTMENT
OF OPHTHALMOLOGY OF THE UNIVERSITY OF TARTU**

Aleksei Panov
S u m m a r y

Doctor of Medicine Jüri Suurküla is the only one of the heads of the Eye Clinic of Tartu University whose name has not been mentioned due to political reasons as he headed the clinic during the years of German occupation. J. Suurküla was born in Haapsalu in 1907 and finished Laanemaa district's high school in 1920. In 1933 he graduated with honours from the Medical Faculty of Tartu University.

RAHVUSLIKU ÕPPE- JA TEADUSKAADRI HÄVITAMISE KATSED TARTU ÜLIKOOLI ARSTITEADUSKONNAS AASTATEL 1940-1952

Helbe Merila-Lattik

Töö ei pretendeeri rangelt ajalooeaduslikule käsitlusele, vaid on pigem ajastu kaasaegse, praegu juba vana arsti nägemus tolleaegsetest sündmustest.

Tartu Ülikooli Arstiteaduskonnas oli Eesti Vabariigi okupatsiooni-eelseks ajaks tööle pandud 27 õppetooli, kõik juba professuuride näol ja suuremas enamikus ka täidetud [1].

Rahvuskaadri hävitamise katseid Nõukogude okupatsiooni aastatel ei saa aga vaadelda kitsalt sõjajärgset perioodi silmas pidades – see algas märksa varem. Tartu Ülikooli Arstiteaduskonda tabas see juba 1940. a. professor Hans Madissooni poolt loodud ja eeskujulikult töötanud eugeenikakateedri sulgemisega.

1941. a. toimus mitme kõrge kvalifikatsiooniga õppejõu füüsiline hävitamine. Arreteeriti dr. med. Mihkel Kask ja viidi Venemaale vangilaagrisse, kust ta vabanes 1946. a. Kask arreteeruti uuesti 1947. a. ja saadeti asumisele, kust ta pääses Eestisse tagasi alles 1956. a. [2]. Arreteeriti prof. Ludvig Puusepa assistent dr. med. Gottfried Dunkel, kes mõrvati Seljanka sunnitöölaagris 1942. a. [3]. Põltsamaal mõrvati 6. juulil 1941. a. metsikult TÜ kirurgiakliiniku endine assistent dr. med. Carl Prima [4]. 1941. a. vallandati prof. Hans Madisson professori kohalt. Ta töötas edasi TÜ kohtuarstiteaduse kateedri prosektuuris, oli Saksa okupatsiooni ajal ka Tartu vangla arstiks ja võttis osa 192 Tartu vanglas kommunistide poolt metsikult tapetud eestlase laipade välja-toomisest ja identifitseerimisest. Foto sellest ja prof. H. Madissoni kirjutis "Eestlaste tapmised Tartu vanglas 1941. a." leiti temale kuulunud kardinorust 12. aug. 1982. a. [4]. Prof. H. Madisson arreteeriti 26. apr. 1945. a., viibis vangilaagris ja ebaseaduslikult asumisel kuni 1954. a. Suri Tartus 1956. a. [4].

1941. a. vallandati ka rahvusvahelise mainega tippteadlane, TÜ dermatoloogia- ja veneroloogiakateedri juhataja, prof. Aleksander Paldrok, kes suri Kuressaares 1944. a.

Molotov-Ribbentropi pakti salaprotokollide allakirjutamisele järgnenud Eesti saksa rahvusest kodanike ärakutsumise käigus 1939.-1941. a. lahkusid TÜ Arstiteaduskonnast teaduskonna sisehaigustekateedri juhataja prof. Ernst Masing, kirurgilise patoloogia ja ortopeedilise operatiivse kirurgiateedri professor Bernhard Jürgens, oftalmoloogiakateedri juhataja professor Jaan Uudelt ja hügieenikateedri juhataja Aleksander Rammul [5]. Põgenes tõenäoliselt ka neuroloogiakateedri assistent Karl Villemi, kuid tema saatusest puuduvad täpsemad andmed.

1941. a. röövis surm TÜ Arstiteaduskonnalt prof. Ludvig Puusepa assistendi dr. med. Romeo-Paul Peterhofi, kes suri infarkti, ja prof. Ernst Saareste assistendi Kirill Grini, kes hukkus 12. juulil 1941. a. Tartu pommitamisel [2]. Rahvusvahelise mainega tippteadlane professor Ludvig Puusepp ise suri 1942. a.

1944. a. kui sai ilmsiks, et uut Nõukogude okupatsiooni ei ole võimalik enam vältida, käis põgenemislaine üle kõigist teaduskondadest. Arstiteaduskonnast põgenesid anatoomiakateedri juhataja prof. Ernst Veinberg, füsioloogiakateedri juhataja prof. Maks Tiitso (suri paar nädalat pärast Rootsi jõudmist), hospitaalkirurgiateedri juhataja prof. Ulrich Karell, hügieenikateedri juhataja prof. Siim Lind, bakterioloogiakateedri juhataja prof. Karl Schlossmann, dermatoloogia- ja veneroloogiakateedri juhataja dots. Peeter Hansen ja sama kateedri dots. Gustav Kornel, neuroloogiakateedri juhataja prof. Johannes Riives ja sama kateedri assistendid dr. med. Valter Lindberg ja dr. med. Georg Martinoff, kõrva-nina-kurguhaigustekateedri juhataja prof. Ernst Saareste, oftalmoloogiakateedri endine juhataja prof. Ernst Blessig ja oftalmoloogiakateedri assistent dr. med. Oskar Kuriks, psühhiaatriakateedri juhataja prof. Maksimilian Bressovsky (hukkus 1945. a. Saksamaal Algau juures), teaduskonna sisehaigustekateedri juhataja prof. Franz Grant, pediaatriakateedri juhataja prof. Aadu Lüüs ja naistehaiguste- ja sünnitusabikateedri juhataja prof. Harald Perli koos kateedri assistendi dr. med. Arkadi Tammega [6].

Nagu nähtub, jäi kateedri professor alles ainult vähestes kateedrites: histoloogiakateedris prof. Eduard Aunap, farmakoloogiakateedris prof. Georg Kingisepp, teaduskonnakirurgia kateedris prof. Artur Linkberg, hospitaal-sisehaigustekateedris prof. August Arrak, patoloogilise anatoomia kateedris prof. Albert Valdes, psühhiaatriakateedris prof. Elmar Karu, rakendusfarmaatsia kateedris prof. Nikolai Veiderpass, suu- ja hambahaigustekateedris prof. Valter Hiie. Peale nende olid Tartusse jäänud veel arstiteaduste professorid Rudolf Bernakoff, Herbert

Normann, Lidia Poska-Teiss, Jüri Haldre, Elise Käer-Kingisepp, Feliks Lepp ja Voldemar Vadi. Ajutiselt oma teadustööde tõttu välismaal viibinud professorid Gerhard Rooks ja Ilo Sibul pöördusid missiooni- ja kohusetunde ajel Lääne-Euroopast kodumaale tagasi. Nõukogude Liidu tagalast saabus tagasi vahepeal Punaarmeele mobiliseeritud prof. Valentin Savi. Samal ajal aga suri mais 1945. a. prof. August Arrak ja veebruaris 1949. a. Jüri Haldre.

Kui Tervishoiu Rahvakomissariaat avaldas Tartu Kliinikute Valitsuse teadusliku kraadiga õppejõudude nimestiku 1. jaan. 1948. a., siis figureeris seal ainult 8 professorit, 2 dr. med. kraadiga dotsenti ja 7 enne 1940. a. doktorantuuri alustanud õppejõudu, kelle teaduslik töö justkui ei ole jätkunud [7]. Siin ei ole mainitudki tervet rida eespool loetletud professoreist. Samuti pole nimetatud, et Kuno Kõrge kaitses doktoritöö 1941. a., Paul Parmakson 1943. a. ja Elmar Siirde 1944. a., rääkimata Riho Rootsist jt., kes kaitsesid juba varem.

Selline oli foon, millelt Tartu Ülikooli Arstiteaduskond pidi hakkama jätkama õppetööd ja taastama oma teaduspotsentsiaali 1944. a. sügisel.

Sügava imetluse ja lugupidamisega tuleb hinnata nende väheste TÜ Arstiteaduskonna alles jäänud õppejõudude kohusetunnet ja töövõimet. Hetkegi kaotamata komplekteeriti parimate olemasolevate jõududega kõik kateedrid ja kliinikud [11].

Anatoomiakateedrit juhatas 1944. a. prof. V. Vadi, 1945. a. võttis kateedri juhatamise üle dots. Valter Pärtelpoeg. Füsioloogiakateeder läks prof. E. Käer-Kingisepa kätte. Topograafilist anatoomiat ja operatiivset kirurgiat juhatas prof. B. Jürgensi lahkumise järel juba 1942. a. dots. Veinart Põkk, kes suutis oma tunnustamata jäänud doktoritöö 1950. a. kandidaaditööna realiseerida, vaatamata teadustöö madalseisule ülikoolis. Sel ajal kaitses kandidaadiväitekirja äärmiselt pingestunud õppetöökohustuste kõrval veel dr. med. Kuno Kõrge, vastloodud üldkirurgiakateedri juhataja dr. Ants Rulli 1948. a., nina-kõrva-kurguhaigustekateedri juhataja dr. med. Elmar Siirde 1949. a. ja neuroloogia- ja neurokirurgiakateedri juhataja dr. Voldemar Üprus 1949. a., kes ainsana koos dr. Ernst Raudamiga oli järele jäänud prof. L. Puusepa arvukast ja võimekast assistentkonnast. Samal ajal ei leitud hospitaalsisehaigustekateedri ja kliinikule kraadiga juhtajat ja ülikooli juurde kutsuti suurte kogemustega dr. Hans Sõber. Hügieenikateedrit asus juhatama dr. med. Riho Roots, kes oli alandatud küll vanem-õpetajaks. Mikrobioloogia läks koos nakkushaigustega prof. F. Lepa juhatuse alla ja dermatoveneroloogia kateedri juhatajaks sai 1944. a. dr.

med. Paul Parmakson. Oftalmoloogiakateedrit juhatas prof. V. Savi, kohtuarstiteaduskateedri juhatajaks sai prof. Aleksandra Raatma ja teaduskonnasisehaigustekateedri juhatajaks prof. V. Vadi. Patoloogilise füsioloogia kateedrit juhatas 1944. a. prof. Herbert Normann, kuid 1945. a. läks ta üle sisehaiguste propedeutika kateedri juhatajaks ja patoloogilise füsioloogia kateeder jäi tunnustamata dr. med. Kuno Kõrge kätte. Pediaatriakateedrisse asus dr. med. dots. Karl Kaur ja naistehaiguste ja sünnitusabikateedrit hakkas juhutama prof. R. Bernakoff [11].

Sellisel oli TÜ Arstiteaduskonna kateedrite juhamine antud võimekatesse ja kohusetundlikesse kättesse ja igaihe töö neist väärrib kõrgeimat hinnangut, sest see viis TÜ Arstiteaduskonna taas tõusuteele sügavalt teaduslikus ja rahvuslikus vaimus.

Kuid just see sai Tartu Ülikoolile ja tema Arstiteaduskonnale saatuslikuks. NSVL parteiladviku tasalülitamispoliitika ei näinud ette rahvuslikkuse arengut vastliidetud Balti vabariikide ülikoolides okupatsiooni algusest peale. Siht oli viia needki ülikoolid Nõukogude Liidu ülikoolidega ühesugusele, provintsiülikooli tasemele kõrgendatud ideelispoliitilise ja sõjalise kasvatusena [9]. Arstiteaduskonna saatust pidi olema eraldamine TRÜ-st omaette funktsioneeriva 5-aastase õppeajaga meditsiiniinstituudiks, nagu see oli tol ajal kõikjal mujal Nõukogude Liidus. Võimatu on öelda, kui palju kulutasid Arstiteaduskonna juhtivad õppejõud energiat ja närve, et meil siiski Arstiteaduskond võis edasi töötada TRÜ teaduskonnana, mis andis tema arenguks märgatavalt laiemad võimalused piiratud Tallinna meditsiiniinstituudina.

Lammutamine algas kohe 1944. a. võimuvahetuse järel 30. okt. 1944. a. ÜK(b)P poolt vastuvõetud otsusega "Eesti NSV parteiorganisatsiooni poliitiliste puuduste ja ülesannete kohta" ja kulmineerus 24.-26. märtsil 1950. a. EK(b)P KK VIII pleenumi otsusega. Rahvuslikkuse hävitamine nõudis ka eesti kompartei juhtkonna laialiajamist ja asendamist kõigeks valmisolevate Nõukogude Liidus kasvanud ja ideelise kasvatusena saanud inimestega. Nendele oli Eesti vaenlaste maa, mille pidi karmi käega alistama. Eestis valitsesid ju ikka veel Lääne tõsiteaduslikud ja kultuurilised mõjutused, mida uued isandad neid tundmata põlgasid ja ÜK(b)P stalinlik poliitika nõudis igasuguse kohaliku eripära võimalikult kiiret ja täielikku hävitamist. Selle hävituspoliitika teravik oli suunatud eeskätt Eesti intelligentsi vastu niihästi EK(b)P ridades kui ka parteitus haritlaskonnas. Arreteerimiste ja küüditamisega loodud hirmuõhkkonnas algas ÜK(b)P poolt suunatud ja EK(b)P poolt läbiviidav kampaania, mille käigus "rahvavaenlaste", formalistide ja kosmopoliitide välja selgitamine ja häbimärgistamine sai iga asutuse parteialorganisatsiooni

ülesandeks, millest sõltus nende endi karjäär [15] [10].

Esimesed lõõgid langesid Tartu Riiklikus Ülikoolis rektor Hans Kruusi, prorektoreite Harald Habermanni ja Karl Taevi vastu [8]. Kuid kiiresti laienes nn. parteiline kriitika, sisuliselt sihilikult korraldatud mõnitamine, ka Arstiteaduskonna parimatele õppejõududele ja põhiliselt "Lääne mandunud kultuuri ees lõimitamise" eest. Meie Arstiteaduskond oli ju tulnud Lääne avatud teadusmaailmast ja nii stalinlike pseudo-õpetuste dogmaatiline pealesurumine kui ka kaugelearenenud teadusharude täielik eitamine oli neile nii mõistetamatu kui ka vastuvõtmatu. Selletõttu esines algul tõsisid väljaastumisi oma teaduslike seisukohtade kaitseks. See aga põhjustas järjest ägeneva "parteilise kriitika" nende vastu, mis ei sallinud mingisugust vasturääkimist. Stsenarium nägi ette nn. kriitikat altpoolt, rahva hulgast, mistõttu teadlastevastastes rünnakutes tõusid juhtpositsioonidele madala kvalifikatsiooniga Nõukogude Liidust sissetoodud õppejõud, kes siinseid olusid tundmata piiritu parteilise ustavuse näitamiseks võtsid endale õiguse alusetuks laimamiseks, nagu Andrei Vill [9, 33] või Eduard Martinson [9, 31]. Leidus ülikoolis eestlastegi hulgas selliseid, kes isikliku karjääri huvides asusid aktiivsele rünnakule tuntud teadlaste vastu. Arstiteaduskonnas tegutsesid selliselt üliõpilased Adele Säärits [28], Aleksander Räni [27, 29, 30, 32], Valdik Virkoja [28] ja Leo Adam Ali Päi [25, 28]. Kõik nad olid kommunistlike vaadete tõttu 1941. a. lahkunud Nõukogude Liidu tagalasse ja 1944. a. Eestisse tagasi tulnud [23] ja kõik nad kuulusid TRÜ Arstiteaduskonna parteibüroosse koos Venemaalt tulnud seltsimeestega (Andrei Vill, Arnold Seppo jt.) [28]. Kuigi mõned nende hulgast hilisemas perioodis ka ise parteilise põlu alla sattusid ja mitmesugustel põhjustel parteist välja heideti (A. Räni, V. Virkoja), tegid nad sel perioodil oma tööd püüdlikult.

Parteilise printsiipaalsuse sildi all tekitati piinarikas ja alandav komme poliitiliste ühisarutluste läbiviimiseks parteilaste juhtimisel, mis sisuliselt kujunesid tuntud ja hinnatud teadlaste küüniliseks mõnitamiseks ja halvustamiseks, nende töö halvamiseks ähvarduste ja alandustega, ülikoolist kõrvaldamise ohuga. Hakati nõudma oma endistest vaadetest taganemist, avalikku kahetsust ja truudusvandeid uuele režiimile. Süüdistati võitleva hoiaku puudumises, ideoloogilises loiduses, üleolevas suhtumises bolševistlikku kriitikasse jms. Kõik see pidi ette valmistama kõrge kvalifikatsiooniga Eesti-aegsete teadlaste ja õppejõudude kõrvaldamist ja nende asendamist uuele režiimile ustavate nõukogude inimestega [8, 9].

6. apr. 1949. a. suunati TRÜ parteiorganisatsiooni sekretäri kohale Nõukogude Liidust tulnud arst Pavel Kalju ja kaadrite ülema kohale NKGB töötaja Helene Kurg*. Vanade õppejõudude väljavahetamiseks hakati nüüd tegelikult TRÜ struktuuri ühtlustama üleliiduliste standarditega. Struktuurimuutused andsid võimaluse ebasoovitavatest õppejõududest vabanemiseks.

Raskelt tabasid ümberkorraldused jälle Arstiteaduskonda [10]. Kateedrite vähendamist alustati kohtuarstiteaduse kateedri ja psühhiaatriakateedri ühendamiselega 1949. a., millega suruti kateedrijuhataja kohalt prof. G. Rooks. Siis suruti 1950. a. kokku kõrva-nina-kurguhaiguste ja oftalmoloogiakateedrid. Protsess jätkus. Topograafilise anatoomia ja operatiivse kirurgia kateeder ühendati 1954. a. teaduskonnakirurgiaga. Edasi suruti kokku mikrobioloogia- ja nakkushaigustekateeder ja ühendati see koondkateeder veel omakorda dermatoveneroloogiakateedriga. Samal ajal toimus ka kolmeks kateedriks jagunenud farmaatsiaosakonna ühendamine jälle üheks kateedriks. Viimasena ühendati kohtuarstiteaduskateeder patoloogilise anatoomia kateedriga. Huvitav on märkida, et kui 1960., 1965. ja 1970. a. kirjutasid TRÜ juubelite puhul tema ajaloost nii prof. A. Linkberg, prof. J. Saarma kui ka dots. Viktor Kalnin, siis ainult prof. A. Linkbergil oli julgust välja astuda kateedrite mehhaanilise ühendamise vastu, millega kateedrite arv Arstiteaduskonnas oli kahanenud 27-lt 21-le ja mis oli oluliselt kahjustanud õppe- ja teadustööd. Kogu ülikooli ulatuses vähenes kateedrite arv 114-lt 92-le ja vastavalt kõrvaldati kateedrite juhtimisest parimad eriteadlased [8, 12, 13, 14].

Mõistes olukorra perspektiivitust, pani Arstiteaduskonna dekaan prof. Albert Valdes vabatahtlikult ameti maha. Arstiteaduskonna uueks dekaaniks nõustus neil saatuslikel 1949-1950. aastatel hakkama prof. Elmar Karu. Uue vormina võeti kasutusele üleliiduliste diskussioonide lõputu korrutamine ülikooli teaduskondades, eriti aga Arstiteaduskonnas, sest diskussioonid juhtusid olema enamikus loodusteaduste valdkonnast, nagu näiteks lõssenkestlike järelduste juurutamine TRÜ-s või mitšuurliku bioloogiatega küsimused, mis püsisid päevakorras mitmeid kuid. Õppejõudude kohta, kes veel julgesid kaitsta Weissmanni, Morgani või Mendeli teaduslikke seisukohti, sagesid nende vastastel väljaastumistel järjest vihkavamad ja mõttetumad süüdistused, nagu "neetud hall-

---

* TRÜ kaadriosakonna tolleaegne nimi, TRÜ Eri- ja Kaadriosakond, viitab selle institutsiooni alluvusele Julgeolekuteenistusele.

parunid", "roiskuva kodanliku kultuuri ees lõmitajad" jne., kuni kõige raskema süüdistuseni "kodanlikus natsionalismis". See oli seletamatult laialivalguv mõiste, mille alla mahtusid kõik nõukogude korra vastu suunatud kuriteod, ilma et oleks vaja olnud neid kuidagi seletada või põhjendada. Selle külgekleepimisele järgnes vältimatu hävitamine teadlasena või õppejõuna. Süüdistajatena hakkasid esinema ikka enam piiratud võimetega ebapädevad õppejõud, kellele selline "silmapaistmine" võis tuua kiire tõusu ametiredelil. Üheks ägedamaks süüdistajaks kujunes teaduskraadita bioloogia vanemõpetaja Heinrich Kallas, kes üsna lühikese ajaga tõusis Bioloogiateaduskonna prodekaani kohale [9]. Samuti tõusis 1950.-1951. Arstiteaduskonna prodekaani kohale Aleksander Räni, kes 29. VIII 1950. a. vaevalt jõudis Tartu Ülikooli lõpetada.

Sunduslikud koosolekud ja dispuudid ülevoolava sõimu ja ähvardustega sagenesid järjest ja mitte keegi ülejäänud eesti rahvuskadrist ei võinud enam kindel olla, et järgmine teotav laimukampaania teda kahjurluse ja natsionalismi süüdistusega üle ei vala. Ja ometi leidis mitmeid õppejõude, kes, sunnitud osalema nendes pseudoteaduslikes kampaaniates, suutsid ja julgesid anda üliõpilastele edasi ka õpetatava aine põhiväärtusi. Üheks silmapaistvamaks nende seas oli kahtlemata prof. Lidia Poska-Teiss [9].

Massiliste karistusaktsioonideni jõuti TRÜ-s 1950. a. algul. Pärast kurikuulsat EK(b)P KK märtsipleenumit toimus Tartu linna parteiaktiivi koosolek 15.-17. apr. 1950. a. Pearõhk asetati "kodanlike natsionalistide" lõplikule paljastamisele ja kõrvaldamisele haritlaskonnas. Peaettekandja ja süüdistaja oli Tartu parteikomitee I sekretär Valdar Leede. Arstiteadlastest parteiseltsimeeste hulgas paistsid eriti raeyuka süüdistusega silma prof. E. Martinson ja meditsiinipolkovnik A. Vill [31]. Aktiivi resolutsioonis süüdistati põhjendamatult ligi 20 Tartu haritlast, nende hulgas prof. A. Linkbergi ja prof. A. Valdest ning vaenuliku elemendina parteisse pugenud kodanlike natsionalistide soosijat dr. A. Uibot, TRÜ Arstiteaduskonna teist sõjajärgset parteiorganisatsiooni sekretäri, kes laitmatalt oli töötanud 1945.-1946. a. parteiorganisatsiooni tugevdamisel [8]. Dr. Pavel Kalju (TRÜ parteiorganisatsiooni sekretär aastatel 1949-1950) oli seevastu edutatud Tartu linnakomitee II sekretäriks. Polkovnik A. Vill hakkas poliitilistele süüdistustele valimatult lisama täiesti põhjendamatuid süüdistusi ametialases ebakompetentsuses esmalt prof. A. Valdese, siis prof. V. Hiie ja dr. V. Üpruse vastu [9]. Arstiteaduskonnas pingestus olukord äärmuslikult, sest nendele süüdistustele hakkasid 1950. a. kevadtalvel järgnema massilised vallandamised

ja ametiredelil degradeerimised. Meenutades 1944. a. Tartus tööd alustanud Arstiteaduskonna õppejõudude nimekirja näeme peagi, et kõik nad on ebasoosingus, kuuluvad vallandamisele või on peale üksikute erandite juba vallandatud.

Kolm päeva pärast linnakomitee pleenumit vallandati esimesena Tartu I Sisehaiguste Kliiniku peaarst med. kand. dr. Juhan Savisaar ja Vabariikliku Kliinikute Valitsuse direktor ja Kirurgiikliiniku juhataja prof. Artur Linkberg kui isikud, kes ei suuda kindlustada kliinikute poliitilist ja teadusalast juhtimist. Prof. A. Linkbergile ja prof. Alma Tomingale heideti ette visalt oma kodanlik-natsionalistlikel seisukohtadel püsimist. TRÜ Arstiteaduskonna parteisekretär A. Vill pidas ennast pädevaks neid süüdistama kodanlik-natsionalistlikes salaseptsustes TRÜ-s, mille eesmärgiks pidi olema nõukogudevastase kaadri säilitamine, nendele vanade teenete eest kraadide jagamine, tööliste lastele ülikooli uste sulgemine ja kulakute ning rahvavaenlaste lastele ülikooli sissepääsuks kõigi soodustuste loomine, kuigi uus prorektor Richard Antons püüdis selgitada, et viimase õppeaasta jooksul on ülikoolist vallandatud hulgaliselt vana kaadrit ja eksmatrikuleeritud mitukümmend üliõpilast minevikutegude ja klassikuuluvuse alusel [8]. See on seda absurdsem, et toimus järjest laienev üliõpilaste eksmatrikuleerimine ja represseerimine [18, 16, 17] ja arstide, sealhulgas õppejõudude represseerimine [15, 20]. Rahvusvahelise mainega tippteadlane dots. Voldemar Üprus tituleeriti jultunult kodanlik-natsionalistlikuks tüübiks ja tema kõrvaldamine TRÜ neuroloogiakateedrist oli otsustatud (kateedrijuhataja kohalt oli ta juba varema vallandatud). Ta saadeti Tartust välja Kohtla-Järvele, kus ta sisendatud hirmu ja masenduse tõttu kunagi ei kohanenud ja suri 1956. a. Ka dr. Juhan Savisaar suri samal aastal ja me ei saa kunagi teada, kas tema surm oli õnnetusjuhtum või meeletehetele aetud inimese lõppotsus [2].

Samal ja parteibüroo hilisematel koosolekutel süüdistati prof. A. Linkbergi ja prof. Vadit põhimõttelagedas kaadripoliitikas, kuigi nende poolt tööle võetud arstid on andnud paremiku meie hilisemate aastate õppejõudude kaadrist. Prof. R. Bernakoffile langes peale natsionalismi veel süüdistus vastutustundetuse suhtumises õppetöösse. Ta vallandati kateedrijuhataja kohalt ja kõrvaldati ülikoolist. Prof. V. Vadi ilmselt ei pidanud vastu järjest kasvavale närvipingele ja varises 1951. a. südameinfarktiga kokku. Veel surnunagi oli ta ohtlik kommunistlikule režiimile ja teda ei lubatud ära saata ülikooli aulast, nagu seni igale nii teenekale professorile osaks oli saanud. Raudne prof. A. Linkberg püsis veel ja toetas oma printsiipaalsuse ja energiaga ka ahistusse surutud kolleege,

nii et kirurgiakateedrites ei levinud hukutav vastastikuse usaldamatuse ja süüdistamise mentaliteet.

25.-27. aprillil 1950. a. TRÜ parteiaktiivi kinnisel koosolekul, kus ettekandega esines P. Kalju ja esitati 30 enamasti jõhkrasõnalist süüdistuskõnet [9], olid Arstiteaduskonna õppejõud süü raskuse järgi liigitatud järgnevalt: 1) kodanlikud natsionalistid A. Valdes, H. Sõber ja V. Üprus ja 2) kodanlik-natsionalistide mõttekaaslased ja mõjualused A. Linkberg, R. Bernakoff ja N. Veiderpass. Prof. Bernakoff oli peale selle koos prof. Poska-Teissiga tituleeritud veel madala kvalifikatsiooniga õppejõuks, nagu muide ka peaaegu kõik teised Arstiteaduskonna õppejõud.

Otsustavasse faasi jõudsid sündmused ülikooli seinte vahel 20. mail 1950. a., mil arutati TRÜ parteibürool kaadri olukorda ja otsustati lõplikult õppejõudude vallandamised kateedrijuhatajate kohtadelt. Ettekande tegi TRÜ Eri- ja Kaadriosakonnaülem Helene Kurg, kes ühtlasi esitas ka "abinõud kaadri risustatuse likvideerimiseks". Selleks oli protokollitud otsus 45 TRÜ kõrgeima kvalifikatsiooniga teadlase, professori ja dotsendi vallandamiseks. Arstiteaduskonda puudutav osa oli järgmine: vallandada kateedrijuhataja kohalt prof. A. Linkberg, prof. R. Bernakoff, H. Petlem, dots. R. Roots, dots. V. Pärtelpoeg ja dots. G. Rooks ning assistent G. Bogdanov töölt vallandada [8, 9]. Hiljem lisandusid Eri- ja Kaadriosakonna ettepanekul veel enamiku teiste kateedrite juhatajate vallandamise otsused, mida rektor Alfred Koort kõik vastuvaidlematult viseeris Arstiteaduskonna dekaani prof. E. Karu vaikival nõusolekul.

Arstiteaduskonna kateedrite tööle oli antud hävitav hoop ja nüüd olenes palju sellest, kelle kätte läks kateedrite edasine juhtimine. Paljud kateedrid kannatasid väga raskesti. Nii tuli dr. med. Riho Rootsi kõrvaldamise järel (sunniti Tartu Ülikoolist lõplikult lahkuma) sellesama Eesti kompartei VIII pleenumi otsusega tervishoiuministri kohalt tagandatud dr. Viktor Hion 1950.-1952. a. seejärel veel madalama kvalifikatsiooniga dr. Aleksander Räni 1952-1953. a. ja seejärel koguni Nõukogude Liidust kutsutud umbkeelne venelane dots. Orest Perov, nii et alles 1958. a. võttis kateedri jälle üle kõrge kvalifikatsiooniga teadlane, oma teistkordse arreteerimise järel kodumaale naasnud dr. med. Mihkel Kask. Professori nimetust talle siis ei omistatud. Selle sai ta alles 1962. a. pärast NLKP-sse astumist 1961. a.

Halvasti läks ka biokeemia kateedril, mille juhatajaks pandi Nõukogude Liidust kutsutud umbkeelne dots. A. Lazarev. Viimane oli tugeva vastuseisu tõttu sunnitud varsti lahkuma. 1948.-1949. a. juhatas

kateedrit rahvusvahelise mainega tippteadlane prof. Ilo Sibul, kuid teda ei lastud pikemalt siin töötada ja asendati Nõukogude Liidust kutsutud prof. Eduard Martinsoniga. Viimasest sai üks õelam Arstiteaduskonda veel jäänud professorite ja teiste õppejõudude süüdistaja, kes avaldas 27. aprilli 1950. a. TRÜ parteiaktiivi kinnisel koosolekul ka nn. uute inimeste "konstruktiivse programmi": "Me ei või siit enne lahkuda, kui oleme saanud juhtimise oma kätte!" [9, 31]. Prof. I. Sibul töötas 1950.-1955. a. patoloogilise füsioloogia kateedri juhatajana, kuid kateedri ühendamisel teaduskonnasisehaiguste kateedriga tõrjuti ta ka siit välja. Patoloogilise füsioloogia loengusari läks dots. Robert Looga kätte, kes oli ülikooli lõpetanud alles 4 aastat tagasi [19].

Samal ajal läksid kirurgiakateedrid vaikiva vastupanu teele uute jõudude sissetoomise vastu. Kuigi pärast prof. A. Linkbergi, dots. H. Petlema ja assistentide vallandamist tekkis tühik, katsid kateedrid ühiste jõududega selle puudujäägi ega laskunud poliitiliste hammasrataste vahele jäänud kolleege välja tõrjuda. Stalini surmale järgnenud poliitilise "sula" ajal ennistati nii prof. A. Linkberg kui ka dots. H. Petlem endistele kohtadele, kus nad jätkasid oma tänuväärset tööd Eesti kirurgide koolitamisel. Sama hinnatavalt tegid oma tööd prof. Veinart Põkk ja prof. Ants Rulli. Viimane sattus hiljem kulakliku elemendina põlu alla ja asendati 1953.-1956. a. kateedri juhatamisel Venemaalt tulnud ja 1944. aastast ÜK(b)P-sse kuuluva dots. Arnold Seppoga. 1956. a. jätkas A. Rulli tööd üldkirurgia ja kirurgilise propedeutika kateedri professorina [11].

Erakordne oli neuroloogia- ja neurokirurgiakateedri saatus neil üliraskeil aastatel. Prof. L. Puusepp ja ass. R.P. Peterhoff olid surnud, ass. G. Dunkel mõrvatud, prof. J. Riives, assistendid V. Lindberg, G. Martinoff ja K. Villemi põgenenud, nii et pärast dots. V. Üpruse vallandamist ja väljasaatmist jäi kateedrisse ainult nooremassistent Ernst Raudam. Ja ometi ei hävinud kateedri teaduslembene vaim. Professoriks tõusev Ernst Raudam suutis enda ümber koondada suurearvulise võimeka assistentide ringi, nii et 1958.-1974. a. kaitsi kateedris 20 kandidaadi- ja 4 doktoriväitekirja peale prof. E. Raudami enda väitekirja 1967. a. (Rein Zupping 1970. a., Ain-Elmar Kaasik 1970. a., Arvo Tikk 1972. a. ja Ruth Paimre 1973. a.). Samuti nagu prof. A. Linkberg paistis prof. E. Raudam silma suure ja tugeva koolkonna rajajana.

Nakkushaiguste ja mikrobioloogiakateedreid juhtis enne ühendamist prof. Felix Lepp kuni pensionile siirdumiseni 1960. a. Siis andis ta mikrobioloogia üle dots. Eugen Tallmeistrile, kes võimeka teadlasena siiski ei säästnud kolleege ideoloogilistes karjäärilahingutes, toetudes

oma Punaarmee läbitehtud ustavusproovile. Nakkushaiguste loengud aga anti väga väikeste kogemustega Zinaida Semjonov-Saare kätte, kes Nõukogude Liidu tagalast naasnuna lõpetas 1946. a. TRÜ ning oli sobinud siiani juba nii pediaatriakateedri kui ka naistehaigustekateedri juhatajaks selles ajavahemikus nende kateedrite juhatajate vallandamisel. Suuremat tähtsust kui kogemus omas ilmselt kuulumine ÜK(b)P ridadesse alates 1943. a. ja töö TRÜ Arstiteaduskonna parteibüroos.

Hospitaalsisehaigustekateedri juhatamine läks 1956. a. dr. Juhan Savisaare surma järel alles 1950. a. Arstiteaduskonna lõpetanud, kuid 1941. a. hävituspataljoni velskrina ja alates 1944. a. ÜK(b)P liikmena ja TRÜ Arstiteaduskonna parteibüroo liikmena oma ustavust nõukogude ideloogiale tõestanud Leo Adam Ali Päi kätte. Tema tegi kiiresti karjääri [11] ja andis tugeva panuse vanade õppejõudude kõrvaldamiseks [25] [28].

Raskemini tabasid vallandamised sisehaiguste propedeutika kateedrit, mida alates 1944. a. juhatas prof. Herbert Normann, kes täitis 1944.-1945. a. ka patoloogilise füsioloogia kateedri juhataja kohuseid. Prof. H. Normann oli selle kõrval teinud ulatuslikku tööd eesti arstiteaduse ajaloo alal. Ta sattus parteilise ladviku erilise põlguse alla, vallandati 1950. a. tingimusteta ja kõrvaldati täielikult ülikoolist. Kateedrit juhatas 1952.-1954. a. dr. Juhan Savisaar, siis läks kateedri juhatamine 1946. a. lõpetanud Paul Mallene kätte. Prof. H. Normann jätkas ka ülikoolist väljatõrjutuna tegelemist eesti arstiteaduse ajaloo ja tänu sellele on meil praegu hindamatud käsikirjalised materjalid, mis kajastavad ka tolle vastuolulise aja masendavaid sündmusi. TÜ Raamatukogus ei ole ühegi teise arstiteaduse õppejõu kirjalikke märkmeid tollest ajast peale prof. Normanni, kuid kahjuks ootavad need siamaani kirjastamist [21].

Teaduskonnasisehaigustekateeder oli 1945. aastani prof. V. Vadi juhtida ja tema kõrval töötas dotsendina dr. med. Kuno Kõrge, kelle doktoritööd 1941. a. uued võimud ei aktsepteerinud. Selletõttu läks kateedri juhtimine prof. V. Vadi kokkuvarisemise järel 1951. a. dots. Ülo Lepale. Prof. K. Kõrge sai kateedri juhatajaks alles 1956. a., kui ta ise oli 1947. a. korduvalt väitekirja kaitsnud, nüüd kandidaaditööna. Professori tiitli sai ta alles 1966. a., olles teistkordselt doktoriväitekirja kaitsnud 1964. a. Tema kõrval kaitsti kateedris sõjajärgseil aastail 5 doktoriväitekirja (Jaan Riiv, Vello Salupere, Heinart Sillastu, Endel Veinpalu ja V. Loogna). Kujunes tugev koolkond dots. Sulev Marasmaast, dots. Ülo Lepast ja tulevastest professoritest V. Saluperest ja H. Sillastust.

Sünitusabi- ja naistehaigustekateedris tekkis samuti prof. R. Bernakoffi vallandamise ja ülikoolist kõrvaldamisega akadeemiline vaakum. Kateedrit juhatasid 1951.-1959. a. dr. Irina Antropov-Veerma ja dr. Zinaida Semjonov-Saar ning 1959. a. läks kateedri juhatamine Nõukogude Liidust kutsutud prof. Vladimir Fainbergi kätte [11].

Pediaatriakateedri juhtimine läks prof. Aadu Lüüsi lahkumise järel 1945. a. dr. med. Karl Kauri kätte, kes kõigest püüdlikkusest hoolimata juhtkonnale meeldida ei leidnud hindamist ja pidi 1954. a. kateedrist lahkuma. Kateedrit juhatama sobis seejärei 1954.-1958. a. jälle Zinaida Saar. 1958. a. määrati kateedrijuhatajaks dots. Leida Keres.

Histoloogiakateedris läks vana, visa ja oma veendumustes kõigutamatult prof. Eduard Aunapi juhtimisel töö kõrgel teaduslikul tasemel kuni tema surmani 1955. a. Seejärel juhatas kateedrit selle mainet langemast hoides prof. L. Poska-Teiss, kuid ka tema suri 1956. a., ja siis ei leitud histoloogiakateedritele enam juhatajat Arstiteaduskonna ridadest. Kateedrijuhatajaks määrati kohakaasluse alusel ENSV Põllumajanduse Akadeemia anatoomia- ja histoloogiakateedri juhataja prof. Julius Tehver (dr. vet. prof. Julius Tehver).

Ka anatoomiakateedrit tabasid sügavad vapustused. Prof. E. Veinbergi lahkumise järel juhatas kateedrit 1944.-1945. a. prof. V. Vadi. 1945. a. asus kateedri etteotsa doktorand dots. Valter Pärtelpoeg. Tema sattus kodanliku natsionalistina täieliku põlu alla, vallandati 1950. a. kateedrijuhataja kohalt ja kuigi ta jäi tänu teistele õppejõududele kateedri assistendiks, kaotas ta teaduslikuks arenguks pinna jalge alt. 1951. a. ühendati anatoomia- ja histoloogiakateedrid prof. E. Aunapi juhtimise all. 1953.-1955. a. võttis kateedri juhtimise üle kohakaasluse alusel prof. Aleksandra Raatma kohtuarstiteaduse kateedrist ja alles 1955. a. lubati uuesti kateedrijuhataja kohale siiani sügavalt represseeritud dr. med. G. Rooks, kes töötas siiski täit tunnustust saamata ainult prof. kohusetäitjana ja kateedrite ühendamisel 1964. a. läks täielikult pensionile.

Dermatoveneroloogiakateeder kaotas prof. A. Paldroki ja dotsentide G. Korneli ja P. Hanseni näol kõrge tasemega kateedrijuhatajad, kuid 1944. a. asus nende asemele 1943. a. sama kateedri juures doktoritööd kaitsnud Paul Parmakson. Varane surm 1946. a. katkestas tema töö ülikoolis. 1947. a. määrati kateedrijuhatajaks dots. Ludmilla Golubev-Nurmand, kes ka 1949. a. kandidaativäitekirja kaitses. Esimene doktoriväitekirja kaitsi kateedris alles 1964. a. (dr. med. Hermann Vahter).

Oftalmoloogiakateedri saatuse oli rahulik, sest kateedri etteotsa asus 1944. a. Nõukogude Liidu tagalas ja Punaarmees läbiproovitud prof. Valentin Savi, kes aga oli ka tõsiselt Tartu vaimus arenenud teadlane ja pani tugeva aluse TRÜ oftalmoloogiakateedri sõjajärgsel perioodil. Tema elutöö katkes surmaga 1958. a. ja kateedri juhatamise võttis üle tulevane prof. Leo Schotter, kes ka esimesena pärast sõda kaitses kateedris 1964. a. doktoriväitekirja.

Märgatavalt raskem oli kõrva-nina-kurguhaigustekateedri sõjajärgsel juhatajal prof. Elmar Siirdel, kelle doktoriväitekirja kaitsmist 14. III 1944. a. ei tunnistanud kommunistide uue okupatsiooni ajal. Süüdistused Lääne ees lõmistamises tabasid valusalt tõsist teadlast, kuid ta püsis oma kateedri eesotsas kuni 1971. aastani, kaitses uuesti 2 väitekirja: kandidaaditöö 1950. a. ja doktoritöö uuesti 1963. a. Temagi lõi tugeva koolkonna kateedri juurde. Kateedrite mehhaniline liitmine 1950. a. kahjustas oluliselt mõlema kateedri tööd.

Täiesti sirgelt kulges ainult psühhiaatriakateedri areng eesotsas prof. Elmar Karuga ja 1949. a. ühendamisest kohtuarstiteaduskonnakateedriga kannatas märgatavalt enam viimane.

Väliselt ei olnud kõikumist ka prof. Georg Kingisepa poolt juhitud farmakoloogiakateedris ning ka prof. Elise Käer-Kingisepp juhatas näiliselt rahulikult oma füsioloogiakateedrit 31 aastat. Ainult TRÜ parteikoosolekute protokollid reedavad, kui sagedasti esitati mitmesuguseid süüdistusi tema vastu [25].

Ühele momendile tahan ma veel tähelepanu juhtida Tartu Ülikooli teaduspotentsiaali ja õppetöö kvaliteedi sihikindla alandamise meetodika demonstreerimiseks. See on ülikooli kliinikute likvideerimine, mis teostati NSVL Tervishoiuministeeriumi korraldusel aastail 1950-1951. Kliinikud lahutati ülikoolist ja muudeti kas linna või vabariikliku alluvusega raviasutusteks. Muutus välistas kliinikute, nüüd haiglate, arstkonna kohustusliku osalemise õppe- ja teadustöös ja põhjustas võõrandumise ülikoolist. Selline kord ei võimaldanud ka üliõpilasi koolitada rahvusvahelisel standardil põhineva õppeplaani kohaselt. Langes arstide täiendamise ja spetsialiseerumise tase. 1993. a. alguseks ei olnud veel suudetud kliinikuid uuesti ülikoolile allutada [22]. Sellepärast on arusaadav, et ainult üksikud eriti silmapaistvad isiksused nende kliinikute 1950. a. registreeritud 54 arsti hulgast on jõudnud kõrgete teaduslike saavutusteni, kui ei kuulunud paralleelselt mõne kateedri koosseisu (prof. Kaljo Villako, prof. Viktor Särgeva, prof. Leo Schotter jt.).

Kõik see tõi korvamatut kahju TÜ Arstiteaduskonnale. Kõrvaldati

või ahistati muul viisil 56 Arstiteaduskonna õppejõudu ja asendati neid vähemkompetentsete kohalike kommunistide või Nõukogude Liidust kohale kutsutud õppejõududega. Ja ikka peeti parteiladvikus olukorda Arstiteaduskonnas ka pärast 1950. a. ideelis-poliitiliselt ebarahuldavaks. Kodanlikud natsionalistid olevat jäetud minema ajamata, õppetöö toimuvat madalal ideelisel ja teoreetilisel tasemel ning nõukogude meditsiinikaadri ettevalmistamist olevat oluliselt takistatud. See tingis uusi vallandamisi, alandamisi ja repressioone, mida on eespool juba aastate kaupa kirjeldatud [8].

Tegelikult häiris oluliselt Arstiteaduskonna tööd tekitatud kaadripuudus, juurdetoodud õppejõudude kogemuste vähesus ja Eesti olude mittetundmine, pahatihti vähiklikkusi, mida varjati parteiliste loosungitega, kaebuste ja urgitemisega vanade õppejõudude tegevuses, et jälle ilmsiks tuua olematuid kuritegusid nõukogude võimu vastu. Samuti häiris õppe- ja teadustööd prioriteetseks tunnistatud dogmade lõputu lülitamine töö kõigisse vormidesse ja progressiivselt kasvav tundide arv, mis varuti nõukogulike pseudoteaduste sundõpetamiseks arstiteaduslike ainete arvel.

Loodud hirmu ja usaldamatuse õhkkond hakkas inimestes esile tooma ikka alatumaid iseloomujooni. Kui tuli varjata tõtt, kui edasiõppimise aluseks ei olnud enam ainult isiklik võimekus, vaid selleks said pealekaebused, vale ja laim endast võimekamate aadressil, partei- ja komsomolitöö tõhusus ka isiklike teaduslike võimete vähesuse korral, siis ahvatles see kindlasti nõrku natuure. Seda moraali on edasi antud mitme põlve vältel 50 aasta jooksul. Sellel oli kahtlemata otsene mõju meie kodumaa vaimuelu pidevale halvenemisele, meie arstkonna moraalsele allakäigule, mille järelmõjude all kannatame veel tänapäeval.

Kui sügavad varjatud pinged püsisid TRÜ Arstiteaduskonnas ja ülikooli nõukogus veel 1963. a., seda näitab kahe Arstiteaduskonna professori üheaegne surm 1963. a. aprillis. 24. apr. 1963. a. oli nõukogus otsustamisel prof. E. Martinsoni tagasiviimine biokeemiateedri juhatajaks. Eespool toodut arvestades oli talle Arstiteaduskonna professorite hulgas tekkinud äärmiselt tugev vastuseis. Prof. V. Hiie oli see, kes otsustas ülikooli nõukogu koosolekul lõpuks avalikult välja öelda, mis oli kogunenud E. Martinsoni vastu. Seda tehes aga oli hirm ja närvipinge ilmselt suuremad talutavuse piiridest ja prof. V. Hiie langes sealsamas ülikooli nõukogus kokku ja suri. 26. apr. 1963. a. tuli ülikooli nõukogu kokku sama küsimuse lõpetamiseks. Oodati prof. E. Martinsoni, kes teadis, et tagasivalimist ilmselt ei toimu. Ta ei tulnud, vaid mürgitas end omas kateedris sublimaadiga ja suri. Mõlemad saadeti manalatele 2-päevase vaheajaga TRÜ aulast auavaldustega [33].

Allikad. Kirjandus.

1. K. Siilivask, H. Palamets. Tartu Ülikooli ajalugu, III. Tallinn, 1982. Lk. 144.
2. Eesti Arstide Liidu "Forum Medicorum Estoniae 89" ettevalmistuskomisjoni ajalootoimkonna poolt alates 1988. a. kogutud ja H. Merila-Lattiku poolt täiendatud intervjuude ja mälestuste kog. (Käsikiri.).
3. Eesti perekonnaseisuaktide Arhiiv. Erisurma kartoteek.
4. H. Arpo. Eesti arst läbi aegade. Tallinn, 1989.
5. Eestist 1939. a. Saksamaale repatrieerunud isikute nimekiri // Riigi Teataja. 1940. Lisa nr. 14.
6. J. Novek. Eesti Arstide Selts Rootsis: Varane arhiiv (1945. a.) Stockholm, 1992. Käsikiri.
7. ENSV Tervishoiu Ministeeriumi arhiiv. Nlm. 1-k. S. 9.
8. J. Ant, L. Raid. Peripeetia // Edasi. 1989. 22. märts-11. apr.
9. L. Raid. Tartu Ülikool stalinlikus parteipoliitikas aastail 1940-1952 // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. XXV. Tartu, 1991.
10. K. Tammistu. Tasalülitamine // Õhtuleht. 1989. 26. apr.-18. aug.
11. V. Kalnin, E. Raudam. TRÜ Arstiteaduskond a. 1802-1975. Tartu. 1976.
12. В.В. Калнин. 75-лет со дня основания кафедры гигиены Тартуского Университета, материалы научной конференции посвященной 75-летию кафедры гигиены Тартуского Государственного Университета. Тарту, 1970.
13. A. Linkberg. TRU Arstiteaduskonna tegevus 1940-1960 // Nõuk. E. Tervish. 1960. Nr. 3. Lk. 12-17.
14. J. Saarma. TRÜ Arstiteaduskond 1940-1965 Tartu Riiklik Ülikool, Toim., 178, 1965. Lk. 3-13.
15. H. Merila-Lattik. Eesti rahvusintelligentsi hävitamine. Arstid // Kultuur ja Elu. 1990. Nr. 7. Lk. 8.
16. H. Merila-Lattik. Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna üliõpilaste represseerimisest aastatel 1940-1941 ja 1944-1952. (Käsikiri.).
17. H. Merila-Lattik. Eesti rahvusintelligentsi hävitamine. Üliõpilased // Kultuur ja Elu. 1992. Nr. 3. Lk. 18.
18. E. Martis. Üliõpilaste represseerimisest 1950-1951 // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. XXV. Tartu, 1991. Lk. 34.

19. Tartu Riikliku Ülikooli õppe-teaduskoosseisu biobibliograafianimestik 1944-1980. Tallinn, 1987. Lk. 96.
20. H. Merila-Lattik. Ülevaade Eesti arstide saatuse uurimise algusest // Eesti Arst. 1990. Nr. 1. Lk. 70.
21. TÜ Raamatukogu. F. 77. S. 1-123: Prof. H. Normanni arhiiv.
22. K. Lomp. Palju kõra ja vähe villa // Postimees. 1993. 3. veebr.
23. ERA. F. R-1. Nim. 2-s. S. 955-966 ja 967-977.
24. ERA Filiaal Partei Arhiiv (PA). F. 151. Nim. 6. S. 5. L. 2, 7.
25. ERA PA. F. 151. Nim. 6. S. 5. L. 3, 5, 7, 15.
26. ERA PA. F. 151. Nim. 6. S. 12. L. 2.
27. ERA PA. F. 151. Nim. 7. S. 8. L. 11.
28. ERA PA. F. 151. Nim. 7. S. 8. L. 61.
29. ERA PA. F. 151. Nim. 7. S. 8. L. 1, 5.
30. ERA PA. F. 151. Nim. 7. S. 8. L. 1, 5, 11, 29, 48, 49, 54.
31. ERA PA. F. 151. Nim. 8. S. 1. L. 45, 46.
32. ERA PA. F. 151. Nim. 8. S. 10. L. 2.
32. ERA PA. F. 151. Nim. 8. S. 10. L. 9, 10.
33. J. Maarosi päeviku andmetel. L. 1-3. Käsikiri.

THE ATTEMPTS TO DESTROY THE TEACHING AND RESEARCH STAFF OF THE MEDICAL FACULTY OF TARTU UNIVERSITY IN THE YEARS 1940-1952

Helbe Merila-Lattik

S u m m a r y

Tartu University of the Estonian Republic has for 22 years 1918-1940. been the centre of Estonian intellectual capacities and strivings. The violent incorporation of the Estonian Republic into the U.S.S.R. in the summer of 1940 caused a radical change in the state of the university and in its medical faculty. Then the Stalinist totalitarian system, introduced by the Communist Party, had the aim to reduce the university into the intellectual and social periphery, to wipe out the national memory and move gradually in the direction of russification. This paper tries to show this process in the medical faculty of Tartu University. The aim of the Stalinists was to annihilate Tartu University's medical faculty as a widely appreciated and well known centre of national sciences, to eliminate its most prominent professors and lecturers, to stop high-level scientific research and to fulfil the vacancies with the lecturers invited

from Russian or with local communists, no matter how low their scientific level. They wanted to level Tartu University to a provincial higher school in the Soviet tertiary educational system, to unify its structure, syllabus, study programs and methods of teaching with the Soviet russified institutes, to bring them down to the average Soviet standard.

To understand the process in 1948-52 one has to study the situation in the medical faculty of Tartu University already in 1940-41. This was the most destructive period. Several professors, lectures and technical workers were deported into slavery in Siberia or murdered. The traditionally democratic academic life was replaced with an administrative management system, where the leading role was played by the Communist Party and security organs. Nobody could be sure of his life or freedom.

Therefore a great many well-qualified medical professors and lecturers (28) fled in 1944, before the second Soviet occupation. Only 14 professors were left in the medical faculty but they began to restore the former academic life with great activity.

But in 1944-46 the new Soviet repressions and persecutions against Estonian intellectuals started with new might. Several prominent professors were eliminated. Painful interrogations by the Soviet security organs, arrests and trials started. All the above-mentioned professors had been accused of different political activities.

From 1946 to 49 new forms of repressions began – mass accusations in the press and party meetings for formalism, cosmopolitanism, bourgeois objectivism and worshipping of the degenerated science and culture of the West. By the decision of the Central Committee of C.P. of Estonia of August the publicly blamed professors, heads of departments etc. had to leave their working posts, which were filled low-level lecturers from the Soviet Union or local communists.

The third period of destructive activities of the communist party lasted from 1950 and was expressed in most aggressive form. In March 1950 the 8th Plenary Session of the central Committee of the C.P. of Estonia raised the accusation of bourgeois nationalism. From April 1950 to February 1951 56 medical professors and lectures were discharged on the basis of this accusation – practically all those, who were left in the medical faculty of Tartu University after the war in 1944. They were expelled from the university and even sent out of Tartu University, which is felt even until now.

ÕPPEJÕUDUDEST JA ÕPPETÖÖST KEHAKULTUURITEADUSKONNAS AASTAIL 1944–1952

Evald Mäepalu

1944. a. sügisel algas töö Kehakultuuriteaduskonnas õppejõudude kaadri komplekteerimisega ja vajalike spordirajatiste taastamisega. Selle korraldajaks sai Tartu Ülikooli kasvandik, tuntud sportlane Fred Kudu. Õppejõududena rakendati kõrgharidusega spetsialistide kõrval tööle ka erihariduseta häid sportlasi, nagu Feliks Parre, Erich Mõtlík, Edgar Naarits, Olaf Topman. Õppe- ja spordibaase taastati peaaesjalikult ühistöö korras. Selle tulemusena suudeti lühikese ajaga luua õppetöö rahuldavaks korraldamiseks vajalikud tingimused [1].

Edusammud võinuksid olla veelgi märgatavamad, kui poleks toimunud "puhastustööd" õppejõudude ja üliõpilaskonna hulgas. See algas õppetöö esimestest päevadest peale ja kestis teatud tõusude ja mõõnadega viiekümnendatesse aastatesse välja. Juba 1944–1945. õppeaastal arreteeriti kergejõustiku ning sportmängude kateedri õppejõud Paul Määrits ja Richard Mast. Samaaegselt teostas julgeolek vahistamisi ka üliõpilaskonna hulgas. See toimus tavaliselt aega ja kohta valimata. Nii arreteeriti üliõpilane Uno Tõnnus kaaslaste juuresolekul suusalaagrisse sõidul, üliõpilane Heino Tidriksaar aga juba laagris viibimise ajal. Mitmed suutsid siiski oma "süütust" tõestada ja pöörduda tagasi igapäevase õppetöö juurde.

"Kaadriplane puhastustöö" jätkus ka aastail 1949–1950. Selle perioodi poliitilisi sündmusi ülikoolis on käsitletud juba varasematel konverentsidel [2]. Teaduskonna kontrolli tulemusena nähti ette puhastada see klassivaenulikust elemendist. 1950. a. toimunud EK(b)P Keskkomitee VIII pleenum andis omakorda julgust teatud isikutele teaduskonna elu põhjendamatuks laimamiseks. Selle tüüpiliseks näiteks oli ajakirjas "Kehakultuur" avaldatud artikkel kodanlike natsionalistide paljastamisest ja kõrvaldamisest [3]. Siin süüdistati teaduskonda kaadri halvas kasvatamises, mistõttu lõpetajate hulgas olevat vaid üksikuid erialalt ja poliitiliselt kõlblikke kehakultuurijuhte. Põhjuseks toodi asjaolu, et õppetöö on immutatud läbi kodanlikust natsionalismist ning

poliitkasvatustöö on formaalne. Teaduskonnas pidavat töötama paljud kodanliku spordiliikumise "tuusad" ja Saksa okupatsioonivõimude aktiivsed toetajad, nagu Hugo Pauskar, Oleg Tõnsuaadu, Evi Uuemaa jpt. Terava kriitika osaliseks sai ka Fred Kudu, keda iseloomustati kui kodanlikku sporditegelast, kaitseliitlast, korporanti, kes ei taha sisse viia nõukogude kasvatussüsteemi, ei taha vastu võtta kaadrit vennasvabariikidest, laseb end härratada ja harrastab ka ise härrasmehelikku käitumist. Samal ajal jätsid kriitikud arvestamata, et teaduskond oli teinud suure töö vabariigi varustamisel spordikaadriga, käivitanud üliõpilaste kehalise kasvatuses ülikoolis ning avaldanud artikleid eriala ja kasvatustöö küsimustes [4]. Sellele vaatamata vallandati rida õppejõude. Dekaan Fred Kudu sai noomituse ja lõpuks kõrvaldati teaduskonna töö juhtimiselt üldse. Vabariikliku spordikomitee vahendusel pöörduti nüüd üleliiduliste organite poole taotlusega täita teaduskonna dekaani vakantne koht sobiva isikuga. Selleks sai Leningradi Riikliku Ülikooli kehalise kasvatuses vanemõpetaja Boriss Naumov, kes rektori käskkirjaga 12. novembrist 1950. aastast kinnitati teaduskonna dekaaniks ja ühtlasi ka kergejõustikukateedri juhatajaks [5].

Uue dekaani töö Kehakultuuriteaduskonnas kujunes siiski lünklikuks ja lühiajaliseks. Tema sagedased ärasõidud Leningradi perekonna juurde jätsid teaduskonna juhtimise ajutiste asetäitjate hoolde. Seetõttu oli TÜ rektor sunnitud korduvalt pöörduma kirja teel tema poole tööle ilmnemise nõudega [6]. Õppeaasta lõpul lahkus Boriss Naumov siiski lõplikult teaduskonnast ja siirdus tagasi endisele töökohale Leningradi Ülikoolis.

Samal ajal töötas kehakultuuriteaduskonnas mitmeid väljastpoolt tulnud isikuid. Nii asus septembris 1947. a. vanemõpetajana tööle Niina Levitskaja. Hiljem lisandus talle Jevgenia Uibo. Teaduskonda tulid Gruusia Kehakultuuriinstituudi lõpetajad Martin Kutman ja Karl Tiido ning Leningradi Lesgafti Kehakultuuriinstituudi lõpetaja Roman Kariste. Seega väide, nagu oleks teaduskond tõrjuvalt suhtunud teiste liiduvabariikide abise õppejõudude kasutamise osas, polnud põhjendatud.

Õppejõudude koosseisu puhastamisele nõukogude korrale vaenulikest isikutest kaasnes samaaegselt õppeprotsessi politiseerimine. See väljendus ideelis-poliitilise kasvatustöö otsustavas tõhustamises õppejõudude ja üliõpilaskonna hulgas. Selle vajalikkust põhjendati teaduskonna partei- ja komsomoliorganisatsiooni liikmete vähesusega, üliõpilaste passiivsusega ja nende puuduliku ideoloogilise tasemega [8]. Ideelis-poliitiliseks enesetäiendamiseks tuli teaduskonnal koostada vastavad plaanid kuni üksikõppejõu tasandini välja. Et plaanide täitmist ei suudetud alati tõhusalt kontrollida, siis hakati neid koostama küllalt

üldsõnalistena, põhimõttel "paber kannatab kõik". Nii oli kateedrite plaanides kirjutatud "loengutel ja praktilistes tundides jätkata võitlust välismaa kultuuri ees kummardamise vastu ning samal ajal esile tõsta nõukogude eesrindliku teaduse saavutusi" või "pidevalt võidelda kodanliku lääne ees kummardamise, kosmopolitismi ja "sport spordi pärast" reaktsioonilise teooria vastu" [9]. Suusaspordikateedri vanemõpetaja Feliks Parre individuaalne ideelis-poliitiline eneseharimise plaan 1950.–1951. õppeaastal nägi ette töötada läbi järgmised kirjanduslikud allikad [10].

1. ÜK(b)P ajaloo lühikursus.
2. M.I. Kalinin "Kommunistlikust kasvatuses".
3. V.I. Lenin "Materialism ja empiriokrititsism".
4. J.V. Stalin "Suur Isamaasõda".

Veelgi kõlavamad ja lõõvamad olid väljendused kasvatustööd kajastavates aruannetes. Teaduskonna 1950. a. sellekohases dokumendis öeldakse, et "õppejõud on tundides pidevalt näidanud nõukogude kehalise kasvatusesüsteemi üleolekut kapitalistlikust süsteemist". Suusaspordikateeder tõestas, et "skandinaaviamaade suusatamine on reaktsiooniline, kapitalistide ja kodanliku natsionalismi teenistuses". Ujujad näitasid, et "välismaa pole midagi andnud ujumisspordi metoodikasse, vaid vene eesrindlik mõte ennetas kaugelt välismaa oma" [11].

Üliõpilaskonna kasvatamiseks marksismi-leninismi õpetuse vaimus oli õppejõududel esialgu vähe kogemusi ja vajalikku kirjandust. Selle soetamisele ja tõlkimisele poldud ka vajalikku tähelepanu pööratud [12]. Hiljem püüdis teaduskond näidata üles vajalikku initsiatiivi, et pälvida kõrgemalt poolt positiivset hinnangut sellealasele tegevusele. Nii loodi dekaan Boriss Naumovi algatusel 1951. a. kevadel "kursuse kasvataja" amet. Selleks sai olla kõige autoriteetsem õppejõud, kes teostab päevast päeva kasvatustööd kõigis kursuse tööloikudes [13]. Üliõpilaste lähenemiseks õppejõududele korraldati kaks korda kuus kollektiivi ühiskogunemised võimalas, kus edastati dekaani korraldusi ja muud jooksvat informatsiooni. Selle toimingu läbiviimiseks oli kinnitatud vastav juhend [14]. Kõikidesse õppetöö vormidesse püüti juurutada sõjaväelaslikke elemente. Loengutel pidi korrapidaja käsklema "püsti", "valvel" ning esinema õppejõule raportiga. Käskluse keele kooskõlastas dekaan rektoriga. Et ka praktilised tunnid näeksid välja sõjaväelaslikumad, selleks viis sõjanduse kateeder teaduskonna õppejõududele läbi riviõppuse arvestuse [15].

Riigielu tähtsamaid poliitilisi sündmusi edastati üliõpilaskonnale poliitinformaatorite kaudu. Selline ametikoht oli sisse seatud kõikides

õpperühmades ja kursustel. Eriti aktiivselt ja regulaarselt töötas selline süsteem ülikoolis sõjalise õpetuse kateedri õppejõu Ilmar Pauli juhendamisel [16].

Üliõpilaste maailmavaadet kujundati ka poliitiliste ainete õpetamise kaudu. Sageli puudus aga üliõpilastel huvi nende õppimise vastu. Nii kurdab marksismi-leninismi kateedri juhataja, et aine konsultatsioonidest pole lõpukursuse üliõpilased üldse osa võtnud ja seepärast siis kateeder ei vastuta ka riigieksamite tulemuste eest [17].

Riiklikele pühadele ja tähtpäevadele pühendatud üritustest oldi samuti kohustatud osa võtma. Selle üle peeti rangelt arvestust. Tü rektori kirjas dekaanile rõhutati, et teaduskonna kollektiivi täiearvulise osavõtu kindlustamiseks võib lubada üliõpilastel linnast lahkuda, seega eemale jääda mairongkäigust ainult erakorralistel põhjustel [18]. Neid osavõtu näitajaid arvestati hiljem igasuguste sotsialistlike võistluste kokkuvõtete tegemisel. Nii said teaduskonna 3. kursuse üliõpilased ühiskondlik-kultuuriliste ürituste konkursil esikoha seetõttu, et neil oli teiste kursustega võrreldes mairongkäigust ja taastamistöödest osavõtu protsent suurem [19].

Kokkuvõttes võib märkida, et esimestel sõjajärgsetel aastatel pandi alus kõrgema haridusega kehakultuurikaadri regulaarsele ettevalmistamisele Tartu Ülikoolis. Seda kollektiivi loovat tegevust pidurdas aga partei ülikoolivaenulik poliitika. Teaduskonnast sunniti lahkuma või heideti vangilaagritesse mitmeid suurte kogemustega õppejõude ning tublisid üliõpilasi-sportlasi. Väide, nagu oleks teaduskond tõrjuvalt suhtunud teiste liiduvabariikide abisse õppejõudude kasutamise osas, polnud põhjendatud. Märgatav osa õppetöö ajast pühendati kollektiivi ideelis-poliitilisele kasvatamisele, mis olulisel määral kahandas välja-lastava kaadri erialase ettevalmistuse taset.

Allikad. Kirjandus.

1. E. Mäepalu. Tartu Ülikooli kehakultuuriteaduskond esimestel sõjajärgsetel aastatel 1944–1950 // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. XXIV. Tartu, 1989. Lk. 132–135.
2. L. Raid. Tartu Ülikool stalinlikus parteipoliitikas aastail 1940–1952. // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. XXV. Tartu, 1991. Lk. 12–30.
3. Paljastada ja kõrvaldada kodanlikud natsionalistid Nõukogude Eesti kehakultuuriliikumises // Kehakultuur. 1950. Lk. 230–234.

4. **F. Kudu.** Kehakultuur ja sport on noorsoo kommunistliku kasvatusel lahutamatu osa // Tartu Riiklik Ülikool. 1949. 8. apr.
5. TÜ arhiiv: B. Naumovi isiklik toimik.
6. Samas. L. 21.
7. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 77. L. 12.
8. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 41. L. 22.
9. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 49. L. 18.
10. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 58. L. 14.
11. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 50. L. 12.
12. **E. Isop.** Miks ei ole meil spordialast kirjandust // Rahva Hää!, 1950. 30. dets.
13. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 58. L. 27.
14. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 97. L. 78.
15. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 77. L. 11.
16. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 72. L. 5.
17. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 53. L. 12.
18. TÜ arhiiv. Nim. 11. S. 74. L. 3.
19. Samas. L. 8.

ON THE TEACHING STAFF AND ACADEMIC STUDIES IN THE FACULTY OF PHYSICAL EDUCATION FROM 1944 TO 1952

Evald Mäepalu
S u m m a r y

The regular teaching of physical education specialists in Tartu University was started in the first post-war years. This process was slowed down by the anti - university policy of the Communist party. Several experienced lecturers and efficient students-sportsmen were forced to leave the faculty and were even taken to concentration camps. A considerable part of the teaching time was devoted to the students' ideological - political education according to the communist principles which in its turn lowered the qualification level of the university graduates to a noticeable extent.

TARTU ÜLIKOOLI FARMAATSIAOSAKOND STALINISMI AASTATEL 1944-1953

Ain Raal

Eesti Vabariigi (1918-1940) lõpuaastatel kuulus TÜ arstiteaduskonna farmaatsiaosakonna koosseisu kolm kateedrit (instituuti). 1842. a. rajatud Farmaatsia Instituut (1919. aastast direktor prof. Johannes Stamm) jagati alates 1925. a. kevadsemestrist Farmakognoosia Instituudiks (direktor prof. J. Stamm) ja Farmatseutilise Keemia Instituudiks (prof. Henn Parts). Viimasest eraldus 1936. a. Galeenilise Farmaatsia ja Apteegi Retseptuuri Instituut (prof. Nikolai Veiderpass) [1, 2].

Sõjajärgse Tartu Riikliku Ülikooli avaaktus toimus 17. novembril 1944. Arstiteaduskond alustas tööd ravi-, stomatoloogia- ja farmaatsiaosakonnaga, ühtekokku 33 kateedriga. Kateedrid moodustati ENSV Hariduse rahvakomissari käskkirjaga nr. 295, 6. detsembrist 1944 [1].

Esimesel pärast sõja-aegsel õppeaastal tegutsesid farmaatsiaosakonna kolm kateedrit järgmise personaalse koosseisuga [3].

I Farmatseutilise keemia kateeder: juhataja prof. dr. pharm. H. Parts, assist. dr. pharm. August Siim ja Heiti Jalviste, vanemprepar. Teodor Kurvits.

II Farmakognoosia kateeder: juhataja prof. dr. pharm. Alma Tomingas (baltisakslasest farmakognost Johannes Stamm asus 1939. a. ümber Saksamaale), assist. mag. pharm. Johannes Tammeorg ja mag. pharm. Helle Luberg, vanemlab. rohutead. Liidia Rannalt, stud. agr. Karl Kaarli ja August Lindpere.

III Galeenilise farmaatsia ja apteegi retseptuuri kateeder: juhataja prof. N. Veiderpass, assist. mag. pharm. Hermann Michelson ja mag. pharm. Boris Luik, vanemlab. Johannes Akkerta.

Õppeaastal 1946/47 kateedrite koosseis mõnevõrra, eriti nooremate õppejõudude ja abipersonali osas muutus [4]:

I - juhataja dr. pharm. A. Siim, vanemõp. farm. H. Jalviste, assist. farm. Linda Räbovõitra, vanemlab. farm. Aino Konsin ja farm. Nelli Kallinkorn, vanemprep. T. Kurvits;

II - juhataja prof. A. Tomingas, dots. J. Tammeorg, vanemõp. cand. pharm. Helle Simm (sünd. Luberg), assist. farm. Liidia Kaarli (Rannalt);

III - juhataja prof. N. Veiderpass, dots. B. Luik, vanemõp. H. Michelson, assist. Ella Roots ja Livia Kirsch, vanemlab. J. Akkerta, vanemprep. Natalie Kütt.

Farmatseutilise keemia kateedri senise juhataja prof. H. Parts surma tõttu 22. veebruaril 1946 määrati kateedri ajutiseks juhatajaks 22. veebruarist kuni 28. märtsini 1946 prof. N. Veiderpass. Alates 28. märtsist kinnitati kateedri juhatajaks vanemõp. dr. pharm. A. Siim. Õppeaastal 1945/46 kateedrite personali koosseisus rohkem muudatusi polnud. A. Siim, siis juba dotsent, vabastati kateedrijuhataja ametikohalt 15. detsembril 1948 [5]. Tema asemele kinnitati juhataja k.t.-ks vanemõp. H. Michelson.

Aastatel 1949-1950 toimus ülikoolis väikeste kateedrite liitmine suuremateks kateedriteks. Farmaatsiaosakonnas ühendati 1. septembrist 1949 galeenilise farmaatsia ja apteegireseptuuri kateeder farmatseutilise keemia kateedriga. Ühendatud kateedri juhatajaks määrati prof. N. Veiderpass [1]. Õppeaastast 1949/50 tegutses seega osakonnas kaks kateedrit järgmise koosseisuga [6]:

I Farmakognoosia kateeder: juhataja prof. A. Tomingas, dots. J. Tammeorg, vanemõp. H. Simm (½ kohaga), vanemlab. Asta Pedius, labor. Valter Hiis, vanemprep. Anna Freiberg;

II Galeenilise farmaatsia ja farmatseutilise keemia kateeder: juhataja prof. N. Veiderpass, dots. H. Michelson ja B. Luik, assist. L. Kirsch ja E. Roots (½ kohaga), vanemlab. Aino Konsin ja Nelli Kallinkorn, vanemprep. N. Kütt, Hugo Kikerpill ja T. Kurvits, prep. August Sonn.

Stalinismiperioodi lõpul, 1953. a. oli kateedrite koosseis niisugune [7]:

I - juhataja prof. Alma Tomingas, dots. J. Tammeorg, lab. V. Hiis, vanemprep. A. Freiberg ja Helga Tibbin;

II - juhataja prof. N. Veiderpass, dots. B. Luik, vanemõp. L. Kirsch, assist. Ellen Salu, vanemlab. N. Kallikorn ja Vilma Jõudu, lab. Asta Asi, vanemprep. Johannes Mägi.

Järgnevalt lühiülevaade pikemaageste kateedrijuhatajate biograafiast.

HENN PARTS sündis 20. jaan. 1880 Pärnumaal Karksi kihelkonnas Polli vallas talupidaja perekonnas. õppis Polli vallakoolis 1889-1891, Karksi kihelkonnakoolis 1891-1894, Viljandi linnakoolis 1894-1898. Apteekriõpilase eksami sooritas 1898. Töötas õpilasena Kroonlinnas Christianseni apteegis 1898-1901, aptabilisena Peterburis M. Westbergi apteegis 1901-1904. Õppis Tartu Ülikoolis rohuteadust 1904-1908, pidas Luuga kreisis Novinka alevis apteeki 1908-1920.

Peterburi Sõjaväemeditsiini Akadeemia juures kaitses mag. pharm. kraadi 1914. Eestisse opteerudes töötas Tervishoiu Peavalitsuse apteegiosakonna revidendina 1.07.–1.09.1921. TÜ rohuteaduse instituudi dots. alates 17.10.1921, erakorraline prof. 19.05.1926–5.11.1929. Dr. pharm. kraad omistatud 22.11.1926. Korraline prof. 5.11.1929–26.12.1940, TRÜ farmatseutilise keemia kateedri juhataja prof. 26.12.1940–22.02.1946. Teaduslikud tööd (31) farmatseutilise keemia alalt [8].

NIKOLAI VEIDERPASS sündis 19. apr. 1887 Tallinnas töölisperekonnas. Lõpetas Narva gümnaasiumi. Töötas apt.õpilasena Simbirskis (Uljanovskis) prov. K. Tähe apteegis alates 20.10.1909, apt.abilisena kuni 1916. Kaasani Ülikooli lõpetas proviisorina 1918, töötas seal nooremlaborandina 1917–1918. Eestisse opteerudes töötas alates 1921 Arstirohtude Proovimise Instituudis, farmatseutilise keemia eradots. alates 5.10.1925, galeenilise farmaatsia ja apteegi retseptuuri kateedri dots. alates 17.02.1936, erakorraline prof. alates 21.11.1938, kateedrijuhataja, prof. alates 5.12.1942. 1949. aastast galeenilise farmaatsia ja farmatseutilise keemia kateedri, 1966. aastast ühendatud farmaatsia kateedri juhataja kuni surmani 2.05.1971. Dr. pharm. alates 1923. Publikatsioonid droogide uurimise, põlevkivikeemia, galeenilise farmaatsia, ravimite analüüsi jm. aladelt [9].

ALMA TOMINGAS sündis 15. sept. 1900 Rakveres puusepa perekonnas. Alg- ja keskkhariduse omandas Stoinovsky Gümnaasiumis. Töötas apt.õpilasena Rakveres prov. S. Eberhardti apteegis 1917–1922, sealsamas apt.abilisena 1922, Tallinna Linnaapteegis 1922–1923 ja taas prov. Eberhardti apteegis 1923–1925. Õppis TÜ farmaatsiaosakonnas 1925–1928. Farmakognoosia kateedri nooremassist. 15.10.1928–31.12.1928, vanemassist. 1.01.1929–1935, eradots. 1935–1938, dots. 1938–1940, prof., kateedrijuhataja 1940–1963, arstiteaduskonna dekaan 1952–1955, ENSV teeneline teadlane alates 1945, ENSV TA akadeemik alates 1946. Mag. pharm. kraad aastast 1929, dr. pharm. aastast 1933. Suri 28.01.1963. Publikatsioonid peamiselt ravimtaimede ja nende saaduste uurimise alalt. Osalenud N.Liidu farmakopöa artiklite koostamisel [10].

AUGUST SIIM sündis 7. märtsil 1904 Viljandimaal Taevere vallas Sillaotsa talu omaniku pojana. Alghariduse omandas Taevere valla- ja Suure-Jaani kihelkonnakoolis, keskkhariduse H. Treffneri Gümnaasiumis 1924. Töötas apt.õpilasena Tartus H. Siimi apteegis 1924–1926. Õppis TÜ-s rõhuteadust 1926–1930. Teenis EV Kaitseväes, lõpetas velskrite kursused ning töötas Kaitseväe Keskhaigla apteegis 1.04.–25.09.1931,

Tartus Narva tn. apteegis kuni 1936. TÜ Farmatseutilise Keemia Instituudi vanemassistent alates 1.09.1936, dr. pharm. alates 22.04.1939, dots. alates 10.1939, seejärel paar kuud Ülikooli Apteegi juhataja, kohakaasluse alusel Tartu Analüütilise Laboratooriumi juhataja 1940-1941, farmatseutilise keemia kateedri vanemõp. alates 1.09.1945, kateedrijuhataja 1.09.1946-15.12.1948. EPA veterinaariateaduskonna biokeemia ja anorgaanilise keemia kateedri vanemõp. alates 1.09.1952, kateedrijuhataja alates 1.10.1953, prof. alates 1.09.1954, zootehnika teaduskonna bioloogilise ja orgaanilise keemia kateedri juhataja prof. alates 1.09.1958. Suri 21.07.1968. Publikatsioonid farmatseutilise keemia, ravimite tehnoloogia, põllumajanduse, orgaanilise keemia jm. küsimuste alalt [11].

Rohuteaduse instituudid paiknesid alates 1870. a. Suurturu ääres nn. Vanas Ülikoolimajas (praegu Raekoja plats 6). 1939. a. augustis valmis TÜ peahoone kõrval Gustav Adolfi tänaval (praegu Jakobi tn. 2) neljakorruline farmaatsiahoone [12]. Ülemisel korrusel paiknes Farmakognoosia Instituut, kolmas oli Farmatseutilise Keemia Instituudi päralt, teisel tegutses Galeenilise Farmaatsia Instituut ja esimesel korrusel oli Ülikooli Apteek. Peatselt algav sõda tõmbas kriipsu peale tööle uutes avarates ruumides. Tulekahjudega tuli võidelda ühtekokku viiel korral. 18. augustil 1944 evakueeriti Saksa okupatsioonivõimude korraldusel arstiteaduskonna kateedrite varad ja personal Haapsallu, kust inventar pidi viidama Saksamaale. Kuu hiljem teatas rektor prof. E. Kant evakueerituile, et nad on ülikooli teenistusest vabastatud. Farmaatsiainstituutide õppejõud loobusid laevale minekust ning alustasid oktoobris 1944 instituutide vara reevakueerimist Tartusse [1, 8, 9].

Õppetöö algas detsembris esimesena arstiteaduskonnas, lühiaegselt teostati õppetööd juba augustist oktoobrini 1944 [1, 8, 9]. Ruumid olid hästi sisustatud ja rahuldasi õppetöö vajadusi. Kateedrid olid varustatud korralike raamatukogudega. Farmakognoosia kateeder omas ravimtaimede katsejaama, mis rajati 1941. a. Toomemäe nõlvale. Ravimtaimede laboratooriumi loomist Raadil alustati 1944. a. sügisel, tööd lõppesid 1949. a. Aastal 1945 oli ravimtaimede kultuuride all 2 ha, 1947. a. 3 ha ja 1949. a. juba 6,3 ha. Initsiaatoriks oli prof. A. Tomingas [10]. Ravimtaimede põld pindalaga 7 ha paiknes Vahi mõisa maadel juba enne Eesti Vabariigi väljakuulutamist, 1933. a. rajas Raadi mõisa maadele 2 ha suuruse katsepõllu dr. pharm. Hermann Paris [13].

Eesti Vabariigi algaastail õpetati rohuteadust vene õppeplaani alusel, eelpraktikaga stuudium kestis 2 aastat. 1921. a. pikendati õpiaega kolme aastani. Uus, 4-aastase õpiajaga plaan kehtis aastatel 1926-1940 [2].

Seoses N.Liidu I anneksiooniga mindi kogu ülikoolis üle kursuste-süsteemile, ka farmaatsiaosakonnas kehtestati "suure venna" õppeplaan. Saksa okupatsiooni ajal taastati EV-aegne, ning pärast sõda kehtestati taas N. Liidu õppekava. Ka viimane nägi ette 4-aastase stuudiumiaja [14], 1948. a. kinnitatud õppeplaani pikendas selle viie aastani [15]. Võttes aluseks tudengi nädalakooormuse, näeme, et mõlema õppeplaani kohaselt pühendati kahel esimesel kursusel üldainetele vastavalt 70,1 ja 72,5%, keeltele (ladina- ja võõrkeel) 12,5 ja 8,1%, marksismi-leninismi alustele 8,3 ja 9,4%, sõjalisele ettevalmistusele 3,5 ja 2,7% ning muudele ainetele (kehaline kasvatus) 5,6 ja 7,3% ajast. Seega uues õppeplaanis suurenes esmakursustel üldainete, "punase" õppeaine ja kehalise kasvatususe osatähtsus, vähenes sõjalise ettevalmistuse ja keeleõpetuse maht. Tõsi, uue õppeplaani kohaselt õpetati III-IV kursusel täiendavalt poliitilist ökonoomiat (kummalgi kursusel vastavalt 5,6 ja 6,8% nädalakooormusest), oluliselt suurenes sõjalise ettevalmistuse maht (13,9 ja 13,5%) ning pisut ka üld- ja erialaainete maht (77,8 ja 77,0%), keeled kuulusid fakultatiivsete ainete hulka. Siiski, 1948. a. kehtestatud õppeplaani ei muutnud õpinguid oluliselt politiseeritumaks, vastavate distsipliinide arv suurenes pigem stuudiumiaja üldise pikenemise arvel, mis teisalt tõstis ka üld- ja erialaainete õpetamise mahtu.

Keerulisele ajale vaatamata lõpetas vaadeldaval perioodil ülikooli üsna palju värskeid proviisoreid. Ajavahemikus 1919-1929 said proviisori diplomi 99 tudengit, 1929-1939 - 257, aastatel 1945-1955 aga 271 proviisorit, viimastest 1945-1950 lõpetas 183 ja 88 aastail 1951-1955. Hilisemal kõrgajal, aastatel 1976-1980 oli lõpetajaid 148 [1].

Ideoloogilise võitluse kõrgajaks ülikoolis olid aastad 1946 ja 1949-1950. "Nii mõnigi kord lähtuti vallandamisel rohkem ankeedi-andmetest kui õppejõu tegelikust tööst, mistõttu enamik vallandatud spetsialistidest võeti mõne aasta pärast ülikooli teenistusse tagasi," tunnistab allikas [16]. Farmaatsiaosakonnas vabastati 15. detsembril 1948 farmatseutilise keemia kateedri juhataja ametist dots. A. Siim süüdistatuna spekulatsioonis ja karistatuna 6-aastase vabadusekaotusega. 1949. a. augustis ta kui alusetult süüdistatu amnesteeriti, kuid ülikooli enam tagasi ei võetud [8]. Vallandamisi toimus teisigi. Stalini matusehetke meenutab tolleaegne õppejõud B. Luik [17]: "Minul just loeng lõppes ja meie preparaator Kurvits tõi demonstratsioonipreparaate loenguruumist alla kateedrisse. Just sel hetkel hakkasid sireenid hüüdma ja kirikukellad helisema. Aga Kurvits liikus oma kandamiga edasi. Kateedrijuhataja nägi seda ja hüüdis siis: "Kurvits, jää seisma!" Kuid Kurvits ütles, et minu pärast kasvõi põlegu tuli, mina lõpetan oma töö

ära. /---/ Sündmus jõudis mingitesse instantsidesse, kus seda pahaks pandi ja Kurvits vabastati töölt." Tema isiklikust toimikust [18] leiame kateedrijuhataja allkirjaga väljavõtte koosoleku protokollist 12. märtsist 1953, kus sm. Kurvitsale avaldatakse noomitus koos hoiatusega. Põhjus: "sündsusetu väljendus 9. märtsil k. a. sm. Stalini matuse auks toimunud leinaseisaku ajal" [19]. On huvitav, et juba samal kuupäeval tegi dekaan prof. A. Tomingas rektorile esildise vallandada T. Kurvits töölt "süsteemilise töödistsipliini rikkumise pärast (süsteemiline joobnud olekus tööle ilmumine" [20]. Rektori vastav käskkiri pärineb 21. märtsist 1953 [21].

Üliõpilaste eksmatrikuleerimise kohta poliitilistel põhjustel dokumenteeritud andmeid leida ei õnnestunud, eksmatrikuleeriti ju veel 1970-1980-ndatel aastatel "üliõpilasele ebavääraka käitumise eest". TÜ arhiivis leidub toimik [22], mis sisaldab aastatest 1950-1951 eksmatrikuleerimiskäskkirju märkega "s" (salajane). Selles on märgitud vaid teaduskond, mitte aga kitsam eriala. Piirdugem stud. pharm. 1951-1956 Annemari Jaeki meenutustega [23]: "Omad hirmudki tuli ülikoolipäevil üle elada: eksmatrikuleeriti ju tudengeid poliitilistel põhjustel". Tõsi, vahel andis repressioonideks põhjust tudengi enda väljakutsuv käitumine. Eakate proviisorite seas jutustatakse legendaarset lugu meestudengist, kes farmakognoosia eksamil prof. A. Tomingase lauale paljutähendavalt revolvri asetas. Seda nägema juhtunud abipersonal helistas vastavasse instantsi. Tudeng arreteeritud farmaatsiahoone läheduses ja kadunud teadmatusse...

"Kat(eeder) dekoreerib täiendavalt ruumid marksismi-leninismi klassikute ja vene teadlaste piltidega," märgitakse 1952. a. tööplaanis [24]. 1947. a. kevadsemestril korraldati Lenini ja Stalini biograafiate alaste loengute läbiviimine mahuga 2 tundi nädalas. Stalini teose "Sotsialismi majandusprobleemid Nõukogude Liidus" valgusel käsitleti mitmeid farmaatsia-ala organisatsiooni teemasid. Näiteks 1948. a. töötasid ideelis-poliitilise enesetäiendamise alal individuaalplaani alusel prof. N. Veiderpass ja dots. k.t. B. Luik, assist. E. Roots ja L. Kirsch ÜK(b)P ajaloo õpperingis ja vanemprep. N. Kütt poliitkoolis [25]. "Pidime osa võtma seminaridest, kus meid püüti selles tõekspidamises õpetada ja kasvatada. Aga ebanormaalse loogika õpetamine oli meile mõistagi vastuvõtmatu," kirjutab B. Luik ise [26]. TÜ farmakognoosia ja farmaatsia organisatsiooni kateedris on säilinud ENSV 10. aastapäevale pühendatud seinalehe materjalid. Kõrvuti sotsvõistluse, valimiste, Stalini ja bolševike ülistamisega kirjutati erialateemadelgi. Siinkohal eriti drastiline näide [27]: "Puudusi esines ka farmakognoosia

kontrolltöodes. Nii näiteks taimede kasvu- ja kultiveerimiskohtade märkimisel mõned segasid ära Nõukogude Liidus esinevad taimed välismaalt pärinevate taimedega. /---/ Lihtsamate keeleliste konaruste kõrval esines ka üsna raskeid vääratusi. Kui nimetatakse, et mingi taim esineb nii Nõukogude Liidus kui ka "meil", siis on see juba eksimine ideoloogilisel rindel."

Ega kergemini käinud teaduse ja teadlaste käsigi. "Rõhutati üksnes vene autorite prioriteeti. Välisautoreid ei peetud õigeks, ei lubatud neid käsitleda. /---/ Kõige suurem raskus oli kirjanduse saamisega", meenutab taas B. Luik [28]. Õppeaasta 1949/1950 sügissemestri aruandes on farmatseutilise keemia kateeder palju ruumi pühendanud tõestusele, kui palju "kasutati õppetöös nõukogude teadlaste poolt koostatud käsiraamatuid" [29]. Revideerimisele võeti kateedrite soliidsed raamatukogud. Muuhulgas tehti korraldus ära anda eestikeelsete erialaajakirjade "Pharmacia" ja "Eesti Rohuteadlane" aastakäigud. Neist viimased vabastati TÜ raamatukogu erifondist alles 1980-ndatel aastatel.

Pidades silmas ka raskusi õppetöö käivitamisel sõjajärgsel ajal ning probleeme kaadriga, jäi teadustöö käsitletaval ajaperioodil paratamatult tagaplaanile. Murrangu saavutamine selles ülikooli totaalses probleemis oli 1950-ndate aastate alguses TRÜ juhtkonna peamine ülesanne [1]. Aastatel 1945-1949 olid ümber atesteeritud teaduskraadid, nii sai mitmest farmaatsiamagistrist farmaatsiateaduste kandidaat.

Käsitletud perioodi iseloomustuse võiks sümboolselt lõpetada dots. Boris Luige sõnadega [17]: "Meie erialalt oli võimalus lugeda ainult Liidus ilmutavat ajakirja "Farmatsija", Meile tundus, et see oli üsna nii ...mittekaasaegne. /---/ Kui aga hiljem hakkasime zurnaale saama rahvademokraatiamaadest, siis selgus, et me oleme rahvademokraatiamaadega võrreldes ajast üsna maha jäänud".

Allikad. Kirjandus.

1. Tartu Ülikooli ajalugu, III. 1918-1982. Koost. K. Siilivask ja H. Palamets. Tln.: Eesti Raamat, 1982.
2. A. Raal, J. Koppel. // Eesti farmaatsia III kongressi materjalid. Tallinn. 1990. Lk. 16-20.

3. Tartu Ülikooli arhiiv (TÜA). Nim. 7. S. 1.
4. TÜA. Nim. 7. S. 30.
5. TÜA. Nim. 3/51. S. 962.
6. TÜA. Nim. 7. S. 68.
7. TÜA. Nim. 7. S. 111.
8. **L. Kirsch.** // Eesti Rohuteadlane. 1991 Nr. 3. Lk. 180-186.
9. **L. Kirsch, B. Luik.** // Eesti Farmaatsia Seltsi meespea.
10. **I. Tammaru.** // Eesti Rohuteadlane. 1990. Nr. 1. Lk. 77-83.
11. **E. Kriisk.** *Dr. pharm.* August Siim: Kursusetöö. Tartu, 1991. (Käsikiri)
12. **H. Tankler, T. Hinrikus.** // Eesti Rohuteadlane. 1993. Nr. 1. Lk. 5-8.
13. **D. Volmer, M. Kask, A. Raal.** // Eesti Rohuteadlane. 1991. Nr. 3. Lk. 191-194; 1991. Nr. 4. Lk. 278-282.
14. TÜA. Nim. 7. S. 1.
15. TÜA. Nim. 7. S. 10.
16. Tartu Ülikooli ajalugu, III. 1918-1982 / Koost. K. Siilivask ja H. Palamets. Tallinn: Eesti Raamat, 1982. Lk. 196.
17. **B. Luik.** // Eesti Rohuteadlane. 1990. Nr. 1. Lk. 81.
18. TÜA: Teodor Kurvitsa isiklik toimik.
19. Samas. Lk. 29.
20. Samas. Lk. 30.
21. Samas. Lk. 31.
22. TÜA. Nim. 1-k. S. 362.
23. **A. Jaek.** // Eesti Rohuteadlane. 1991. Nr. 3. Lk. 240.
24. TÜA. Nim. 7. S. 101, 78.
25. TÜA. Nim. 7. S. 49.
26. **B. Luik.** // Eesti Rohuteadlane. 1990. Nr. 1. Lk. 80.
27. Punamälestusi. // Eesti Rohuteadlane. 1991. Nr. 4. Lk. 321.
28. **B. Luik.** // Eesti Rohuteadlane. 1990. Nr. 1. Lk. 80-81. 29. TÜA. Nim. 7. S. 49. Lk. 101.

THE DEPARTMENT OF PHARMACY OF TARTU UNIVERSITY DURING THE PERIOD OF STALINISM IN 1944-1953

Ain Raal

S u m m a r y

The organizational structure of the Pharmacy Department of the Faculty of Medicine of Tartu University is described. A review of premises and equipment is given. The data of about the personnel of the Chairs are presented, a closer look at the Professors is taken, their short biographies are added. The curriculae are analysed in comparison with the present ones. Based on the existing documents and on the oral and writing memoirs of teaching staff and students the ideological education as well as political repressions in these days are described.

Andmed autori kohta: Tartu Ülikooli Farmaatsia Instituudi vanemassistent, farmaatsiakandidaat. Telefon 38-280.

HAMBAARSTITEADUSE e. STOMATOLOOGIA OSAKOND* AASTATEL 1942-1948

Aliia Kõdar

Hambaravialast keskharidust Eestis oli võimalik saada 1909-1924. a. Tartus hambaarstide koolis. Juba 1922. a. oli tekkinud mõte hakata Tartu Ülikoolis ette valmistama kõrgharidusega hambaarste. See saigi ajendiks, miks Riigi Tervishoiu Nõukogu otsusega hambaarstide kool 1924. a. suleti [1]. Kuni 1942. aastani ei olnud Eestis õppeasutust, kus oleks olnud võimalik saada vastava kvalifikatsiooniga erialakoolitust. Seepärast omandas osa Tartu Ülikooli lõpetanud arste suu- ja hambahaiguste diagnostika ja ravialaseid oskusi kas kodumaal erahambaarstide juures või välismaal spetsialiseerudes.

Aastatel 1932-1934 omandaski suu- ja hambahaiguste ning lõualuude kirurgia eriala Viinis Tartu Ülikooli teadusstipendiaat Valter Hiie. Ta oli lõpetanud 1927. a. TÜ Arstiteaduskonna arstiteaduse osakonna ja kaitsnud doktoriväitekirja 1932. a. V. Hiieist saigi üks hambaarstiteaduse osakonna peamisi rajajaid ja õppetöö tegelikke läbiviijaid (2,3).

1934/1935 õ-a. hakkas V. Hiie lugema hamba-lõualuuhaigusi Arstiteaduskonna artiteaduse osakonna üliõpilastele. Alates 1935. a. oli see võimalik ka praktiseerides vastavatud ülikooli hambapolikliinikus. 1936. a. omistati V. Hiiele dotsendi kutse ja loodi suu- ja hambahaiguste dotsentuur, mis 1938. a. reorganiseeriti samanimeliseks kateedriks. Nii kateedri kui ka polikliiniku juhatajaks oli algusest peale V. Hiie. 1939. a. hakkas kehtima sotsiaalministri kutsekorralduse määrus, mille järgi suu- ja hambahaiguste eriarstina töötamise õiguse saamiseks tuli pärast Arstiteaduskonna lõpetamist töötada tasuta kaks aastat Tartu Ülikooli hambapolikliinikus [1]. Eelneva tõttu oli mainitud eriala

---

* Seoses Eesti Vabariigi okupeerimisega NL poolt muudeti osaliselt Tartu Ülikooli teaduskondade ja osakondade nimetusi. Siin ja edaspidi toodud mõlemad nimetused.

omandamine komplitseeritud ja pikaajaline – kokku 8 aastat ja sellepärast oli järelkasv minimaalne.

Hambaarstide arv vähenes ka Eesti Vabariiki sel perioodil tabanud poliitiliste sündmuste tõttu.

1942. a. avatud hambaarstiteaduse osakonnas tuli õppida neli aastat, et saada kõrgharidusega hambaarstiks. Õppeaja lühenemise tõttu varasemaga võrreldes, samuti ka huvist eriala vastu oli ette näha Arstiteaduskonna osakondade ja teiste teaduskondade teatud hulga üliõpilaste soovi jätkata oma õpinguid vastavas osakonnas. Seepärast käsitletaksegi Tallinna kindralkomissari ja Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna dekaani 1942. a. toimunud osakonna avamiseelset kirjavahetuses neid küsimusi ja tehakse ettepanekuid, kuidas võimalikult kiiresti suurendada hambaarstide järelkasvu [4].

Esimesel kursusel hakkas õppima 49 üliõpilast (6, 7, 8, 9). 16 neist võeti vastu võistluseksamitega, 9 soodustusega ja 24 olid õpinguid alustanud ülikoolis juba varem (tabel 1)*. Arstiteaduskonna osakondadest ja teistest teaduskondadest vastavatud osakonda üle tulnud üliõpilaste arv oli aastatel 1942-1948 (6, 7, 8, 9) küllaltki suur – kokku 79 (tabel 2). Nendest üliõpilastest oli enamik üle tulnud esimesel viiel aastal: 135-st õpinguid alustanutest 72 s.o. 53,3 %. Hiljem ületulnute arv vähenes kuni 2-ni 1948. a. Natuke alla poole s.t. 37 ületulnut oli varem õppinud ainult arstiteaduse e. raviosakonnas, 12 oli enne raviosakonnas õpingute alustamist õppinud kas rohuteadust, põllumajandust, matemaatikat, keeli, majandust, kehalist kasvatust või loomaarstiteadust. 28 tulid stomatoloogiaosakonda otse teistest teaduskondadest: loomaarstiteaduskonnast, majandusteaduskonnast, filoloogia- e. ajaloo-keeleteaduskonnast, matemaatika-loodusteaduskonnast või rohuteaduse e. farmaatsiaosakonnast. 79 ületulnust oli varem õppinud ühes teaduskonnas või osakonnas. 63, kahest 13 ja kolmes 3 üliõpilast.

Eeltoodist nähtub, et suur osa ületulnutest oli varem õppinud ülikoolis arstiteaduse aineid. Majandusteaduskonnast ületulekut saab põhjendada sellega, et nõukogude võim tunnistas kehtetuks enamiku Saksa okupatsiooni ajal selles teaduskonnas sooritatud eksamid ja teaduskond viidi üle Tallinna Polütehnilise Instituudi juurde. Seepärast jätkas üliõpilasi õpinguid Tartu Ülikooli teistes teaduskondades, 5 neist stomatoloogiaosakonnas.

---

* 2 nendest olid õppinud varem NL meditsiiniinstituutides.

Ülevaate õppetöö efektiivsusest aastatel 1942-1948, samuti ka sel perioodil sisseastunud üliõpilaste õpingute tulemustest kuni 1988. a. annab eespool toodud tabel (vt. tabel 1). Ajaliselt lõpetanute hulk sel perioodil oli väike: 24 (12,7 %) stomatoloogi, neist 9 olid asunud kohe õppima stomatoloogiat, 15 aga olid üle tulnud stomatoloogiaosakonda Arstiteaduskonna osakonnast või teistest teaduskondadest.

Tabel 1

Aastatel 1942-1948 hambuarstiteaduse e. stomatoloogiaosakonda võetud üliõpilaste arv ja nende õppimise efektiivsus kuni 1988. a.

Õpingute algusaasta	Vastu võetud eksamitega	Lõpetanud kuni 1988. a.	Vastu võetud soodustusega	Lõpetanud kuni 1988. a.	Üle tulnud	Lõpetanud kuni 1988. a.	Kokku		
							Vastu võetud	Lõpetanud kuni 1948. a.	Lõpetanud kuni 1988. a.
1942	16	4	9	1	24	7	49	-	12
1943	19	6	10	-	10	3	39	-	9
1944	16	11	1	1	14	6	31	-	18
1945	55	35	-	-	13	8	68	-	43
1946	29	14	-	-	11	8	39	6	22
1947	23	17	-	-	5	5	28	3	22
1948	21	13	-	-	2	2	23	15	15
Kokku	179	100	20	2	79	32	278	24	141

Tabel 2

Arstiteaduskonna osakondadest ja ülikooli teistest teaduskondadest
stomatoloogiaosakonda ületulnud üliõpilaste arv aastatel 1942 - 1948

Teaduskond või arstiteaduskonna osakond	Hambaarstiteaduse e. stomatoloogia- osakonda õppima asumise aasta							Kokku
	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	
Arstiteaduse e. raviosakond	15	4	2	3	8	4	1	37
Rohuteaduse osakond – arstiteaduse osakond	1							1
Põllumajandus teaduskond – arstiteaduse e. raviosakond	1		2					3
Matemaatika – Loodusteaduskond – arstiteaduse e. raviosakond		1	2	1				4
Filosoofia- e. Ajaloo- Keeleteaduskond – arstiteaduse osak.		1						1
Majandusteaduskond – raviosakond				1				1
Loomaarstiteaduskond – raviosak.				1		1		2
Kehalise kasvatus osakond – rohuteaduse osakond – arstiteaduse osakond	1							1
Põllumajanduse teaduskond – rohuteaduse osakond – arstiteaduse osakond	1							1
Rohuteaduse e. Farmaatsiaosak.	3		1	4			1	9
Loomaarsti- e. Veterinaaria- teaduskond	1	1	1	1	1			5
Õigusteaduskond	1							1
Põllumajandusteaduskond		1						1
Filosoofia e. Ajaloo- Keeleteaduskond			1	1				2
Majandusteaduskond			4					4
Matemaatika – Loodusteaduskond		1		1	2			4
Matemaatika – Loodusteaduskond – rohuteaduse osakond		1						1
Majandusteaduskond – Õigus- teaduskond – Majandusteaduskond			1					1
Kokku	24	10	14	13	11	5	2	79

Kõige vähem aega kulus stomatoloogiaosakonna lõpetamiseks Mirjam Beltšikovil (10) ja Mušle Gutmanil (11). Esimene neist oli õppinud Tškalovisse evakueerunud Harkovi Meditsiiniinstituudis, teine aga Taškendi Meditsiiniinstituudis. Tulnud tagasi Eestisse, astusid nad jaanuaris 1945 stomatoloogiaosakonda III kursusele, sama aasta novembris viidi nad üle IV kursusele ja lõpetasid 1946. a., esimene neist *cum laude*. Kaua aega kulus stomatoloogiaosakonda astumiseks Helene Maasingul. Ta immatrikuleerus Loomaarstiteaduskonda 1933. a., läks üle Arstiteaduskonna arstiteaduse osakonda 1934. a. ja alles 1945. a. stomatoloogiaosakonda, mille ka lõpetas 1949. a.

Peamine osa uuritud perioodil stomatoloogiat õppinud üliõpilastest lõpetas ülikooli 1949-1952. a. Mõned lõpetasid hiljem, kõige hilisem nendest oli Ingrid Mägi-Tutt, kes astus stomatoloogiaosakonda 1947. a., oli küüditatud ja lõpetas stomatoloogiaosakonna alles 1961. a.

Eriti halvasti läks Saksa okupatsiooni ajal soodustustega vastu võetud üliõpilastel: 19-st lõpetas osakonna vaid 1.

Trotsides nii poliitilisi kui ka majanduslikke raskusi lõpetas sel perioodil stomatoloogiaosakonda astunud 278 üliõpilasest siiski 141 s.o. 50,7 % (andmed kuni 1988. a.).

Allikad. Kirjandus.

1. **E. Lepasaar.** Hambaarstiteaduse osakonna avamine Tartu Ülikoolis Tartu Ülikooli stomatoloogia kateeder 1938-1988. Tartu, 1989. Lk. 14-16.
2. **A. Kõdar.** 70 a. TRÜ stomatoloogia kateedri rajaja prof. V. Hiie sünnist. VIII Vabariikliku stomatoloogide konverentsi materjalid. Tartu, 1973. Lk. 5-9.
3. **A. Kõdar, E. Lepasaar.** Ortopeedilise stomatoloogia õpetamisest Tartu Ülikoolis kuni 1950 aastani. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXI. Tartu, 1987. Lk. 170-180.
4. **M. Lõvi-Kalnin, E. Lepasaar.** Stomatoloogiaosakonna asutamisest Tartu Ülikoolis 1942. aastal. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXVI. Tartu, 1991. Lk. 20-25.
5. **A. Kõdar.** Tartu Ülikooli stomatoloogiaosakonna õppejõud ja üliõpilased aastail 1942-1948. Tartu ajaloo küsimusi XXVI. Tartu, 1991. Lk. 26-30.

6. EAA. F. 2100. Nim. 11. S. 58. Album Academicum IV.
7. EAA Album Academicum V. Matr. nr. 12551-17571 a 1932-1939.
8. TÕ arhiiv. Album Academicum VI. Matr. nr. 39365-47487.
9. TÕ arhiiv. Nim. 2/50. S. 308. M. Beltšikovi isiklik toimik.
10. TÕ arhiiv. Nim. 1/50. S. 22. M. Gutmani isiklik toimik.

THE DEPARTMENT OF STOMATOLOGY OF TARTU UNIVERSITY IN THE YEARS 1942-1948

A. Kõdar

S u m m a r y

In Estonia it was possible to get stomatological secondary education in the years 1909-1924. After that, in order to become a specialist of oral and dental diseases it was necessary to study 8 years: to graduate from the Medical Faculty at first and then, for two more years undergo further training abroad or, from 1939 in the Dental Polyclinic of the Tartu University. Because of the long duration of the studies the increase of specialists was opened at the Medical Faculty, where the time of study was 4 years. It was a complicated period for Estonia, during which the number of dentists grew considerably smaller. During the period 1942-1948 the studies of matriculated students were badly affected by the second deportation to Siberia in 1949.

In 1942 49 students began to study oral and dental diseases: 16 of them were matriculated having passed the entrance exams, 9 were admitted under preferential conditions and 24 came over from various departments of Medical Faculty or from the other faculties of Tartu University. The role of the new department in the migration of students was essential, because 72 of 135 students beginning their studies in the department of stomatology during the first five years had studied at the university already before. Among the first 24 graduates from 1946-1948 18 had come over from the other departments.

Suppressing all the difficulties 141 young specialists (50,7%) out of 278 students beginning their studies in 1942-1948, graduated from the department of stomatology.

STOMATOLOOGIAOSAKONNA ÕPPEKAVAD TARTU ÜLIKOOLIS AASTAIL 1942-1992

Maie Lõvi-Kalnin

Käesoleva kirjutise eesmärgiks on õppekavade analüüs, mille järgi toimus õppetöö esmakordselt Tartu Ülikoolis loodud stomatoloogiaosakonnas 50 aasta jooksul. Nagu teada, algas hamba- ja lõualuuhaiguste õpetamine Arstiteaduskonna üliõpilastele eesti keeles juba 1934.-1945. õppeaastal, kui Tartu Ülikoolis avati suu- ja hambahaiguste dotsentuur, mis 1938. a. reorganiseeriti samanimeliseks õppetooliks (juhataja tollal adjunktprofessor V. Hiie). Hamba- ja suuõõnehaiguste diagnostika ja ravi tutvustamiseks oli ette nähtud Arstiteaduskonna (praegu ravi-osakonna) V kursuse üliõpilastele 2 tundi loenguid ja 2-4 tundi praktikume nädalas 2 semestri vältel (5). 1940. aastate algul oli raviosakonna üliõpilastele ette nähtud ka riigieksam suu- ja hambahaigustes (kuni 1943.-1944. õppeaastani). Üliõpilastele oli lubatud sooritada see eksam igal ajal ametliku õppeaja vältel kokkuleppe alusel õppejõuga. Pärast sõda asendati eksam arvestusega.

Teatavasti asutati 25 üliõpilaskohaga (praegune stomatoloogia) osakond Tartu Ülikoolis tolleaegse haridusdirektori käskkirja alusel 29. augustil 1942. a. Õppetöö algas osakonnas 15. oktoobril 1942. a. Konkursi korras (eksamitega) võeti vastu 25 üliõpilast, immatrikuleeriti kokku aga 37 üliõpilast koos raviosakonnast ületulnutega. Õppekava koostas ilmselt prof. V. Hiie. Ülikooli rektori käskkirjaga 19. oktoobrist 1942. a. kinnitati õppeprogramm hambaarstiteaduse osakonna jaoks 32 tundi nädalas: anatoomiat 5 tundi, füüsikat 4 tundi, füüsika praktikume 2 tundi, anorgaanilist keemiat 5 tundi, histoloogiat ja embrüoloogiat 4 tundi, histoloogia praktikume 4 tundi, hambatehnilise propedeutika loenguid 2 tundi ja hambatehnilise propedeutika praktikume 6 tundi nädalas (4). TÜ arhiivis puuduvad õppeplaanid selle perioodi (1942-1944) kohta. Nad hävisid ilmselt tulekahjus Tartu pommitamisel 1944. a., kui märtsirünnaku tagajärjel sai tabamuse Rüütli t. 24, mille II korrusel asus ülikooli hambapolikliinik, mis oli ühtlasi ka kateedri õppebaasiks ja asukohaks (3).

On teada, et hambaarstiteaduse osakonnas õpetasid eriained peale prof. (tollal erakorraline) V. Hiie vanemassistent G. Veerma ja nooremassistent H. Moks; viimane kinnitati rektori otsusega 23. XI. 1942 hambapolikliiniku abijõuks üheks aastaks. Rektori käskkirjaga 5. I. 1943 kinnitati G. Veerma ülikooli hambapolikliiniku vanemassistentiks neljaks aastaks, kusjuures rektori käskkirjaga 14. I. 1943 kinnitati G. Veermale 1943. a. kevadsemestriks järgmised õppeülesanded: 1) hambatehniline propedeutika, 2 tundi nädalas loenguid; 2) hambatehniline propedeutika praktikum, 4 tundi nädalas. Rektori otsusega 5. I. 1943 kinnitati V. Rüütli nooremassistentiks 3 aastaks (1); enne seda töötas ta hambaarstiteaduse osakonna volontäärassistendina (5). Prof. V. Hiie õpetas tulevastele hambaarstidele (stomatoloogidele) peaauslikult kirurgilist stomatoloogiat, assistendid G. Veerma ja H. Moks ortopeedilist ja V. Rüütli terapeutilist stomatoloogiat.

Rektori otsusega 5. I. 1943. a. tehti dr. phil. nat. Liidia Poska-Teissile õppeülesandeks 1943. a. kevadsemestril juhendada hambaarstiteaduse osakonna hambasüsteemi histoloogia ja embrüoloogia praktikume 4 tundi nädalas (1) ning rektori käskkirjaga 16. VII. 1943 tehti dotsent S. Linnule ülesandeks õpetada hügieeni sama osakonna II kursuse üliõpilastele 3 tundi nädalas (2).

Pärast sõda alustas T(R)Ü stomatoloogiaosakond (nii nimetati seda nüüd) oma tööd 1944.-1945. õppeaastal NSVL stomatoloogiainstituutide (-teaduskondade) kohandatud õppeplaani alusel õppeajaga 4 aastat (6). Vastavalt esialgsele õppekavale, milles tulid peagi muutused, oli seitsmel semestril semestri pikkuseks 18 nädalat; üksnes 8. semestril oli 14 nädalat. Tundide arv oli ühes nädalas 36. I kursuse sügissemestril (I sem.) olid järgmised õppeained: marksismi-leninismi põhialused - 2 tundi nädalas, ladina keel - 6 tundi, võõrkeel - 2 tundi, bioloogia, zooloogia ja parasitoloogia - 5 tundi, füüsika - 8 tundi, üldkeemia (anorgaaniline, analüütiline) - 5 tundi, anatoomia 6 tundi ja sõja-sanitaarne ettevalmistus - 2 tundi; kehaline kasvatus toimus tunniplaani väliselt - 4 tundi nädalas mõlemal semestril. Ladina keel, anorgaaniline keemia ja füüsika lõppesid eksamiga I semestri lõpul. Kevadsemestril (II sem.): marksismi-leninismi põhijooned - 3 tundi, võõrkeel - 3 tundi, bioloogia jt. - 5 tundi, analüütiline keemia - 4 tundi, orgaaniline keemia - 5 tundi, anatoomia - 6 tundi, histoloogia ja embrüoloogia - 5 tundi, sõjaline ettevalmistus - 3 tundi. Bioloogia, analüütiline ja orgaaniline keemia lõppesid II semestril eksamiga. II kursusel (III sem.) tulid juurde bioloogiline keemia (3. sem. 4 ja 4. sem. 6 tundi nädalas) ja füsioloogia

(vastavalt 4 ja 8 tundi); 4 semestril lisandus mikrobioloogia – 8 tundi ja topograafiline anatoomia koos operatiivse kirurgiaga – 5 tundi nädalas. Anatoomia, histoloogia ja üldkeemia (füüsiline ja kolloidkeemia) lõppesid 3. semestril eksamiga; 4 semestriga aga lõppesid eksamiga bioloogiline keemia, füsioloogia, mikrobioloogia, topograafiline anatoomia, võõrkeel ja esimese õppekava järgi ka marksismi-leninismi alused III kursusel algasid uued, peaausjalikult kliinilised distsipliinid: patoloogiline anatoomia (5. sem. 6 tundi, 6. 3 tundi), patoloogiline füsioloogia (vastavalt 5 ja 4 tundi), farmakoloogia (5 ja 2 tundi) sisehaiguste propedeutika koos füsioteraapiaga (7 ja 3 tundi), üldkirurgia koos desmurgia kursusega (5 ja 5 tundi). 5. semestril õpitakse veel närvahaigusi (3 tundi) ja vaimuhaigusi (1 tund). Eriainetest lisandub sel semestril terapeutiline stomatoloogia (5. sem. 5 tundi, 6. 4 tundi nädalas), 6. semestril tulevad juurde veel kirurgiline stomatoloogia (4 tundi) ja ortopeediline stomatoloogia (4 tundi), samuti lisandub üldhügieen koos sõjahügieeniga (6 tundi); mõlemal semestril ka vene keel (3 t. nädalas), jätkub ka sõjasantaarne ettevalmistus (2 t. nädalas), mis lõpeb alles 7. semestril. 6. semestril lõpevad eksamiga 3 prekliinilist ainet (patoanatoomia, patofüsioloogia, farmakoloogia), samuti hügieen ja vene keel. Uutest kliinilistest ainetest tulevad juurde 7. semestril teaduskonnasisehaigused koos tuberkuloosi kursusega (5 tundi nädalas), nina-kõrva-kurguhaigused (3 tundi), sisehaigused (3 tundi), naha- ja suguhaigused (3 tundi), nakkushaigused ja epidemioloogia (4 tundi), mis kõik lõppesid samal semestril eksami või arvestusega. Profileerivate ainete (terapeutiline, kirurgiline ja ortopeediline stomatoloogia) osakaal suureneb 4-5 tunnilt nädalas 7. semestril 10 tunnile 8-ndal. 8 semestril tulid veel lisaks lastehaigused (3 tundi) ja välikirurgia (4 tundi), mis lõppesid arvestusega. Fakultatiivsete ainetena olid stomatoloogiaosakonna esimeses sõjajärgses õppeplaanis sünnitusabi koos naistehaigustega, üldradioloogia ja kohtumeditsiin. Riigieksamid toimusid 8. semestri lõpul terapeutilises, kirurgilises ja ortopeedilises stomatoloogias (6). Esimene stomatoloogide lend, mis oli imestamapanevalt väikesearvuline – kõigest 6 stomatooloogi, võrreldes immatrikuleeritute arvuga 1942. a., lõpetas Tartu Ülikooli 1946. a. (5).

1947.-1948. õppeaastal läheb stomatoloogiaosakond täielikult üle (kõik 4 kursust) õppekavale, mis oli kinnitatud 15. detsembril 1944.a. endise NSVL Kõrgemate Koolide Komitee poolt (7). Seda fakti kinnitab oma kirjas prof. V. Hiie, kes tol ajal (alates 1948. a.) täitis Arstiteaduskonna õppeprodekaani kohustusi (8). Varasemat üleminekut antud õppekavale takistas ilmselt asjaolu, et kahel esimesel kursusel

toimus õppetöö 1942. a. TÜ rektori poolt kinnitatud õppekava alusel. Võrreldes 1944.-1945. ja 1947.-1948. aasta õppekavasid ei leidu nendes olulisi erinevusi. Erinevused seisnesid peaaesjalikult tundide arvu suurenemises või vähenemises mõnedes ainetes, õppeainete ümbertõstmises ühelt semestril teisele ja üksikute ainete väljajäämises või lisandumises õppekavva, mis võis olla tingitud ka kohalikest põhjustest sõjajärgses Tartu Ülikoolis (vastavate õppejõudude puudumine, ruumide kitsikus ja puudulik kütmine jne.).

1947.-1948. a. õppekavas suurenes marksismi-leninismi põhialuste tundide arv 1-2 tunni võrra nädalas I, II, III semestril. Füüsikat hakati õpetama kahel semestril (1. ja 2) 4 tundi nädalas. Mikrobioloogia algas 3 semestril neljanda asemel ning patoanatoomiat, patofüsioloogiat ja farmakoloogiat hakati õpetama neljandal ja viiendal semestril, kusjuures tundide arv jäi enamvähem samaks. Laste- ja vaimuhaigused puudusid üldse esimese nõukogude perioodi õppekava teises variandis. 1947.-1948. õppeaastast hakkas eriainetes toimuma ka menetluspraktika: 4 nädalat pärast kuuendat ja 4 nädalat pärast seitsmendat semestrit, mis oli arvatavasti ka seitsmenda semestri lühendamise põhjuseks nelja nädala võrra. Viimane asjaolu tingis ka tundide ümberjaotuse eriainetes. Tundide arv vähenes seitsmendal ja kaheksandal semestril ning suurenes peaaegu nii sama palju kuuendal semestril, mis lõppkokkuvõttes tundide üldarvu oluliselt ei muutnud. Kirurgilises stomatoloogias jäi tundide arv samaks (302 tundi kogu õppeaja vältel), terapeutilises stomatoloogias suurenes 392 tunnilt 426 tunnini (34 tunni võrra) ja ortopeedilises stomatoloogias vähenes 284 tunnilt 239 tunnini (45 tundi). Ent selles õppekavas tekitab kergelt hämmingut asjaolu, et kaheksanda semestri lõpul pidid üliõpilased sooritama 10 (!) eksamit: tavalised eksamid toimusid närvi-, silma-, nakkushaigustes, kõrva-nina-kurgu- ehk LOR-haigustes ja sanitaartaktikas. Riigieksamitena tuli sooritada sisehaigused, kirurgilised haigused, terapeutiline, kirurgiline ja ortopeediline stomatoloogia (7). Fakultatiivsete õppeainetena oli selles õppekavas märgitud kehaline kasvatus, üldradioloogia ja arstiteaduse ajalugu.

1950. a. kehtestati NSVL stomatoloogiainstituutidele (teaduskondadele, osakondadele) 5-aastane õpiaeg, mis nõudis ka uut õppekava (9). See õppekava ning sellele järgnevad õppekavad 1952., 1955., 1957., 1960., 1965., 1976., 1983. ja 1987. aastal, mis olid kinnitatud NSVL Kõrghariduse ja Tervishoiu Ministeeriumi poolt, ei erinevad oluliselt oma põhistruktuurilt. Nendes toimunud parandused, muudatused ja täiendused ei olnud meie arvates kuigi olulised. Suurema muutuse tegi stomatoloogiaosakonna õppekava läbi taaskehtestatud Eesti

Vabariigis 1991.-1992. õppeaastal, kui jõustus TÜ stomatoloogiakateedri õppejõudude poolt koostatud uus õppeplaan, millest jäid välja kõik nn. punased õppeained ja sõjaline õpetus.

1950. a. õppekavast alates hakkab pidevalt suurenema "punaste ainete" osakaal, saavutades maksimumi nii tundide üldarvu kui ainete diferentseerituse, loetelu poolest 1976. a. kinnitatud õppeplaanis (16): 5 nomenklatuurset üksust ja tundide kogusummas õppeaja vältel 464 tundi. Teatavasti 1944. a. eksisteeris õppekavas õppeainena üksnes marksismi-leninismi põhijooned kogusummas 216 tundi (6). Seega oli 1976. aastaks ühiskonnateaduste nime all õpitavaid aineid viis ja tundide üldarv suurenes kui kaks korda. Juba 1950. a. õppekavas suurenes marksismi-leninismi alustes (nüüd nimetati seda ainet nii) tundide üldarv 249, seda ainet õpiti neljal esimesel semestril 2 tunni asemel 3-4 tundi nädalas. Uue ainenä lisandus poliitökonoomia (kokku 139 tundi), mida õpiti nelja viimase semestri vältel. Lisandusid ka arvestus ja eksam poliitökonoomias (9). Järgmised täiendused ja muutused ühiskonnateaduste õpetamises olid fikseeritud 30. aprillil 1955. a. (11) kinnitatud õppekava teises (1957. aastal ilmunud) variandis (13), milles täiendused ja parandused piirdusidki ainult ühiskonnateadustega. Marksismi-leninismi aluste asemel oli nüüd õppekavas NLKP ajalugu (esialgu 160 tundi, 1976. a. õppeplaanis 120 tundi), poliitökonoomia (90 tundi), dialektiline ja ajalooline materialism (140 tundi). 1965. a. ja 1976. a. õppekavades integreeruvad ühiskonnateadused veelgi: NLKP ajalugu (120 tundi), poliitökonoomia (100 tundi), 1965. a. õppeplaanis nimetatakse dialektilist ja ajaloolist materialismi marksistlik-leninlikuks filosoofiaks (140 tundi), lisanduvad teaduslik ateism (24 tundi) ja teaduslik kommunism (80 tundi) (15). Eksameid oli ühiskonnateadustes kokku 8: 1.-1, 2.-1, 4.-1, 6.-1, 8.-1 semestril ja 2 eksamit 7.-1 semestril ning 10 semestri lõpul riigieksam. Arvestusi oli 2: üheksandal ja kümnendal semestril. Praeguses õppekavas asendab kõiki loetletud "punaseid aineid" esialgu üksnes filosoofia (60 tundi).

1950. a. õppeplaani järgi ja ka kõigis järgnevatel kuni 1987. a. õppeplaanini hakkas kehaline kasvatus koos ravikehakultuuri kursusega toimuma plaanilise (kohustusliku) õppeainena esimese nelja semestri vältel 2 tundi nädalas ning lõppes semestri lõpul arvestusega (kokku 2-4 arvestust, erinevates õppeplaanides erinevalt). 5-ndast kuni 10-nda semestrini on kehaline kasvatus fakultatiivse õppeainena (9, 10, 11, 15, 16). 5-aastase õpiajaga õppekavasse on lülitatud veel teisigi aineid, mis varem polnud kohustuslikud: sünnitusabi ja naistehaigused (7-ndal semestril 3 tundi nädalas, kokku 57 tundi), lastehaigused (9-ndal

semestril 4 tundi nädalas – kokku 68 tundi), mis mõlemad lõppesid semestri lõpul eksamiga. Koos hügieeniga hakati õpetama tervishoiu organisatsiooni ja arstiteaduse ajalugu (viimast 9-ndal semestril 1 tund nädalas – kokku 18 tundi) (9). 1950.-a. õppeplaanis suurenes võõrkeele tundide arv 42 tunni võrra (198 tunnist kuni 240 tunnini; kahel esimesel semestri oli võõrkeelt 4 tundi nädalas, kolmandal ja neljandal semestril 3 tundi nädalas; II semester lõppes arvestusega, IV semester eksamiga. Kõigis järgnevates õppeplaanides, välja arvatud 1983. omas (17), käsitleti võõrkeelt koos ladina keele kursusega, kusjuures tundide üldarv jäi enam-vähem samaks, see tähendab vähenes 70-90 tunni võrra ladina keelele ettenähtud tundide arvel. Viieandast kuni kaheksanda semestrini oli võõrkeel valikaine (fakultatiivne aine). 1987. a. õppeplaanis ja ka viimases 1991.-1992. a. õppeaasta plaanis kuulub võõrkeel täielikult fakultatiivsete ainete hulka, kusjuures isegi fakultatiivsena on seda praegu Arstiteaduskonna üliõpilastel peaaegu võimatu õppida võõrkeele õppejõudude ja -ruumide vähesuse tõttu. Ladina keele kursus oli 1987. a. õppekavas 68 tundi suur ja praeguses 76 tundi (18,19).

1950. a. õppekavas suurenes tundide arv mõnes prekliinilises aines: bioloogias 38 tunni võrra (180 tunnilt 218 tunnini kogu kursuse ulatuses) ja mikrobioloogias 30 tunni võrra (162 tunnilt kuni 192 tunnini). Seejärel hakkas aga järgnevates õppekavades kahe viimati mainitud aine kui ka paljude teiste fundamentaalmeditsiini kuuluvate ainete tundide üldarv progresseeruvalt langema. Kui võrrelda 1955.-1957. õppeaasta kavasid 1987. a. õppeaasta omaga, siis selgub, et bioloogias vähenes tundide üldarv 70 võrra, füsioloogias 50, anatoomias 123, mikrobioloogias 49, histoloogias 38, farmakoloogias 22 ja kõigis keemiates kokku 160 tunni võrra. Teistes prekliinilistes ja kliinilistes distsipliinides olid kõikumised selles ajavahemikus (30 aasta jooksul) keskmiselt 10-20 tunni ulatuses. Kliinilistest ainetest sisehaigustes vähenes tundide arv 252 tunnilt 162 tunnini (90 tunni võrra). Ent selle arvel tulid juurde omaette kursused nakkushaigused koos tuberkuloosiga (52 tundi). Oli ka kliinilisi aineid, mille tunnimahd püsis selles ajavahemikus praktiliselt muutusteta: kõrva-nina-kurguhaigused (72-74 tundi), silmahaigused (50-52 tundi), naha- ja suguhaigused (70-74 tundi), sünnitusabi- ja naistehaigused (54-60 tundi), neuroloogia ja psühhiaatria (96-98 tundi). 1976. a. õppekavas ning sellele järgnevates õppeplaanides olid need 2 ainet antud eraldi: neuroloogiat 54-60 tundi ja psühhiaatriat 34-48 tundi. Veel suurenes 40 tunni võrra hügieen: 1976. aastast lisandus sotsiaalhügieenile koos tervishoiu organisatsiooni ja meditsiini ajaloo (174 tundi) sõjaline hügieen (16). 1950. a. hakati õpetama ka kohtumeditiini, mis esialgu

oli koos patoloogilise anatoomia ja sektsiooni kursusega (182 t. kokku) (9). 1955.-1957. a. õppekavas oli kohtumeditšiin fakultatiivse ainena 10 tundi kümnendal semestril (11, 13). 1983. a. on see aine õppekavas antud eraldi: 18 tundi üheksandal semestril ja semestri lõpul arvestus (17).

Peale ühiskonnateaduste teine aine, mis läbis punase joonena kõiki Nõukogude perioodil ilmunud õppekavasid, ilmutades suurenemise tendentsi, oli eri- ehk sõjaline õpetus. Kui 1945.-1948. a. õppekavades (6,7) oli sõjalist õpetust kokku 306 tundi, siis 1955.-1957. a. õppekavadele lisanduvast instrueerivast kirjast selgub, et stomatoloogidele on ette nähtud üldist sõjalist õpetust 104 tundi ja sõjalis-meditšiinilist õpetust 346 tundi, nii et kokku 450 tundi (11, 12, 13). 1965.-1976. a. õppekavadest alates oli eriõpetusele planeeritud 248-254 tundi ja tsiviilkaitsele ning meditsiinilisele teenindusele 50 tundi (15, 16), peale selle oli veel 132 tundi, mida käsitleti koos kliiniliste põhiainetega (sisehaigused, kirurgilised haigused, nakkushaigused, hügieen ja ka näolõualuude kirurgia). Eksameid eriaines oli 2 ja arvestusi 3.

Ja lõpuks eriained, stomatoloogilised distsipliinid, mis peaksid olema stomatoloogiaosakonnas tähtsuselt esimesel kohal. Analüüsides õppekavasid 1950.-1987. aastani profileerivates ainetes, selgub alljärgnev. 1950. a. õppekavas suurenes tundide arv veel mõnevõrra: terapeutilises stomatoloogias 19 tundi (kogu tundide arv 411), kirurgilises stomatoloogias 33 tundi (kokku 335 tundi) ja ortopeedilises stomatoloogias ortodontia kursuse loomise arvel 79 tundi (363 tundi) (9). Ent järgnevates õppekavades (1955-1957, 1965) vähenes tundide arv kolmes eriaines (11, 13, 15), saavutades miinimumi 1976. a. õppekavas. Võrreldes seda 1950. a. omaga, selgub, et terapeutilises stomatoloogias vähenes tundide üldarv 131 tunni võrra (280 tunnini); kirurgilises stomatoloogias 71 (264 tunnini) ja ortopeedilises stomatoloogias 83 tunni võrra (280 tunnini), kusjuures igas eriaines pidi paar-kolmkümmend tundi pühendama sõjalistele ehk nn. välidistsipliinidele. Tundide arvu vähendamise kompensatsiooniks 3 eriaines lisandus neile 1976. a. õppekavas veel neljas eriaine: lastestomatoloogia kursus suurusega 152 tundi ja üheksandal semestril diferentseeritud arvestus (käesolevas õppekavas eksam) (16). Sisuliselt jagunes lastestomatoloogia omakorda kolmeks eriaineks: konservatiivseks, kirurgiliseks stomatoloogiaks ja ortodontiaks. Uuenduseks oli 1976. a. õppekavas veel nn. spetsialisatsioon ehk subordinatuur – töötamine arsti abilisenä, mida varasemates õppekavades ei olnud. Subordinatuur moodustas kogusummas 544 tundi ja see arv on jäänud enam-vähem stabiilseks kuni

käesoleva ajani. Subordinatuur oli esialgu ette nähtud 3 põhieriala spetsialistide ettevalmistamiseks. 1983. aasta õppekavas lisandus sellele ka lastestomatoloogia (17). Praeguse õppekava järgi valmistatakse laia profiiliga stomatolooge, kes peaksid nelja eriala valdama võrdselt. Peale nelja eriaine kuulub spetsialisatsiooni juurde lühike tutvumine füsioteraapia (16 tundi) ja (hamba)röntgenoloogiaga (12 tundi).

Et NSV Liidus kehtinud õppekavade alusel ettevalmistatud stomatoloogide teadmiste, kvalifikatsiooni tase oli kaunis madal, siis suurendati Nõukogude perioodi viimastes õppekavades (1983. a. ja 1987. a.) enam kui 100 tunni võrra kogu tundide arvu eriainetes, võrreldes 1976. a-ga (subordinatuur peale selle). Nii suurendati terapeutilises stomatoloogias 1983. a. õppekavas tundide üldarvu 334, 1987. a. omas 428 tunnini, kirurgilises stomatoloogias vastavalt 310 ja 360 tunnini, ortopeedilises stomatoloogias 320 ja 396 ning lastestomatoloogias 218 ja 272 tunnini (17, 18). Selle arvel vähendati tundide arvu peaaesjalikult prekliinilistes ainetes, millest oli juba juttu eespool. Ent peab nentima, et sellised järsud ja hüppelised tundide arvu suurendamised stomatoloogilistes eriainetes ei õigustanud end. Puudus vastav materiaaltehniline baas, teiste sõnadega töökohad üliõpilastele, praktikumide ruumid, hambaravivahendid puurmasinatega, instrumentarium jne. (Et täielikult realiseerida ettenähtud tundide arvu, oleksid üliõpilased pidanud töötama neljas vahetuses ööpäevas, arvestusega üks vahetus 6 tundi. Ka sel juhul poleks vist suudetud maksimaalselt täita õppekava normist 5-6 korda väiksema arvu töökohtade puhul, kui see peaks tegelikult olema.) Näiteks Tartu Ülikooli õppebaasiks olevas stomatoloogia polikliinikus on 1963. aastast saadik muutumatuna püsinud hambaravi 5 töökohaga, üliõpilasi on aga kursusel keskmiselt 25-30. Ka praeguse õppekavaga, milles tundide arv on eriainetes ja ka teistes prekliinilistes ja kliinilistes ainetes midagi vahepealset võrreldes 1976. a. ja 1987. a. õppekavadega (terapeutilises stomatoloogias 415 tundi, kirurgilises 317, ortopeedilises 396 ja lastestomatoloogias 319 tundi), pole suudetud veel lahendada Nõukogude perioodist pärandina saadud probleeme ning raskusi õpperuumide, üliõpilaste töökohtade ja tehnilise varustuse suhtes (19). Eksameid profileerivates ainetes on olnud eelimeste õppekavade järgi ja on ka praegu üks üleminekueksam igas eriaines: terapeutilises stomatoloogias kuuenda semestri lõpul, kirurgilises ja ortopeedilises seitsmendal semestril ning laste stomatoloogias üheksandal semestril. Peale selle on kolmes põhiaines olnud 50 aasta jooksul riigieksam (praegu nimetatakse seda komisjonieksamiks). 1950. a. ja 1952. a. õppeplaani järgi pidid üliõpilased sooritama 6 riigieksamit: marksismi-leninismi alustes,

sisehaigustes, kirurgilistes haigustes ja kolmes eriaines (9, 10). 1955. a. õppekavast alates on 5 riigieksamit, kirurgilised haigused jäid ära. Viimase õppekava järgi on komisjoneksameid neli, kusjuures sisehaigustes toimub komisjoni eksam kaheksandal semestril (11). Komisjoneksamiteks on käesoleva õppekava järgi nagu mõnes varasemaski prekliinilised ained: anatoomia ja biokeemia.

1950. a. alates pikenes ka menetluspraktikaks ettenähtud aeg 8 nädalalt 12 nädalani: 8 nädalat pärast 8. ja 4 nädalat pärast 9. semestrit ehk kümnendal semestril. Terapeutilisele stomatoloogiale oli ette nähtud 5,5 nädalat (192 tundi) võrdselt kaheksandal ja kümnendal semestril, ortopeedilisele stomatoloogiale 4 nädalat (144 tundi) kaheksandal semestril ja kirurgilisele stomatoloogiale 2,5 nädalat (96 tundi) kaheksandal ja kümnendal semestril (9). 1976., 1983. ja 1987. a õppekavades suurendati menetluspraktikat lastestomatoloogia arvel 13 nädalani, peale selle oli veel viiendal ja kuuendal semestril kolm nädalat meditsiiniõe praktikat (16, 17, 18). 1991.-1992. a. õppekava järgi on stomatoloogiaosakonna üliõpilastel 12 nädalat eriainetes menetluspraktikat: igas eriaines 3 nädalat (kuuendal, seitsmendal, kaheksandal ja üheksandal semestril) (19).

Stomatoloogiaosakonna (-teaduskonna) lõpetanuile järgneb üks aasta internatuuri ehk diplomijärgset spetsialisatsiooni. Internatuur kehtestati Tartu Ülikooli Arstiteaduskonnas juba 1971. a. ja see toimub ka käesoleval ajal. Internatuuri vältel töötab noor arst kogenud spetsialisti järelevalve all, omades pidevalt konsultatsiooni võimalust. Kuigi töö toimub kõigis neljas eriaines, on prevaleerivas ülekaalus (esialgu) tundide arvu poolest konservatiivne stomatoloogia. Käesoleval ajal suunatakse mõned stomatoloogiaosakonna lõpetanud arstid ja ka üliõpilased I-III kursuselt kokkuleppe alusel välismaale (Soome, Rootsi) diplomijärgsele täiendusele või õppima.

Veel tahaks lühidalt peatuda ühel omapärasel Nõukogude perioodi õppekaval, mis oli koostatud Moskva Arstide Täienduse Keskinstituudi poolt 1960. a. Vastavalt sellele õppekavale võis saada arstiks, stomatoloogiks või farmatseudiks ka õhtuses stomatoloogiategaduskonnas (-osakonnas) õppides või hoopiski mittestatsionaarselt. Mittestatsionaarses osakonnas oli stomatoloogide õpiajaks 4,5 aastat, kusjuures 1,5 aastat sellest ajast toimus õppetöö statsionaaris (14). Sellesse osakonda sisseastujad pidid olema keskmeditsiinilise haridusega, eeldavalt hambaarsti diplomi ja vähemalt lühiajalise tööstaažiga. Kuigi soovitatav oli keskeriharidust tõendav hambaarsti diplom, võisid mittestatsionaarselt õppida ka meditsiiniõed ja hambatehnikud, kelle õppeprogramm erines

oluliselt hambaarstide omast. Tartu Ülikooli stomatoloogiaosakonna lõpetas 4 mittestatsionaarselt õppinud lendu. Esimene lend alustas õpinguid 1961.-1962. õppeaastal ja lõpetas 1966. aastal, kusjuures kuuest õpinguid alustanud lõpetas 4,5 aastaga stuudiumi ainult 3 stomatoloogi (20). Et mittestatsionaarselt ettevalmistatud stomatoloogide ja üldse arstide õppeinoodus ei õigustanud end, siis loobuti sellest 1970. aastaks, vähemalt Tartu Ülikoolis.

Praegust õppeplaani, mida võib vaadelda kui üleminekuperioodi õppekava, me üksikasjalikumalt analüüsima ei hakka. Selles tehakse pidevalt muudatusi ja parandusi nii õppeainete mahus kui ka jaotuses semestrite kaupa.

Allikad. Kirjandus.

1. Eesti Arst. 1943. Nr. 3. Lk. 132.
2. Eesti Arst. 1943. Nr. 7. Lk. 365-366, 370.
3. A. Kõdar. Tartu Ülikooli stomatoloogia osakonna õppejõud ja üliõpilased aastail 1942-1948 // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu 1991. XXVI. Lk. 26-30.
4. E. Lepasaar. Hambaarstiteaduse osakonna avamine Tartu Ülikoolis // Tartu Ülikooli stomatoloogia kateeder 1938-1988. Lk. 14-16.
5. M. Lõvi-Kalnin, E. Lepasaar. Stomatoloogia õpetamisest Tartu Ülikoolis aastail 1934-1989 // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. 1989. XXIV. Lk. 29-43.
6. TÜ arhiiv. Nim. 7. S. 1. L. 1-6: TRÜ Arstiteaduskonna stomatoloogia osakonna õppeplaani alates 1944.-45. a.
7. TÜ arhiiv. Nim. 7. S. 42. L. 18-24: õppeplaani 1948/49. õppeaasta kohta ja kirjavahetus uue õppeplaani kehtestamisest.
8. Samas. L. 27.
9. TÜ arhiiv. Nim. 7. S. 37: Õppeplaani ja kirjavahetus õppeplaanide muutmise kohta 1950.-1960. a. (Учебный план медицинских стоматологических институтов. М., 1950.)

10. Samas. L. 20-25. (Учебный план I-V курса медицинского стоматологического института. Утвержден 19 и 28 апреля 1952 г.)
11. Samas. L. 66-89. (Учебный план высших медицинских учебных заведений. М., 1955, 42 с.)
12. Samas. L. 99-104 (Общие указания и расчет часов по военной подготовке студентов медицинских институтов. Утвержден 27. IX. 1956 г.).
13. Samas. L. 114-137 (Учебный план высших медицинских учебных заведений. М., 1957, 44 с.).
14. Samas. L. 195-245 (Учебный план высших медицинских учебных заведений. М.: ЦИУ, 1960, 96 с.).
15. TÜ arhiiv. Nim. 7. S. 270. L. 2: Õppeplaanid ja kirjavahetus õppeplaanide muutmise kohta 1965-1968 (Учебный план. Специальность стоматология. М., 1965).
16. Сборник действующих учебных планов для высших медицинских учебных заведений. М., 1976, 86 с.
17. Учебный план. Специальность 1904 - стоматология. Утвержден 20 июля 1983 г. (зам. министра Н.Ф.Краснов).
18. Учебный план. Специальность 1904 - стоматология. Утвержден Министерством здравоохранения СССР 29 июля 1987 г.
19. TÜ Arstiteaduskonna stomatoloogiasakonna õppeplaan (1991.-1992. õppeaasta).
20. Stomatoloog Ladva suulised meenutused 1993. a.

CURRICULA OF THE STOMATOLOGY DEPARTMENT IN 1942-1992

Maie Lõvi-Kalnin

S u m m a r y

The first Stomatology Department founded at University Tartu started its academic work according to a curriculum drafted by Prof. V. Hiie and approved by the Rector of the University on October 19, 1942. After World War II, the Stomatology Department resumed its work in the academic year of 1944/45 according to a curriculum of a four-year course which was a modified variant of the Curriculum general approved and in use all over the Soviet Union. In 1950 a five-year course was instituted for all Soviet stomatology institutes and

departments and a new curriculum was required. This curriculum was in use with slight alterations and amendments till the academic year of 1991/92. The academic staff of the Stomatology Department of Tartu University drew up a new curriculum for its course of study in the academic year of 1991/92. At present the course of study for stomatologists at University Tartu of lasts five years, followed by a year in internship (since 1971).

In the curriculum of 1950, also in the following ones (of 1952, 1955, 1957, 1960, 1965, 1976 and others) there was a marked tendency towards increasing numbers and expanding scope of compulsory social subjects. The scope of social sciences taught at the Stomatology Department more than doubled in 1950-1987 reaching 500 hours a Military training was taught in the scope of 250 hours and in addition there were 132 hours of field surgery and catastrophe medicine. The curriculum adopted in 1991 does not include military training and the social sciences which played a very important role in the curricula of the Soviet times. The present curriculum suggests 60 hours philosophy. The special subjects in the curriculum have always been conservative, surgical and ortopaedic stomatology to which since 1976 children's stomatology was added. The scope of the number of hours allocated for special subjects have varied by 20-100 hours in different curricula. The curriculum of 1960 stipulated a course for stomatologists of 4,5 years, which was to be taken first as a correspondence course and the last one and half years were spent in regular study. This curriculum was in force for five years and proved to be a failure. Students of stomatology are expected to take a twelve week practical training, spending on the average three weeks on practising each branch of stomatology indicated in the curriculum.

TARTU ÜLIKOOLI NÄGEMISE TERVISHOIU LABORATOORIUM (1975 - 1991)

Aleksei Panov, Leo Schotter (sen.)

Tartu Ülikooli nägemise tervishoiu laboratoorium (NTL) töötas oftalmoloogiakateedri juures teaduskonna koosseisus 1975. aasta jaanuarist 1991. a. lõpuni. See asutati ENSV Kõrghariduse Ministeeriumi ja Eesti Pimedate Ühingu ühise käskkirjaga. Et TRÜ oftalmoloogiakateedris töötas vaid 3 õppejõudu, oli lisavõimaluste loomine teadustööks hädavajalik. Eesti Pimedate Ühing nõustus loodavat asutust finantseerima 50 - 70 tuhande rublaga aastas. Labori teaduslikuks juhendajaks oli kogu selle aja jooksul endine oftalmoloogiakateedri juhataja ENSV teeneline arst EPÜ auliige professor Leo Schotter, sama kateedri dotsent, praegune TÜ Silmakliiniku juhataja, professor Aleksei Panov, teaduriteks dotsent Leo Schotter (jun.), Silvi Jānes, Öie Mandel, ajalookandidaat Aldo Kals, põllumajanduskandidaat Ants Kaasik ja Ljudmilla Gorjatšova. Mõnda aega võttis labori tööst osa ka dotsent Viktor Kalnin. NTL teadustöö põhisuundadeks olid esimese kolme aasta vältel nägemisinvalidsuse põhjuste selgitamine Eestis, Tartu koolilaste nägemisvõime põhjuste selgitamine ja meditsiinilise ning tüfotehnilise rehabilitatsiooni küsimused [1, 2]. 1975. - 1977. a. vältel läbiviidud teadustöö tulemused näitasid, et nägemisinvalidsuse põhjustajateks on Eestis kõrge tüsistunud lühinägevus, mis saigi järgnevatel aastatel (1978-1992) teadustöö põhisuunaks. (Ka oftalmoloogiakateeder uuris aastaid koolihügieeni ja lühinägevuse küsimusi), 1978. aastast ühendati kateedri ja labori uurimistöö temaatika. 1975.-1977. a. läbiviidud tüfotehnikaalased uuringud lõpetati spetsialistide ja tehnilise baasi puudumise tõttu ja teema anti alalepingu sõlmimise kaudu üle ülikooli psühholoogiakateedri (juhendaja dots. Jaan Huik). Alaleping lõppes 1989. aastal eestikeelse kõneväljundiga pimedate nägemismasina töövariandiga, hiljem jätkus selle täiustamine [3].

1975. a. viidi läbi Tartu II Eriinternaatkooli õpilaste oftalmoloogiline ja genealoogiline uurimine, selgitati nägemishäirete seos üldpatoloogiaga; tulemused aitasid organiseerida koolis genealoogilist konsultatsiooni ja parandada õppe-, kasvatus- ja raviprofülaktilist tööd [4, 2].

1976. aastal analüüsiti esmase nägemisinvalidsuse põhjusi Eesti vabariikliku silmahaiguste ATEK'i andmeil, uurimus aitas tõhustada invalidsuse profülaktikat ja ATEK'i tööd.

1977. a. lõpetati töö Tartu kooliõpilaste nägemisvõimuse põhjuste selgitamiseks, mis oli teema "Lühinägevuse profülaktika ja ravi" esimeseks osaks. Töö tulemustest lähtudes organiseeriti NTL baasil lühinägevusega laste spetsiaalne ravi.

1975.-1977.a. uuriti brigaadimeetodil ligi 90% (üle 1500 inimese) kõigist nägemisinvalididest. Töö toimus Tallinna, Tartu, Pärnu ja Narva EPÜ õppetootmiskombinaatides ja nende filiaalides. Selgitati üle 200 I ja II grupi nägemisinvalidi, kellel osutus võimalikuks nägemist parandada. Järgnevatel aastail jätkusid uuringud üle kogu vabariigi, eriti tihe kontakt kujunes laboril Lõuna-Eesti ja Narva invalididega, korduvalt käidi ka Pärnus, Kuressaares, Haapsalus, Tallinnas. Samal ajal alustati ka invalidide meditsiinilist rehabilitatsiooni, rakendati haiglaravi, operatsioone.

Statsionaarsel ravil on Tartu silmakliinikus olnud labori suunamisel üle 500 nägemisinvalidi. Nendest opereeriti 224 (üle 10% EPÜ liikmeskonnast). Suuremal osal haigetel on saadud nägemisteravuse tõus, sageli küllaltki olulisel määral. Sagedamateks diagnoosideks olid katarakt, glaukoom, kõrge tüsistunud lühinägevus, võrkkesta düstroofia, sarvkesta haigused, nägemisnärv atroofia.

Häid tulemusi on sageli saadud konservatiivse ravi spetsiaalsete vahendite määramisega (teleskoopilised prillid). Viimase kahe aasta vältel on opereeritute arv vähenenud, sest pidev kontroll võimaldab järjest vähem leida invalidi, kellel saab oluliselt nägemist parandada. Eesti ATEK'ide peaseksperti andmeil oli Eesti nägemisinvalidsuse indeksilt (1 invalid 10 000 elaniku kohta) Leedu järel endises NSV Liidus teisel kohal (Leedus 1,4: Lätis 2,6: Venemaal 5,1). Selle tulemuse kandis ta NTL poolt tehtava lühinägevusevastase töö arvele [5, 6, 7].

Viimaseil aastail on uuritud ka nägemisinvalidide - EPÜ mitte-liikmeid, neid avastati kokku 805 (seisuga 1. VI-1989. a.). Kartoteek ja arvutiil töödeldud andmed on üle antud algorganisatsioonidele ja EPÜ keskjuhatusale. 1987. a. valmis töö Eesti NSV nägemisinvalidide arvu prognoosimiseks aastani 2000.

1983.a. anti EPÜ-le üle aruanne "Lühinägevuse profülaktika ja ravi", milles on 11 349 õpilase ja nooruki uurimise tulemused. Selgitati akommodatsiooni ja lühinägevuse vahekord, uuriti kehakultuuri ja kateedris väljatöötatud silmalihaste harjutuste kompleksi mõju akom-

modatsioonile. Lühinägevuse profülaktikaks viidi läbi akommodatsioonilihase spasmi ravi mitmesuguste harjutuste ja medikamentidega. Viie aasta vältel läbiviidud harjutuste tulemusena vähenes lühinägevuse sagedus ja selle progresseerumise aste.

Lühinägevuse kirurgiline ravi jaguneb selle progresseerumise peatamiseks skleroplastika abil ja lühinägevuse parandamiseks. Skleroplastika operatsioone on Tartus tehtud kokku üle 800. Lühinägevust parandavaiks operatsioonideks on keratotoomia - sarvkesta lõiked Sato-Fjodorovi järgi ja meridionaalne keratoplastika Schotteri järgi, mille puhul sarvkesta lõigetes asetatakse sarvkesta kiilud. Kokku on neid operatsioone Tartus tehtud alates 1977. aastast üle 3500. Eriti jõudsalt on opereeritud noori, kellel lühinägevus piirab kutsevalikut, näiteks merekooli kursante. Palju noori on Põhja- ja Kirde- Eestist [8].

Uuemaks suunaks on laseroperatsioonid ja laserravi väga mitmesuguse etioloogiaga silmahaiguste puhul. Neid on Tartus tehtud umbes 400 juhul. Teostati eksperimentaalseid uuringuid Eestis valmistatavate eksimerlaserite kasutuselevõtmiseks sarvkesta kirurgias, töö oli ainulaadne endises NSV Liidus.

Vanemteadur Aldo Kals organiseeris Pimedate Ühingu muuseumi, täiendades pidevalt selle fondi. Ta uuris aktiivselt Eesti pimedate ajalugu ja propageeris oma töö tulemusi ajakirjanduses [9].

Nägemise tervishoiu laboratooriumi töötajad on kaitsnud 3 kandidaadidissertatsiooni [10, 11, 12], avaldanud 3 monograafiat [13, 14, 15], esitanud 14 mahukat teadustöö aruannet, avaldanud üle 200 trükise, saanud 7 autori- ja 87 ratsionaliseerimisetepaneku tunnistust. Labori töötajad on korraldanud koos tööde kogumike avaldamisega 3 teaduskonverentsi [16, 17].

NTL töötajatel on olnud tihe koostöö Üleliidulise Silmahaiguste Instituudi, Moskva Helmholtzi nim. Silmahaiguste Instituudi, Moskva Lumumba nim. Ülikooli, Läti ja Leedu spetsialistidega, samuti Eesti TA Füüsika Instituudi laseriehitajatega.

Vaatamata jätkuvale heale koostööle tuli Eesti Pimedate Ühingul siiski tekkinud raske majandusliku olukorra tõttu lõpetada labori finantseerimine ja NTL suleti 1991. a. lõpuks.

1. А.Каазик, А.Керт, Я.Хуйк. Читающая машина для инвалидов по зрению // Тез. докл. VII республ. конференции офтальмологов ЭССР. Тарту, 1987. С. 89.
2. S.Jānes. Tartu II Eriinternaatkool // Nõuk. E. Tervish. 1980. Nr. 2. Lk. 22-24.
3. Л.Х.Шоттер, Л.Л.Шоттер. Механизм действия радиальной кератотомии и меридиональной рефракционной кератопластики (клинопластика) // Тез. докл. VII республ. конф. С. 50-60.
4. О.М.Мандель, Л.Е.Вайн. О значении аккомодации при возникновении зрительного утомления // Сб. матер. IV конф. офтальмологов ЭССР. Тарту, 1977. С. 18-21.
5. A.Kaasik, V.Kalnin. Pimedate Eestis // Nõuk. E. Tervish. 1980. Nr. 3 Lk. 86.
6. А.В.Панов, У.Г.Барсуков, С.А.Янес. Причины инвалидности при патологии зрения в ЭССР // Сб. матер. IV конф. Тарту, 1977. С. 145-149.
7. А.В.Панов, С.А.Янес. Лаборатория охраны зрения Тартуского государственного университета // Тез. докл. VII республ. конф. С. 11-14.
8. Л.Х.Шоттер, С.А.Янес, А.В.Панов, О.М.Мандель. Опыт медико-социальной реабилитации инвалидов по зрению в Эстонской ССР // Тез. докл. II съезда офтальмологов Казахстана. Алма-Ата, 1982. С. 116-118.
9. A.Kals. Pimedate organisatsioonidest Eestis // Sotsiaalkindlustus. 1989. Nr. 3. Lk. 15-17.
10. A.Kals. Eesti ajaloolase eluloolise teatmekirjanduse teke ja areng. Tartu, 1984.
11. L.Schotter. (jun.), Meridionaalne refraktsiooniline keratoplastika (kiilplastika) lühinägevuse parandamiseks. Tartu, 1985.
12. A.Panov. Mittemagnetiliste võõrkehade eemaldamine silma raskestijuurdepääsetavatest osadest. Tartu, 1988.
13. A.Kaasik, J.Huik, A.Kert. Lugesismasinad. Tallinn, 1985.
14. A.Kals. Tallinna pimedate kool (1883-1914). Tallinn, 1988.
15. A.Kals. Eesti Pimedate Ühing 35. Tallinn, 1986.
16. A.Panov. TÜ nägemise tervishoiu labori 1983.-1989. a. aruanne. Tartu, 1989.
17. A.Panov. Tartu Ülikooli nägemise tervishoiu labor 15-aastane // Eesti Arst. 1992, Nr. 5. Lk. 47-48.

THE LABORATORY OF EYESIGHT HYGIENE OF TARTU UNIVERSITY (1975-1991)

A. Panov, L. Schotter

S u m m a r y

The Laboratory of eyesight Hygiene was founded in 1975 on the basis of an agreement between the Estonian Society of the Blind and Tartu University. The main trends of activity have been prevention and treatment of myopia, rehabilitation of persons with visual disability, equipment for the blind and the history of the organizations of the blind. Three monographs and more than 200 scientific papers have been published, three dissertations have been defended, 7 scientists have received inventor's certificates. Besides, an Estonian language reading machine for the blind has been constructed. Altogether 250 patients have operated on for eye disability. Laboratory was closed at the end of 1991 due to difficult economical situation of the Estonian Society of the Blind.

MÄLESTUSI TARTU (RIIKLIKU) ÜLIKOOLI ÜLIÕPILASTE VÕITLUSEST SÕJALISE ÕPETUSE VASTU

Alar Sepp

Mälestuste kirjutamine 30-aastaselt on kahtlemata ebatavaline nähtus, sest tavaliselt meenutavad möödunud üsna auväärses eas inimesed. Kui Tartu Ülikooli ajaloomuuseum tegi minule ettepaneku kirjutada mälestused võitlusest sõjalise õpetuse vastu, tundus idee liiga suurejoonelisena. Asja mitmekülgset kaaludes otsustasin siiski sule haarata järgmistel põhjustel. Esiteks võimaldab lühike ajaline distants seda, et mälestused on veel rikkumata pealeladedustavatest sündmustest. Teiseks oli sõjalise õpetuse vastane võitlus, mis lõppes üliõpilaste võiduga, samas justkui vana, stalinismiajastu lõpp ja sellega uue, demokraatliku ajastu algus. Esimest korda pärast Teist maailmasõda alustasid üliõpilased spontaanset organiseeritud vastupanu kivinenud okupatsioonibürokraatialle. Samas aga (loodetavasti viimast korda!) ähvardati repressioonidega neid, kes mõtlesid ja tegutsesid teisiti, kui okupandid näha tahtsid. Sellepärast sobiks minu mälestuskild hästi kokku selle konverentsi teemaga. Loodan, et repressioonide aeg maeti maha sõjalise kateedri likvideerimisega.

Lõpetasin 1981. aastal Tallinna 22. Keskkooli. Soovisin astuda Tartu Ülikooli Arstiteaduskonda. Kahjuks saabus teade sissesaamise kohta alles siis, kui olin juba alustanud õpinguid Tallinna Meditsiini-koolis. Niisiis loobusin esialgu õpingutest ülikoolis. Meditsiini-koolisolin oma klassis ainuke mees 23 tütarlapse hulgas.

Meeldivad õpingud katkestati vägivaldselt maikuu 1982. aastal, kui mind küüditati Nõukogude armeesse. Liialdamata võin öelda, et mind viidi peaaegu operatsioonilaualt. Apendektomiaarm ei jõudnud veel kuud aegagi paraneda, kui mind võeti tasketele kehalistele harjutustele Leningradi. Kuigi lõpuosa sundteenistusest sain olla suhteliselt pingevabas lennuvācosas Ukrainas, ei meeldinud mulle see suurvõimu etturiks olemine mitte kuidagi.

Armeed ei huvitanud see, missugune oli ajateenijate füüsiline ja vaimne heaolu. Mulle mõjus psüühilise terrorina, et kordagi 25 kuu

jooksul ei saanud koju puhkusele. Süsivesikuterikas ja vitamiinide- ning valguvaene toit põhjustas rasvumise ja tekitas löikehamba juurealuse mädaniku (hambaharjad varastati korduvalt ära!). Kevadel 1984 haigestusin raskelt kopsupõletikku. Pean siiski mainima, et hiljem nii tavaliseks saanud baltlaste mõnitamist minu teenimisajal veel ei esinenud. Meid fašiste ei lubatud ametlikult sellistele töödele, mida tegelikult tegime. Mina töötasin näiteks üleajateenijana ametikohal, kuid tegelikult olin edasi reamees. Alles sõjanduse kateeder tahtis minust teha nõukogude ohvitseri. Lõpuks tuli mullegi vabadus 1984. aasta suvel. 25 kuud "välismaal" olid minus äratanud patriootilisi tundeid ja nii suudlesin Tallinnasse jõudes armsa isamaa pinda. Algul ei paindunud keel vene aksendita rääkima ja see säilis veel mõnda aega pärast koju jõudmist.

Suvel sooritasin sisseastumiseksamid Tartu Ülikooli Arstiteaduskonda. *Alma materi* uste avanemist soodustas kindlasti väeosast kaasaantud soovitus. Hiljem olen korduvalt kahetsenud, et kaotasin kaks parimat õppimisaastat (18–20), millal inimene on kõige arengu- võimelisem.

Alustasin õpinguid sügisel 1984. Esimestel kursustel keskendusin põhiliselt õpingutele. Vabal ajal laulsin ülikooli kammerkõoris, töötasin ÜTÜ ringides ja suviti EÜE rühmades. Võtsin ennast ülikoolis komso- moliarvele.

Samal ajal, kui eestlaste laiemad hulgad ärkasid vabadusele, küpsesin ka mina aktiivseks tegevuseks. Indu tegutsemiseks lisas suvi 1988 Ida-Saksamaal üliõpilasrühmas. Sama aasta sügisel olin valmis võitluseks sõjanduse kateedri vastu. Eelmisel aastal olin kateedri poolt IV kursusele ettenähtud distsipliinid omandanud. Niisiis teadsin, mida nad on võimelised pakkuma. Selles kateedris ei olnud tunda muutuste lõhnagi, mis tekitas paljudes üliõpilastes protestivaimu. Kuigi juba varem olid üksikud üliõpilased üritanud protesteerida kateedris valitseva ebainimlikkuse vastu, oli tavaliselt tulemuseks meelevaldaja eksmatriku- leerimine. Minu õdegi proovis viis aastat varem "tegutseda". Välja- astumine raseda kursuseõe eest lõppes rahuldava eksamihinde ja kommentaariga raudsete hammaste vahelt: "Sepp nedovolno, postavim jei troiku". Koos troikaga läks ka stipendium.

Sellest ajast oli ühiskond hakanud muutuma ja perestroika julgustas laiemaid üliõpilasgruppe organiseeruma. Aastatel 1987–1988 laienesid väiksemate teaduskondade protestid sõjanduse kateedri ebainimlikkuse vastu. Suures Arstiteaduskonnas ei olnud tol ajal käärimist veel märgata. Üldiselt peab märkima, et Arstiteaduskonna üliõpilased suhtusid

sõjandusevastasesse võitlusesse hiljemgi suhteliselt ükskõiksel. Kolku oli Arstiteaduskonnas meid aktiviste kümmekond. Huvitav on seegi, et Arstiteaduskonna naisüliõpilased tegutsesid meesüliõpilastest aktiivsemalt. Eriti võimas oli pediaatriaosakond Kai Uusi juhtimisel.

Naiste vastupanu oli mõistetav sellepärast, et õrnem sugupool pidi kõige rohkem taluma sõjalise õpetuse väärastumisi. Samas usun, et paljud meesüliõpilased alustasid võitlust seetõttu, et soovisid kaitsta oma naisi, pruute ja õdesid mõnitamise eest.

1983. aastast alates vähenesid Nõukogude Liidus teenimiskohustuslikud aastakäigud, samas nõudis Afganistani sõjamasin aina uut kahuriliha ja seepärast hakati taas tegevteenistusse võtma ülikoolis õppivaid üliõpilasi. Nii aktualiseerusid ka sõjanduse probleemid ülikoolis, sest nüüd oli kursustel üha sagedamini neid, kes teenistuse Nõukogude armees ja isegi sõja Afganistani pärast kaasa teinud. Nendele ei meeldinud see, et nad pidid ühe päeva nädalas istuma sõjanduse kateedris. Sõjalise maht oli meil Arstiteaduskonna IV ja V kursusel suurem kui anatoomia ja füsioloogia maht kokku [1, 7].

Ülepaistunud sõjaline õpetus kulutas mõistmatult palju aega. Lisaks oli õpetus koramunistlik-militaristlik-patriootiline ajaloputus ja tundus sellisena Eesti vabadusvõitluse arenedes endisest vastumeelsemana ja vananenuna. Minu jaoks oli kateeder Eesti ja Tartu Ülikooli okupeerituse sümbol. Arvasin, et vabaduse eest võitlev Eesti ei vaja nõukogude-meelseid ohvitseri.

1987. a. olid üliõpilased saavutanud esimese väikese võidu. Sõjalise päeva algus nihutati 8.15-le nagu mujal ülikoolis. Suuremad muutused jäid siiski tulemata. Kateedri ohvitserid olid üleolevad ja soovitasid vaikselt alistunult kateedris kohal käia. Üliõpilased said aru, et ülevalt on mõttetu muutusi oodata. Kasvas arusaamine, et loota saab vaid iseendale ja tuleb hakata tegutsema.

27. juunil 1988 valiti esimest korda sõjajärgsel ajal rektorit. Valijad eelistasid Jüri Kärnerit [2].

Septembrikuus ilmus üleskutse "Kõigile üliõpilastele ja õppejõududele. Ülikool relvavabaks". Algatusrühm "Ülikool relvavabaks" nõudis kõrgkoolidest sõjalise õpetuse tingimusteta kaotamist. Samuti nõuti üliõpilaste armeeteenistusse ja kordusõppustele kutsunise lõpetamist [3]. Üleskutset toetasid oma allkirjaga ligi paar tuhat üliõpilast ja õppejõudu.

Arstiteaduskonda viisin mina eespool mainitud algatusrühma liikmena üleskutse teksti ja selgitasin ülikooli suurimale teaduskonnale organiseeritud boikoteerimise mõtet. Paljud loobusid üleskutse mõjul

kateedris käimisest.

Oktoobris 1988 toimus rektori juures dekaanide nõupidamine. Kateedri sulgemist pooldas 5 teaduskonda ja ülejäänud 4 oli vabatahtlikkuse poolt. Ka üliõpilased polnud oma arvamustes üksmeelsed. Toomas Anepaio jagas üliõpilased kateedrisse suhtumise järgi rühmadesse. Esimesed nõudsid kateedri sulgemist. Teised toetasid vaba valiku põhimõtet. Kolmandad nõudsid naiste vabastamist, kuid arvasid, et mehed võiksid kateedris õppida stipendiumidega stimuleerimise korral. Neljanda kategooria moodustasid üliõpilased, kes suhtusid asjasse ükskõikselt. Viies ja viimane rühm arvas, et võitlus on mõttetu, sest see ohustas diplomi saamist [4]. Kõik olime üksmeelsed selles, et kõrgkoolidest noormeeste armeesse võtmine tuleb lõpetada, samuti naiste õpetamine sõjanduse kateedris.

Tegime palju selgitustööd ja see andis esimesi märgatavaid tulemusi. Sõjalise ignoreerimine laienes. Samal ajal töötati välja ühisprogramm. Selle miinimumosa rahuldati rektori 14. oktoobri käskkirjaga [5], mida hakati kateedris väga pikkamisi täitma. Me sõnastasime oma põhimõtted 25. oktoobril ülikooli aulas toimunud koosolekul, kus viibisid rektor, õppeprorektor, parteisekretär ja kateedri ohvitserid. Esinesin Arstiteaduskonna üliõpilaste nimel ning soovitasin siis sõjalis-meditsiiniliste ainete mahtu vähendada 2/3 võrra ja vabaks jäänud tunnid kulutada ÜTÜ erialaringides töötamiseks.

Konflikt jätkus, sest nõudmisi ei täidetud. Sõjanduse kateeder oli rahulolematu. Kateedri venelastest isikkoosseis, mis alles hiljuti oli ülikooli suurim, ei suutnud personali vähendamise "alandust" taluda (1986/87 39, 1989/90 14) [6]. Me saavutasime küll kõige suuremate tobeduste likvideerimise, kuid süsteem jäi muutmata.

Muutusi lootsime sõjanduse kateedri meditsiiniliste ainete õpetamise hindamise komisjoni tööst. Komisjon alustas tegevust alles 31. oktoobril 1988. Selleks ajaks oli boikott lõppemas ja üliõpilased asunud õppetöle. Õppetöö metoodilise külje parandamiseks pidas komisjon vajalikuks sõjalis-meditsiinilise eesti-vene oskussõnaraamatu koostamist ja väljaandmist kateedri poolt. Faktiline õppetöö toimus vene keeles ja sisaldas palju termineid, mis olid raskesti mõistetavad ja konspekteeritavad. Õppematerjal oli ebahuvitav. Sellepärast pidas komisjon otstarbekohaseks ajakohastada materjali ja anda välja nüüdisseisukohti kajastavad materjalid kodus kasutamiseks. Kateedrisse soovitati tööle võtta eesti keelt valdav õppejõud. Aruanne anti dekaanile üle novembrikuus [7].

Kuigi üldiselt nõuti eeskätt esimese kursuse üliõpilaste kateedri

vabatahtlikku külastamist, pidasin kateedri sulgemist ainuvõimalikuks lahenduseks. Minu arvates ei olnud mingit vajadust koolitada Nõukogude ohvitseride.

Vaherahu lõppes peatselt pärast seda, kui sõjanduse kateedri parteibüroo avaldas "Edasis" sõjaka väljakutse [8]. Selline kateedri-poolne käitumine ei virgutanud meidki korrektsed olema. Komsomolikomitee asus üliõpilaste poolele, mis kutsus esile vana põlvkonna kommunistide pahameele [9, 10].

Sõjalise kateedri boikoteerimine jätkus uuel semestril uue hooga [11]. Näiteks ei käinud ma kevadel 1989 kordagi õppe-eesmärgil kateedris. Püüdsin koosolekutel kursusekaaslastele selgitada, et okupatsioonikateeder on vägivaldselt Tartu Ülikooli külge poogitud, mistõttu seda kui akadeemilisele haridusele võõrast tuleks täielikult ignoreerida. Tihti proovisin kaaslastele sisendada, et nad unustaksid sellise asutuse olemasolu üldse. Ise ma asjasse just nii suhtusingi ja selliselt 1989. a. ka elasin. Selliselt olid mind mõtlema pannud väliseestlaste artiklid.

Aga see tõi kaasa eksmatrikuleerimise ohu. TRÜ ajalehest lugesin, kuidas P. Kenkmann ja H. Siigur karmilt sõna võtsid: "Seni kehtib kord, et 1. septembriks tuleb eelnenud õppeaasta eksamid ära teha ja kehtiva diplomi saamiseks õiendada kõik õppeplaanis ettenähtu. See põhimõte hõlmab ka sõjandust ning seda muuta pole ülikooli võimuses." [12]

Sõjanduse pärast pidin minema prorektor H. Siiguri juurde. Tema soovitusel külastasin sõjanduse kateedrit ja rääkisin polkovnikute Nossovi, Kaskini ja Anokiniga. Nemad teatasid mulle, et pean hakkama korraldama koosolekuid ja esinema nendel üleskutsetega sõjanduse kateedrisse minna. Niisiis taheti minust teha reeturit ja vabadusvõitluse murdijat. Võtsin ettepaneku teadmiseks ja külastasin kateedri ülema soovitusel tsiviilkaitse loengut. Kirjutasin koos teiste kursusekaaslastega kontrolltöö. Teistel arvestati töö ära, minul mitte.

Selgitasin kateedri suhtumist prodekaan H. Silmale ja lisasin, et mul on semester kateedris võlgu. Küsisin, kas mind lubatakse koos kursusekaaslastega erialaainete eksamitele. H. Silm selgitas mulle, et sellisel juhul eksmatrikuleeritakse mind edasijõudmatuse tõttu, sest erialaainete eksameid ei saa sooritada sõjalise ainete võlgadega.

Et minu kursusekaaslased olid pöördunud okupatsioonikateedrisse tagasi, ei olnud kedagi teist, kes võinuks koos minuga üritada pretsedenti luua ja asja avalikkuse ette viia. See, et jään üksinda, hakkas selgeks saama ühe koosoleku käigus märtsikuu lõpul 1989. a. Olin selle koosoleku peakorraldaja, aga sõna mulle ei antud. Õppeprorektor H. Siigur hakkas minu asemel koosolekut juhatama. Ta ütles, et

võlgnevustega inimesed lihtsalt eksmatrikuleeritakse. See mõjus kuulajatele nagu piitsahoop.

Järgmisel hommikul proovisin veel midagi ette võtta. Läksin kateedri ette selgitustööd tegema. Umbes poole tunni jooksul rääkisin kateedrisse minevatele üliõpilastele, et neil ei tasu kateedrit külastada, sest see ei anna nende haridusele midagi juurde. Nägin, et kateedrist tuli jooksujalu välja kapteni aukraadis ohvitser, kes kobas otsivalt puusa, kus tavaliselt püstoli kabuur ripub. Õnneks tal relva ei olnud ja seetõttu lõppes konflikt vaid pisikese tõuklemise ja vandesõnadega. Hiljem kuulsin, et kateedri juhtkond oli miilitsagi välja kutsunud, kuid mina olin selleks ajaks juba lahkunud.

Mulle ei jäänud muud üle kui võtta akadeemilist puhkust ja oodata järgmisi kursusi, kes üksmeelsemalt sõjalise kateedri vastu välja astuksid. Olin vist ainuke, kes ei kiirustanud Nõukogude diplomi väljavõtmisega. Tegelikult enamik just diplomi pärast taganeski. Minu lõpetamist peeti ülikooli juhtkonnas ebatõenäoliseks. Nii ütles mulle üks juht otse: "Ega teist kunagi arsti saa, kui teie sõjalist ära ei tee".

Segadust tekitas T. Peetsi artikkel TRÜ ajalehes, kus ta võttis sõna kateedri sulgemise vastu. Tema arvates oli sõjalist õpetust eestlastele ikka vaja [13]. T. Peets ei olnud veel kateedris õppinud ja seetõttu ei tundnud ta tegelikku olukorda.

Muutuste tulekusse uskusid need noored tudengid, kes hakkasid 1988.–1989. a. akadeemilisi seltse ja korporatsioone taastama, mis olid koos okupantide võimu kehtestamisega suletud 1940. a. Mina algatasin korporatsiooni "Sakala" taastamise ja sain selle esimeseks esimeheks 1989. a. Kohtumine "Sakala" vanade vilistlastega andis mulle lisajõudu sõjalise õpetuse vastu võitlemiseks. Vilistlane *mag.jur.* Theodor Reinhold oli istunud 25 aastat Siberi vangilaagrites (1955–1980), sest tema ei alandanud ennast armu paluma okupantidelt. Selline järjekindlus jättis mulle väga sügava mulje ja oli mingil määral eeskujuks. Võitluses aitas mind ka usuline rahu, sest tollal omandasin ma kristluse põhimõtted.

Suvi ja puhkus juhatasid sisse uue õppeaasta. Loodeti ülikooli muutumist akadeemilisemaks, sest oli ju rahvusliku ülikooli juubelise semester. Septembrikuust olin tagasi Tartus, kuigi akadeemiline puhkus kestis edasi. Tahtsin jätkata oma poolleliolevat võitlust sõjalise kateedri vastu, võtta osa korporatsioonielust ja autonoomse üliõpilasriigi loomisest.

Et sõjalise õpetuse vastane võitlus kestis ja kateeder oli ikka veel likvideerimata, algas uuel õppeaastal tegutsemine uue hooga. Selleks et

koguda kokku need, kes reaalselt võiksid jätkata ja juhtida võitlust, kutsusime septembrikuus Tartu Ülikooli raamatukogu kohvikusse need, keda huvitas teema "Arstiteaduskond ja sõjaline õpetus" [14]. Kokku tuli grupi "Arstiteaduskond relvavabaks" kutse peale kümme inimest, kellega järgnevatel nädalatel jätkasime mõttevahetust. Enamik ei uskunud oma jõusse, vaid ootas, mida teevad dekaanat ja rektoraat. Uuel semestril toimunud Tartu Ülikooli nõukogu koosolekul arutati militaarmeditsiini õpetamise probleeme.

Sügissemestril liitus pärast esimest sõjalise päeva suurem osa IV kursuse ravitudengitest eelmisel aastal boikoteerinutega. Nad arvasid, et arstidele vajalike välidistsipliinide õpetamine sel kujul 1989. a. oli hinge ja kainele mõistusele vastuvõetamatu. Prorektor H. Siiguri üleskutse jätkata õppetööd jäi vastukajata [15].

Moodustati 17-liikmeline meditsiiniüliõpilaste eestseisus. Selle esimeheks valiti I. Valter ja tema asetäitjateks L. Saar ja mina. Et vanemate kursuste üliõpilaste valusaim küsimus oli sõjaline õpetus, otsustas eestseisus sellega kohe tegelema hakata. Otsustati sõjaväemeditsiini korraldada Arstiteaduskonna kateedrites ja sõjandus (ohvitseri-õpe) muuta vabatahtlikuks. Samas oodati otsust nende üliõpilaste kohta, kes seni olid keeldunud õppetööst sõjanduse kateedris [16, 17, 18].

Rektorile esitati ka akadeemiliste intiimorganisatsioonide poolt pöördumine, milles paluti lahendada sõjameditsiiniga seotud küsimused [19]. Oli kahetsusväärne, et rahvusülikooli juubeli kõmas oli ikka veel lahendamata see militaarne, venekeelne ja vanameelne probleem. Pöördumises oli ka väike ultimaatum. Seadsime üliõpilasorganisatsioonide osavõtu juubelipidustustest sõltuvusse sõjalise õpetuse probleemi lahendamisest [19] (siiski võtsime osa).

Meditsiiniüliõpilaste eestseisus, millesse kuulusin abiesimehena, kohtus dekaan L. Allikmetsa ja prodekaan H. Silmaga. Kujunenud olukorrast nägi dekaan väljapääsu sõjaväemeditsiini kateedri avamisest Arstiteaduskonna juurde. Ikkagi jäi selgusetuks mind isiklikult puudutav küsimus, kuidas toimib rahvusülikool sõjanduse kateedrist eemalehoidnud üliõpilastega [18].

12. detsembril toimus õppeprorektor prof H. Siiguri kabinetis dekaanide nõupidamine. Kõik dekaanid pooldasid sõjalise õppekeskuse loomist. Selgus, et sõjalise kateeder oli olnud 8 kuud tööta. Sõjanduse kateedri sulgemise ja õppekeskuse avamise tähtaja küsimus jäeti vabariigi valitsuse, sõjakomissari ja rektori ühise nõupidamise otsustada. Tütarlaste meditsiiniõppe osas tehti ettepanek vähendada tundide arvu 198-lt 30-le. Prof. H. Piirimäe aga tegi koguni ettepaneku lõpetada

olukord, kus ülikool teeb vabatahtlikult ka õrnema soo esindajaid sõjavõetavateks. Sellega nõustus valdav osa koosolijast [20].

Aga aega ja üldine areng kaevas maad sõjalise kateedri jalge alt. Kuidagi hingitsedes elas kateeder veel kevadsemestri lõpuni. Tunniplaanis sõjalise jaoks kohta ei olnud ning kedagi ei kohustatud sõjalises käima. Üliõpilastel jäi veel natuke oodata, enne kui tuli rõõmusõnum, et sõjalise kateeder on langenud Eesti vabadusvõitluse ohvrina ja likvideeritud.

23. veebruaril 1990. a. teatas Korp! Ugala, et on otsustanud in corpore liituda liikumisega GENF-49. Konvendi liikmed andsid oma Nõukogude sõjaväepiletid ja kutsealusekaardid ära ning keeldusid edaspidi igasugusest koostööst okupatsioonivägedega [21]. Nii tegin minagi nagu paljud teised rahvuslikult meelestatud üliõpilased.

Proovisin Arstiteaduskonna üliõpilasnõukogus protestivaimu tekitada. Panin koosolekul ette järgmised punktid. Esiteks toetada sõjalise õpetuse likvideerimist ülikoolis, kateedri sulgemist ja okupatsioonivägede väljaviimist Eestist. Teiseks toetada Eesti kongressi saadikute valimisi ja osalemist valimiste turvateenistuses. Kolmandaks toetada GENF-49 liikumist sõjaväe- ja ohvitseripiletite äraandmisega. Esimesed kaks ettepanekut said hääleteenamuse. GENF-49 hääletati maha 18 vastu-, 7 poolt- ja 25 erapooletu häälega. Erapooletuks jäämine näitas minu arvates iseseisva poliitilise mõtlemise puudumist. Soovitasin üliõpilastel õppida seisukohta võtma, mitte erapooletuks jääma või siis ise mõnda paremat ettepanekut tegema [22].

2. märtsi "UT"-s kirjutasin Kaitseliidust kui üle-eestilisest organisatsioonist. Lisasin, et veel ei ole Eesti vaba, veel peame täitma võõraid käske ja maksma võõrastele makse. Leidsin, et eesti rahvust võib ähvardada häving, sest emakeele, eesti keele kõnelemine on paljudes ametiasutustes ja teenindussfäärides võimatu, meid sunnitakse kõnelema võõrast vene keelt. Arvasin, et Kaitseliit aitaks hoolitseda meie rahvuskultuurilise mõõga eest, mis vajaduse korral võiks muutuda sõjamõõgaks meie iseseisvuse kaitseks ja rippumatuse kindlustamiseks ... [23].

Artikkel näitab, et mina ei olnud igasuguse relvadega tegelemise vastu. Sõjalise kateedrit boikoteerisin sellepärast, et see oli okupatsioonivõimude kindlus, mis sihitud eestlaste vabaduse vastu. Ma ei olnud siis patsifist. Olin valmis Eesti vabaduse eest kandma relva. Sellised traditsioonid meie perekonnas olidki, sest minu vanaisa oli olnud Vabadussõjas ja aastmelt ratsaväe kapten.

Komsomol lõpetas oma tegevuse Tartu Ülikoolis 27. märtsil 1990. a. Sellest organisatsioonist oli aastatel 1987 kuni detsembrini 1989 välja

astunud ainult 117 üliõpilast, neist eestlasi 114 [24]. Jätsin selle organisatsiooniga hüvasti 1989. a. juunikuus. Komsomoli asemele hakkas tasapisi kerkima vaba üliõpilasriik. Olin üliõpilasriigi taastamise poolt koos paljude teiste üliõpilasaktivistidega [25, 26].

29. juunil 1990. a. lõpetas ülikooli minu kursus, kellega koos olin õppinud viis aastat. Mina pidin sõjalise õpetuse tõttu jääma veel *alma mater*'i kaitsvate seinte vahele. Traditsioonilised õnnitlused ja tänu vanematele kolleegidele ütles sel puhul tavaliselt üks V kursuse üliõpilastest. Selleks kõnelejaks valisid kursused mind. Kõnelesin puupüsti täis aulas. Ütlesin lõpetajatele, et jäägu neile alatiseks ülikoolist meelde üliõpilashümn "Gaudeamus igitur ...". Ja teadku nad, et haritlased viivad riike ja rahvaid kas hävingule või õitsengule. Nii oli kord varem öelnud ka Eesti Vabariigi viimane peaminister presidendi ülesannetes prof. J. Uluots. Lõpetasin kõne käe tõstmisega ja sooviga "Quod Deus bene vertat!". Sain tugeva aplausi. Oli sadade rõõmupäev, aga minu meele tegi nukraks see, et ei olnud ise lõpetajate seas. Ometi oli minu võitlus selle aplausiga vajalikuks tunnistatud ja see andis uut jõudu usule, et võitlust tuleb jätkata kuni sõjalise õpetuse likvideerimiseni ülikoolis.

Lõpuks saabuski kauaoodatud teade, et sõjalise kateeder suletakse 1. juulist. "Õppejõud" olid tööle vormistatud 31. augustini, abipersonal 15. augustini. Nõukogude Liidu kaitseministri ukaasi alusel oleks kateeder 1. septembrist nagunii suletud [27].

Nii oli üks etapp minu elust, mis algas 1988. a. sügisel, jõudnud lõpule 1990. a. suvel. Ma olin saavutanud ülikooli lõpudiplomi hinnaga selle, mille eest võitlesin: okupatsioonikateeder oli Tartu Ülikoolis likvideeritud ja kateedri töötajad lahkunud.

Lõpetasin Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna alles kevadel 1992. Vahepeal lõin kaasa iseseisva riigi taastamisel. Suvel 1991 läksin Remniku piirivalvurite kursustele, millest osavõtjatele pidi avanema võimalus saada Eesti ohvitserideks. Aga augustiputš ja iseseisvumine tulid vahele. Koolitus lõppes ja algas töö Tallinna lennujaama piiripunkti ülemana. Kevadel 1992 hakkas ülikool enda külge tõmbama, sest jõudis kätte lõpueksamite aeg. Nii siis lõpetasin Arstiteaduskonna. Aga juhtus, et minust ei saanud kunagi Nõukogude ohvitseri. Ega ma Eesti ohvitseriks ka ei saanud. Midagi pole teha, pean vist sellega leppima, et jään reameheks edasi.

Allikad. Kirjandus

1. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool: Akadeemiline õiend // Lisa diplomile nr. 01463.
2. Rektoriks sai professor Jüri Kärner // TRÜ. 1988. 27. juuni.
3. Kõigile üliõpilastele ja õppejõududele – ülikool relvavabaks! – Algatusrühm "Ülikool relvavabaks!" // TRÜ. 1988. 23. sept.
4. T. Anepaio. Aeg mõelda, aeg otsustada, aeg tegutseda // TRÜ. 1989. 21. aprill.
5. J. Kärner. Käskkiri sõjalise õpetuse kohta // TRÜ. 1988. 14. okt.
6. Tartu Riikliku Ülikooli struktuur ja isikkoosseis 86/87 // Tartu, 1987. Lk. 14–15; Tartu Ülikooli struktuur ja isikkoosseis 89/90 // Tartu, 1989. Lk. 13–14.
7. L. Nurmand. Sõjanduse kateedris meditsiiniliste ainete õpetamise hindamiseks moodustatud komisjoni aruanne // 1988. 9. nov.
8. TRÜ sõjanduse kateedri parteibüroo. Mõtelgem koos // Edasi. 1988. 26. okt.
9. A. Pandis, K. Vilgats. Sõjalise kateeder on tõstnud mõõga // TRÜ. 1988. 27. dets.
10. P. Kenkmann. Kommunistide osast sõjanduse õpetamise probleemide lahendamisel // TRÜ. 1989. 20. jaan.
11. Grupi "Ülikool relvavabaks" informatsiooniline teadaanne // TRÜ. 1989. 24. veebr.
12. H. Siigur, P. Kenkmann. Mõelgem veel kord sõjandusest // TRÜ. 1989. 17. märts.
13. T. Peets. Ma olen sõjanduse kateedri ärakaotamise vastu // TRÜ. 1989. 10. märts.
14. A. Sepp. Grupi "Arstiteaduskond relvavabaks" teadaanne // UT. 1989. 22. sept.
15. I. Valter, L. Saar. Üliõpilased proovivad leida lahendust // UT. 1989. 27. okt.
16. T. Peets. Meditsiiniüliõpilaste eestseisus valitud // UT. 1989. 13. okt.
17. T. Peets. Meditsiiniüliõpilaste eestseisus // UT. 1989. 20. okt.
18. T. Peets. Meditsiiniüliõpilaste eestseisus // UT. 1989. 27. okt.
19. T. Matsulevitš. Teabetalitluselt // UT. 1989. 27. okt.
20. Teabetalitluselt // UT. 1989. 15. dets.
21. *In corpore* // UT. 1989. 23. veebr.

22. A. Sepp. Ligi 40 tudengit välismaale // UT. 1990. 23. veebr.
23. A. Sepp. Kodu kaitseks alati valmis! // UT. 1990. 2. märts.
24. A. Pandis. ELKNÜ TÜ organisatsiooni komitee baasil loodud Ajutise Büroo informatsiooniline teadaanne oma tegevuse lõpetamise kohta // UT. 1990. 27. apr.
25. M. Sanglepp. Korporandid koondavad jõude // UT. 1990. 8. mai.
26. Akadeemilise vabariigi taastamine // UT. 1990. 8. juuni. UT. 1990. 14. sept.
27. Sõjalise kateeder läinud // UT. 1990. 31. aug.

MEMOIRS OF STUDENTS STRUGGLE AGAINST MILITARY TRAINING IN TARTU UNIVERSITY DURING THE YEARS 1988-1990

Alar Sepp
S u m m a r y

The author looks back at his struggle against Military Training in Tartu University, in which he played an active role during the years 1988-1990. When in 1988 the wider Estonian public began to straighten up its back, the author, at that time a 5th year medical student, made his first steps on the political arena.

The 4th and 5th year students in Tartu University had to take a course in a subject called Military Training, that in the words of the author was a communist-military brainwash in its very nature. This notorious subject also demanded far more time than a medical student could normally afford. The scope of military subjects exceeded that of anatomy and physiology put together. The author saw the symbol of foreign occupation in the Military Department.

In September 1988 several faculties of Tartu University started activities against the Military Department. The idea of an organized boycott was carried into the University's largest faculty by the author of the present recollection. He became also the leading figure of the Medical Faculty in the anti-Military Department campaign.

Although the Military Department was actively being boycotted, all students except the author somehow managed to pass the required tests and examinations. He was the only one not to visit the Military Department on study purposes in the whole spring term of 1989.

The author thus faced academical dismissal as it was not possible to get a university diploma without passing an exam in Military Training. In order to

avoid dismissal the author took an academic leave for one year which was permitted him for health reasons. During his academic leave the author continued to struggle against the Military Department. It was not before August 1990 that medical students gained their great victory – Military Department was closed in Tartu University.

The demilitarization of the university was a remarkable achievement. For the author it was an event of high personal value that put an end to a stage in his life, a two-year period that had been strenuous and enriching simultaneously. He had achieved what he had been struggling for: the abolition of "the Department of Foreign Occupation". The price was no more or less than a university diploma.

Alar Sepp graduated from the Medical Faculty of Tartu University in 1992. At present he works as an assistant in the Institute of Public Health at Tartu University.